

Bijdrage tot de studie van attisch zwart-figurig

<https://hdl.handle.net/1874/321189>

Agne. 192, 1935

BIJDRAGE TOT DE
STUDIE VAN ATTISCH
ZWART-FIGURIG

C. H. E. HASPELS

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

DRUKKERIJ C. C. CALLENBACH — NIJKERK

RIJSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1910 1330

Diss Utrecht 1935

BIJDRAGE TOT DE STUDIE VAN ATTISCH ZWART-FIGURIG

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN
GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT
TE UTRECHT OP GEZAG VAN DEN RECTOR
MAGNIFICUS DR. C. W. VOLLGRAFF HOOG-
LEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN
EN WIJSBEGEERTE VOLGENS BESLUIT VAN
DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN DE
BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER
LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VER-
DEDIGEN OP VRIJDAG 20 DECEMBER 1935
DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

CAROLINE HENRIETTE
EMILIE HASPELS
GEBOREN TE COLMSCHATE

DRUKKERIJ C. C. CALLENBACH — NIJKERK

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

Dit proefschrift ging ter perse den 27sten October 1935
Promotor Dr. C. W. Vollgraff

AFKORTINGEN

- AJA. *American Journal of Archaeology.*
 Albizzati, *Vasi antichi dipinti del Vaticano.*
 AM. *Athenische Mitteilungen.*
 Anth. Pal. *Anthologia Palatina.*
 Anuari. *Institut d'Estudis Catalans, Anuari.*
 Arch. Anz. *Archäologischer Anzeiger.*
 Arch. Zeit. *Archäologische Zeitung.*
 Baur, *Catalogue of the Rebecca Darlington Stoddard Collection of Greek and Italian Vases in Yale University.*
 Baur, *Centaurs in Ancient Art.*
 BCH. *Bulletin de Correspondance Hellénique.*
 Beazley, ABS. *Attic Black-figure: a Sketch.*
 Beazley, AV. *Attische Vasenmaler des rotfigurigen Stils.*
 Beazley, *Greek Vases in Poland.*
 Beazley, VA. *Attic red-figured Vases in American Museums.*
 Benndorf, *Griechische und sicilische Vasenbilder.*
 BSA. *Annual of the British School at Athens.*
 BSR. *Papers of the British School at Rome.*
 Bulas, *Iliade. Les Illustrations antiques de l'Iliade.*
Bulletin Antieke Beschaving. Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering van de Antieke Beschaving.
 Caskey, *Geom. Geometry of Greek Vases.*
 CC. Collignon et Couve, *Catalogue des vases peints du Musée National d'Athènes.*
 Clara Rhodos. *Studi e Materiali pubblicati a cura dell' Istituto Storico-Archeologico di Rodi.*
 CV. *Corpus Vasorum Antiquorum.*
 Deltion. *Archaiologikon Deltion.*
 De Ridder, *Catalogue des vases peints de la Bibliothèque Nationale.*
 Dickins, *Cat. Catalogue of the Acropolis Museum, vol. I.*
 Dugas, *Délos X. Exploration Archéologique de Délos, Fascicule X, Les vases de l'Héraion.*
 El. Cér. Lenormant et de Witte, *Elite des monuments céramographiques.*

- Eph. Arch. Ephèmeris Archaïologikè.*
- Fairbanks, *Ath. White Lek. Athenian White Lekythoi.*
- Fairbanks, *Cat. Catalogue of the Greek and Etruscan Vases, I; Museum of Fine Arts, Boston.*
- FR. Furtwängler und Reichhold, *Griechische Malerei.*
- Friis Johansen, *Iliaden. Iliaden i tidlig graesk Kunst.*
- P. Gardner, *Ashmolean Vases. Catalogue of the Greek Vases in the Ashmolean Museum.*
- Gerhard, *AV. Auserlesene Vasenbilder.*
- Gerhard, *ECV. Etruskische und campanische Vasenbilder.*
- Graef (en Langlotz). *Die antiken Vasen von der Akropolis zu Athen.*
- Heydemann, *Griechische Vasenbilder.*
- Hoppin, *Bf. A Handbook of Greek Black-figured Vases.*
- Hoppin, *Rf. A Handbook of Attic Red-figured Vases.*
- Inghirami, *Gall. Om. Galleria Omerica, o Raccolta di Monumenti Antichi per servire allo Studio dell' Iliade e dell' Odissea.*
- Inghirami, *VF. Pitture di Vasi Fittili.*
- Jhrb. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts.*
- JHS. Journal of Hellenic Studies.*
- Laborde, *Collection de vases grecs de M. le Comte de Lamberg.*
- Langlotz, *Griechische Vasen in Würzburg.*
- Lau, *Die Griechischen Vasen, ihr Formen- und Decorationssystem. Metr. Mus. Stud. Metropolitan Museum Studies.*
- Mingazzini, *Vasi della Collezione Castellani.*
- Mon. Inst. Monumenti inediti pubblicati dall' Istituto di Corrispondenza Archeologica.*
- Mon. Linc. Monumenti antichi pubblicati per cura della Reale Accademia dei Lincei.*
- Mon. Piot. Monuments et mémoires: Fondation Eugène Piot.*
- Neugebauer, *Führer. Staatliche Museen zu Berlin. Führer durch das Antiquarium, II, Vasen.*
- New York Shapes. New York, The Metropolitan Museum of Art. Shapes of Greek Vases.*
- Nicole, *Catalogue des vases peints du Musée National d'Athènes; supplément.*

- Notizie. *Notizie degli Scavi di Antichità comunicate alla R. Accademia dei Lincei.*
- Ov. *Metam.* Ovidius, *Metamorphoses.*
- Payne, *Necrocor.* *Necrocorinthia.*
- Pellegrini, VF. *Museo Civico di Bologna: Catalogo dei vasi greci dipinti delle necropoli felsinee.*
- Pellegrini, VPU. *Museo Civico di Bologna: Catalogo dei vasi antichi dipinti delle collezioni Palagi ed Universitaria.*
- Pfuhl, *Malerei und Zeichnung der Griechen.*
- Pottier, *Album.* *Vases Antiques du Louvre.*
- Raoul-Rochette, *Mon. Inéd.* *Monumens inédits d'antiquité figurée.*
- Reichhold, *Skizzenbuch griechischer Meister.*
- Rev.arch.* *Revue archéologique.*
- RM. *Römische Mitteilungen.*
- Robert, *Arch. Herm.* *Archaeologische Hermeneutik.*
- Rumpf, *Chalkidische Vasen.*
- Schaal, *Griechische Vasen aus Frankfurter Sammlungen.*
- Schaal, *Sf.* *Bilderhefte zur Kunst- und Kulturgeschichte des Altertums. Heft III, Griechische Vasen (Teil I, schwarzfigurig).*
- Sievecking, *BTV.* *Bronzen, Terrakotten, Vasen aus der Sammlung Loeb.*
- SK. Von Sacken und Kenner, *Die Sammlungen des KK. Münz- und Antiken-Cabinetes.*
- Theophrast. *de Od.* *De Odoribus.*
- Tillyard, *The Hope Vases.*
- Tischbein, *Collection of Engravings from Ancient Vases.*
- Ure, *Black Glaze Pottery from Rhitsona in Boeotia.*
- Ure, *Sixth and Fifth Century Pottery from Rhitsona.*
- WV. *Wiener Vorlegeblätter.*

CV zonder nadere specificatie staat voor CV III He.

BIJDRAGE TOT DE STUDIE VAN ATTISCH ZWART-FIGURIG

De godin schonk Attica den olijfboom, en kreeg daarvoor haar hooge huis op den Burcht. Sindsdien is er olijfolie in Athene gebruikt zoolang als er Hellenen in Attica wonen, — in de oudheid beide als voedsel en als reinigingsmiddel.

Olie vraagt om oliekruikjes, en om die te vinden wenden wij ons dus tot het Atheensche aardewerk. Maar hier treft terstond hoe geenszins alle perioden ons materiaal kunnen toonen. Waar schonken bijv. de VIIde eeuwsche Atheners hun olie uit? Er is uit dien tijd geen enkele lekythos tot ons gekomen. Wel bezitten wij er uit de eerste helft van de VIde eeuw, maar dit zijn toch nog zeer sporadische enkelingen.

Het is pas na het midden van de VIde eeuw, dat de groote stroom van Attische lekythoi een aanvang neemt, die dan gestadig zal voortvloeien, zoolang de aardewerk-industrie in Athene blijft bestaan.

Dit ongelijk voorkomen van de lekythos is een onderdeel van een algemeen verschijnsel. Wij zien vaasvormen meermalen plotseling opduiken, om dan nagenoeg te verdwijnen. Zoo heeft de eerste helft van de VIde eeuw een uitgesproken voorkeur voor enorme dekschalen. ¹⁾ Zouden wij dan moeten aannemen, dat er daarna opeens geen gerechten meer gegeten werden, waarvoor groote dekschalen noodig waren? Het antwoord op deze quaestie is zijn geheel luidt, dat er nog heel wat meer materiaal bestaat om vaatwerk van te maken dan juist klei, als daar is metaal, steen, glas, hout; en wat dan bij voorkeur gebruikt werd, schommelde heen en weer met gewoonte en weelde van verschillende perioden en verschillende kringen.

Dat er van metalen vaatwerk nagenoeg niets tot ons is gekomen, valt wel te begrijpen. De meeste kans is er nog wel

¹⁾ Zie Marconi, *Il Museo Nazionale di Palermo*, fig. op p. 50 en 51.

bij een niet al te grondig geplunderd heiligdom, — en dan vanzelfsprekend eerder op brons dan op zilver en goud. Zoo leverde dan ook bijv. de opgraving van het Heraion bij Perachora een groote massa bronzen phialae, een kylix en een oinochoe. ¹⁾ Onze gevolgtrekking berust echter niet op gezond verstand, bijgestaan door dergelijke losse vondsten; schrijvers en schilders brengen ons op de hoogte. Op de voorstellingen, waar wij Polyxena en Troilos zien wegvluchten van de bron, valt de waterkruik geregeld op den grond. Bijna altijd breekt hij midden door, en is dus van aardewerk; een goed voorbeeld is de zwf. lekythos Athene 1047 (CC 696; CV pl. 5, 5). Op de François-vaas ²⁾ daarentegen bleef hij ongebroken, en is dus ongetwijfeld van metaal (zie FR. pl. 11—12). Dat de Corinthische deksellooze schotels, zooals wij ze aan den wand zien hangen op Corinthische vazen, meestal van metaal moeten zijn geweest, werd aangenomen door Beazley (*The Troilos Cup*, *Metz. Mus. Stud.* V, I, p. 101, noot 32).

Athenaeus vertelt ons (II, 464, b), dat je toch nog altijd het prettigst drinkt uit aardewerk, om den aardgeur in het vaatwerk mee ingebakken. Maar in geheel zijn lange hoofdstuk over vaasnamen en vaasvormen is er toch voornamelijk sprake van metalen vaatwerk, en dan wel speciaal zilveren en gouden. Van sommige vormen hooren wij hierbij dan wel over hun primitieveren oorsprong, toen een omzetting in metaal nog verre was: zoo het κέρας (II, 476, a), oorspronkelijk een echte runderhoorn; of de κύλιξ (II, 480, b), eigenlijk een drinkschaal van aardewerk, zoo genoemd naar het draaien op de pottenbakkersschijf. Van aardewerk was ongetwijfeld Arete's kylix, die brak, omdat de slaaf erover struikelde (Hipponax, apud Athen. II, 495, c). En zoo moet eveneens opgevat worden de Attische kylix, die

¹⁾ Payne, *Archaeology in Greece*, *JHS* 51, p. 192—3; zie ook Haspels, *Bulletin Antieke Beschaving* 1933, II, p. 9—10, en p. 8, fig. 9.

²⁾ Hoppin, *Bf.* p. 150—155.

stond op het graf van Maronis ἡ φιλοῖνος, volgens het epigram van Leonidas; ¹⁾ waarom zou deze dan anders speciaal „Attisch” genoemd worden? Het kan vermoedelijk zoo gegaan zijn, dat een schaal, die gebruikt was voor een plengoffer, daarna op het graf was blijven staan. Waarop iemand, die langs kwam, zei: hoe toepasselijk op Maronis! In het epigram van Antipater, ²⁾ die Leonidas nabootst, is de kylix dan weer een stap verder van zijn oorsprong af geraakt, en een in marmer gehouwen grafmonument geworden. ³⁾

Hebben wij onder het Attische aardewerk weinig vroege lekythoi, de Attische alabastra beginnen nog aanmerkelijk later, niet vóór de rood-figurige periode. Men zou hiervoor als verklaring kunnen aanvoeren, dat de Corinthische alabastra en aryballoi nog ver in de VIde eeuw de markt behielden, en dus Attische producten overbodig maakten. Maar zelfs waar dit voor export naar sommige gewesten kan gegolden hebben, ten opzichte van de Atheners zelf is het uitgesloten. Sinds het midden van de VIde eeuw bezaten zij van alle vormen eigen fabricaat; waarom zouden zij voor één soort dan een uitzondering hebben gemaakt? De verklaring moet ook hier zijn, dat zij alabastra van ander materiaal gebruikten. Wij weten van Theophrastus (*de Od.* 41), dat voor het bewaren van parfum vooral looden vaatwerk en alabastra van albast in trek waren, omdat dit metaal en deze steen in de hoogste mate de eigenschappen bezitten, die vereischt zijn tot het goed conserveeren van parfums: zij zijn koel en dicht van weefsel. Dit laatste voorkomt, dat geur zou ontsnappen, en tevens, dat er andere substantie van buiten af zou kunnen binnendringen, wat

¹⁾ *Anth. Pal.* VII, 455.

²⁾ *Anth. Pal.* VII, 353.

³⁾ Voor het verband van deze Maronis met de *Anus ebria* van Myron, zie Six, *Myron de Thèbes*, *BCH* 1913, p. 359—361; Lawrence, *Later Greek Sculpture*, p. 118; Lippold, in Pauly-Wissowa, s. v. Myron 9, p. 1130; Ashmole, in Beazley en Ashmole, *Greek Sculpture and Painting*, p. 85—86.

evenzeer zou schaden. ¹⁾ Zie over de vroegste Attische alabastra van aardewerk verder hieronder, p. 99.

Alabastra van bont — meestal blauwbont — glas zijn in aanzienlijken getale tot ons gekomen. In de necropolen van Rhodos bijv. behooren zij tot de geregeld voorkomende grafvondsten. ²⁾ En hiernaast vinden wij dan weer glas of steen nagebootst in aardewerk, zooals een Jonische lekythos van Sardes, met gemarmerde beschildering (*AJA* 1914, p. 435, fig. 8).

Houten vaatwerk ³⁾ had uit den aard der zaak een rustiek, primitief karakter. In de hut van Philemon en Baucis zijn de beukenhouten bekers volkomen op hun plaats. ⁴⁾ En zoo is eveneens, in de eerste Idylle van Theocritus, het pasgesneden houten *μισσύβιον*, dat de geitenherder aan Thyrsis belooft, als belooning voor zijn zang van Daphnis' dood. Bij Athenaeus vinden wij een uitvoerige verklaring (II, 476, f—477, e) van dit houten *μισσύβιον*, een rustieke kom. ⁵⁾ Nog andere houten vaten noemt Athenaeus op; zoo het *πρόαρον* (II, 495, a), een houten mengvat, waar de Attici wijn in mengen; en de *ἀμφοξίς* (II, 783, d), een houten beker, die volgens Philetas bij de boeren in gebruik is. Hout en houtsnijwerk hooren thuis op het land.

Op een zelfde primitief niveau als houten vaatwerk staat dat van leer en mandewerk; zooals de leeren wijnzak, de *ἀσκός*, of de wolmand, de *κάλατος*.

¹⁾ Voor een publicatie van steenen vaatwerk, waaronder een alabastron, zie Lunsingh Scheurleer, *Bulletin Antieke Beschaving* 1926, II, p. 7—10.

²⁾ Een aantal voorbeelden: *Clara Rhodos* III, p. 173, fig. 166; p. 213, fig. 210; p. 247, fig. 244; *Clara Rhodos* IV, p. 93, fig. 76; p. 99, fig. 85; p. 102, fig. 89; p. 210, fig. 223; p. 219, fig. 234; p. 237, fig. 256.

³⁾ Voor houten pyxides, zie Payne, *Necrocor.* p. 293, noot 7 en fig. 130.

⁴⁾ *Ov. Metam.* 669—670.

⁵⁾ Zie ook Gow, *The cup in the first idyll of Theocritus*, *JHS* 33, p. 207—222, speciaal p. 208.

Van deze alle wint metaal het verreweg in belangrijkheid en aantal, maar aardewerk is buiten twijfel een snelste tweede. Het bezit bovendien sterker dan één der andere de neiging om ander materiaal na te bootsen.

De lekythoi, die dus, zooals wij reeds zeiden, in Athene voor het eerst gemaakt worden in het eerste gedeelte der VIde eeuw, behooren tot twee zeer onderscheiden soorten. Het oudste van deze heeft een lang-gerekten romp en een glooiende contour, zonder eenigen hoek; de andere soort kenmerkt zich voornamelijk door een schouder, evenals de hydria. De voornaamste voorbeelden van de eerste soort behooren tot Payne's Deianeira group; ¹⁾ zie Payne, *Necrocor.* pl. 53, 7. De vorm is Attisch, maar een Corinthische vorm ligt hieraan ten grondslag; echter niet de Corinthische *lekythos*, maar het Corinthische *alabastron*. ²⁾ Onze lekythos heeft een echinus-vormigen voet. De mond rijst uit de romp, en heeft een gebogen contour, als een half-geopende bloem; van boven is hij rond en van binnen en buiten zwart geverfd. Vlak onder den mond is er een plastische drup-ring, om druppels op te vangen. Over den bovenkant van den mond, en de drup-ring, loopt gewoonlijk een roode bies over het zwart.

Het „Deianeira type”, zooals ik het zal noemen, kwam er nooit geheel in; en het werd al gauw verdrongen door het puur-Attische tweede type, dat met den schouder (zie p. 17). De drie lekythoi van den Deianeira vorm, die Payne opnam in zijn Deianeira groep, ³⁾ zijn Londen B 30, Berlijn inv. 3746 (*Necrocor.* pl. 53, 7), en een in Florence. Hier voeg ik een vierde aan toe, een nieuwe aanwinst van het Britsch Museum (1931.8—10.1: beneden een rij dieren, hert, leeuw en vogel; boven een bloem-patroon). Deze be-

¹⁾ *Necrocor.* p. 191.

²⁾ Corinthische lekythoi in Deianeira vorm bestaan wel, maar ten eerste zijn zij jonger dan de vroegste Attische exemplaren, en voorts bezit hun vorm een slapte, die niet van baanbreken getuigt.

³⁾ *Necrocor.* p. 191, no. 1—3.

hoort in vorm en stijl tot de Deianeira groep; het kan zijn, dat hij van de hand van den Deianeira schilder zelf is.

Andere lekythoi van dezen vorm — in verschillende stijlen — worden door Payne vermeld (*Necrocor.* p. 190, 193, en 194). Zie omtrent de twee lekythoi in de „Polos” groep (*Necrocor.* p. 190), hieronder, p. 47. De lekythos Berlijn 1659, met drie dier-friezen (*Necrocor.* p. 194, en noot 1), is sindsdien nog gepubliceerd door S. Karousos (*AM* 1931, Beilage XLIV, 1), en door Neugebauer (*Führer*, pl. 8).

Onlangs is er een vroege lekythos gevonden in de opgraving van de Agora te Athene (P 3287; *Arch. Anz.* 1934, p. 135, fig. 6; twee hanen aan weerskanten van een plant). De vaas is peer-vormig, en loopt naar boven sterk toe. Het zwart van de verf is bij het bakken tot rood omgeslagen; de mond ontbreekt.

Er zijn twee kleine lekythoi van éénzelfde hand in Bonn (no. 602) en in Keulen (Universiteit LG 33; bruikleen van Bonn, 603). De voorstelling is bij beide dezelfde: twee vrouwen, tegenover elkaar staande, aan weerskanten van een plant. De vaasvorm, in tegenstelling met de lekythoi van den Deianeira schilder, is breeder van boven dan beneden; daarin is hij een voorlooper van een vorm, die straks volgt (zie p. 46). Behalve de roode lijnen over mond, drup-ring, voet, enz., loopt er bij deze vaasjes ook nog een roode bies in horizontale richting midden over den achterkant, over het zwart. In de voorstelling zelf is ook veel rood gebruikt, zooals bijv. op de rokken der vrouwen. De plant op Bonn 602, met zijn diagonaal als graten uitstekende bladeren, komt juist zoo voor op een ei-vormige hals-amphora in Londen (B 125¹: Petrie, *Tanis II*, pl. 31, 9: twee sphinxen aan weerskanten van een plant). Op de lekythos in Keulen is de plant een verbinding van een lotusknop en een lotusbloem, een vereenvoudigde uitgaaf van de plant op de ei-vormige hals-amphora Vaticaan 312 (Albizzati,

pl. 33: twee leeuwen aan weerskanten van een plant).

Eleusis 851, een miniatuur lekythos, wel van Deianeira vorm, maar uitzonderlijk om zijn ruitvormige contour, behoort tot de „zwanenklasse”.¹⁾

Een zeer vroege lekythos in München (1840, inv. 2283), met een rij sirenen, en een rij vogels, heeft den ouderwetschen mond van den Corinthischen aryballos; de stijl doet provinciaal aan.

Dicht op de Deianeira groep volgen twee lekythoi, beide met een rij dieren beschilderd: Eleusis 772 (twee sphinxen en een leeuwte; de mond en de voet ontbreken), en Eleusis 788 (drie zwanen; fragmentarisch). Op de Deianeira lekythoi strekte de voorstelling zich uit tot vlakbij den voet van de vaas; het hieronder overblijvende smalle zwarte gedeelte werd onderbroken door een uitgespaarden band, begrensd door twee roode lijnen. Bij Eleusis 772 is de voorstelling beperkt tot het bovengedeelte van den romp. Vlak eronder volgt de uitgespaarde band tusschen twee roode lijnen; en het groote zwarte oppervlak hieronder is op regelmatige afstanden versierd met telkens twee roode lijnen.

Naast het *slanke* Deianeira model werd er in Athene ook nog een *rond* schouderloos model gemaakt. Was het slanke model afgeleid van het Corinthische alabastron (zie hierboven, p. 11), dit ronde model blijkt te zijn ontleend aan den Corinthischen aryballos.²⁾ Het komt veel zeldzamer voor,

¹⁾ Omtrent de „zwanenstijl”, zie Beazley, *CV Oxford 2*, text p. 103, bij pl. 13, 6.

²⁾ Behalve deze lekythoi *ontleend* aan den Corinthischen aryballos, werden er ook letterlijke *nabootsingen* van deze in Athene gemaakt. Payne vermeldt vier zulke vazen (*Necrocor.* p. 201), die volgens hem waarschijnlijk Attisch, en stellig niet Corinthisch zijn. Voeg hier vier andere aan toe: Athene, van den Kerameikos (*Arch. Anz.* 1934, p. 207, fig. 7; dier-fries, een ever en een leeuw; Londen 1930.12—17.1) twee sirenen tegenover elkaar, en een leeuw; collectie M. P. Vlas-to, Athene (van Kalyvia; twee sirenen en een zwaan); Cambridge 32.12 (waarschijnlijk van Rhodos; *CV 2*, pl. 15, 10; sirene tusschen twee leeuwinnen). Deze vier zijn alle met zekerheid Attisch. De tweede is

dan het slanke model. Het vroegste exemplaar van die wij over hebben is beschilderd met twee sirenen aan weerskanten van een uitgewerkt planten-motief; de gezichten der sirenen zijn rood geschilderd. ¹⁾ Deze lekythos wordt door den eigenaar, den Heer Payne, toegeschreven aan den Gorgon schilder (*Necrocor.* p. 192). ²⁾ Iets later, dan de lekythos van den Gorgon schilder, maar toch nog aanmerkelijk vóór het midden van de VIde eeuw, komt een ronde lekythos in Thebe, van Rhitsona (49.256; *Ure, Sixth*, pl. XIII, en p. 55; een sirene met een rood gezicht). Deze vaas loopt naar boven slank toe. Een kleine lekythos van dezen ronden vorm, — niet grooter dan een kleinere Corinthische aryballos, — beschilderd met de voorstelling van een leeuw, is gevonden in de opgraving van den tempel van Athena op kaap Sunium (*Eph. Arch.* 1917, pl. 8, 4, 2; het vaasje is nu in het Museum te Athene).

In Londen is een Boeotische lekythos van den ronden vorm (1927.4—12.3); rondom het bovengedeelte van den romp loopt een dier-fries, met in het midden de groep van een leeuw, die een stier aanvalt; de mond is uitgespaard gelaten, en is versierd met een rij zwarte ballen, verbonden door ranken; over de uitgespaarde drup-ring, als ook over de lip, loopt een rij streepjes.

In deze beide vormen nu, de slanke Deianeira vorm, en de ronde vorm, die ermee samen gaat, komt een aantal vazen voor, die geheel zwart geschilderd zijn. Bijna allemaal hebben deze een eenvoudige versiering van horizontale roode lijnen; enkele lijnen over mond en voet, dubbele lijnen op regelmatige afstanden over den romp, evenals die op Eleusis 772 (zie vorige pagina).

van denzelfden stijl als de derde: zij behooren tot de grovere afdeling van de vazen in de „Polos” groep; vergel. Londen B 14, een diepe vaas, die gelijkt op een lekaneis.

¹⁾ De vaas werd gekocht in den Parijschen kunsthandel.

²⁾ Terloops vermeld is deze lekythos door Kraiker, *AM* 1934, p. 20, noot 1.

Hier volgen eenige zwarte lekythoi van den slanken Deianeira vorm:

1. Thebe, van Rhitsona, 49.270. Burrows en Ure, *BSA* 14, p. 254.
2. Athene, Kerameikos. In hetzelfde graf gevonden als de lekythos van Amasis (zie hieronder, p. 25). Kraiker, *AM* 1934, Beilage II, 3.
3. Delos, Heraion 542. Dugas, *Délos* X, pl. 38.
4. Taranto.
5. Kopenhagen, Thorwaldsen Museum 175.¹⁾
6. Athene, Kerameikos.
7. Athene, collectie M. P. Vlasto. Van Koropi.
8. Chaeronea.
9. Corinthe.
10. Thebe, van Rhitsona, 49.269. Burrows en Ure, *BSA* 14, p. 254.
11. Thebe, van Rhitsona, 49.268. Burrows en Ure, *BSA* 14, p. 254.
12. Athene, collectie G. Empedokles.

De volgende zijn zwarte exemplaren van den ronden vorm:

13. Thebe, van Rhitsona, 49.271. Burrows en Ure, *BSA* 14, p. 254.
14. Vroeger in de collectie Burgon. Van Athene: uit de begraafplaats buiten de Acharnische Poort, graf L, no. 18. Teekening en beschrijving van de hand van Burgon, in het Ashmolean Museum, Oxford, Afdeeling Oudheden.
15. Vroeger in de collectie Burgon. Van Athene: uit de begraafplaats buiten de Acharnische Poort, no. 49. Teekening en beschrijving door Burgon, zie hierboven.
16. Chaeronea.
17. Rhodos 11512. Van Ialysos, graf 369.²⁾
18. Londen 90.7—31.46.

¹⁾ Op dit stuk heeft Professor Beazley mij opmerkzaam gemaakt.

²⁾ Zie de vorige noot.

19. Louvre CA 2008. Van Elaious.

20. Saloniki. Van Olynthus. D. M. Robinson, *Olynthus* V, no. 743, pl. 168.

Naar alle waarschijnlijkheid zijn eenige onder deze lekythoi niet van Attisch fabricaat. No. 19 in de lijst, Louvre CA 2008, van Elaious, meen ik te moeten houden voor een lokaal product. Deze gaat samen met een aantal grove lekythoi in het Louvre, van Elaious, die onbeschilderd zijn op één of twee breede bruin-zwarte banden na, horizontaal over den romp rondlopend, meestal tusschen twee roode lijnen. Er zijn hierbij zoowel slanke, als ronde modellen. Deze zijn buiten twijfel in een werkplaats in het Noorden gemaakt. Wanneer nu Louvre CA 2008 niet Attisch is, loopt no. 20, die van Olynthus in Saloniki, ook een groote kans van Noordelijk fabricaat te zijn.

In deze lijst zijn de vroegste dateerbare lekythoi die van Rhitsona (no. 1, 10, 11, en 13). Zij komen alle vier uit graf 49, dat ongeveer in het midden van de VIde eeuw geplaatst moet worden.¹⁾ Dicht op deze volgt no. 2, die in hetzelfde graf gevonden is als de nieuwe lekythos van Amasis in den Kerameikos.

Tegen het midden van de VIde eeuw komt er een verandering in de lekythos van Deianeira model. De contour wordt zwakker en minder bol; zie bijv. Athene 567 (CC 675: *AM* 1931, Beilage XLV, 2; phot. D. Inst. Ath. NM 3508; Dionysos met Ariadne en een satyr). De nadruk ligt hier veel meer, dan bij de vorige, op de vertikale lijnen. De aanzet van het handvat is niet meer hoog op tegen den romp, maar het vloeit geleidelijk met dezen samen op een zeer laag punt. Hiermee staat in verband, dat de voorstelling nu is beperkt tot den voorkant van de vaas; en deze wordt bovendien nog begrensd door de wanden van een paneel (uitgespaard veld). Een en ander vermindert aanmerkelijk de bewegingsvrijheid en de mogelijkheden van dit soort lekythos.

¹⁾ Burrows en Ure, *BSA* 14, p. 306; Ure, *Sixth*, p. 39 en 80.

En het is dan ook niet te verwonderen, dat er hierna een stilstand komt in zijn ontwikkeling.

Intusschen is de lekythos van het nieuwe model opgekomen. Met zijn kantige contour, vooral te wijten aan den schouder, staat hij in scherp contrast met de glooiende lijnen van de Deianeira lekythos.

Het vroegste exemplaar, dat wij over hebben, is Athene 413 (CC 677, pl. 29; Semni Papaspyridi, *Guide du Musée National*, p. 303, fig. 63; *AM* 1931, Beilage XLIV, 3; Baur, *Centauris*, p. 21, no. 45; Herakles in den Olympus ontvangen; schouder, Herakles en Nessos). De schouder-lekythos heeft in logisch verband met den schouder een hals gekregen, tusschen den mond en den drup-ring. Op de hier vermelde lekythos Athene 413 is deze uitgespaard, zooals voortaan meestal het geval zal zijn. Op het hoogste gedeelte van den schouder, vlak onder den uitstekenden drup-ring, komt een breede zwarte band — als het ware een compensatie voor wat aan zwart oppervlak verloren ging, nu de mond korter en gedrukker is geworden. Zooals wij hier beneden zullen zien, waren er echter in dit vroege stadium van de ontwikkeling van den nieuwen vorm ook andere wijzen om het halsvraagstuk op te lossen.

De schouder is bij dit model hoekig afgescheiden van den romp; de romp is breed van boven en loopt naar beneden sterk toe. De voet is een omgekeerde echinus; hierin staat het spitse uiteinde van den romp als vastgezet in een ringvormige schuine omwalling. Het Deianeira model daarentegen heeft een breeden platten bodem, en had dus zulk een steunenden echinus-voet feitelijk niet noodig. Het handvat van het nieuwe model is in het begin concaaf, juist zooals bij de „Deianeira” lekythoi; het zet aan op den rand van den schouder, waar deze den romp ontmoet.

Deze trekken verbinden de nieuwe lekythos met de amphoriskos van Panathenaeischen vorm, en eveneens met

de hydria, die op soortgelijke wijze den nadruk legt op den schouder. Aan den anderen kant heeft de schouder-lekythos, ondanks het scherpe contrast in vorm, toch een en ander gemeen met het Deianeira model. Het nam zijn karakteristieken mond over, zijn drup-ring en handvat. En dit is slechts te verwachten: beide zijn het olie-kruikken.

De lekythos Athene 413 moet kort vóór 560 gedateerd worden. De gedrongen, stoere figuren staan in stijl dicht bij de Burgon Panathenaeische amphora.¹⁾ Op te merken valt op beide vazen de roode rok van Athena, met dezelfde concentrische, ingekraste vierkanten.²⁾ Dichtbij onze lekythos staat een hydria in Taranto (van Taranto; Herakles en Nereus; schouder, een wilde bok, aangevallen door twee leeuwen.³⁾ Wij zien hier denzelfden stijl van stoere figuren met groote gezichten en dunne onhandige armpjes; en er is dezelfde voorkeur voor roode details.

In deze lekythos wordt de invloed van vroeg werk van Lydos bespeurd. Rondom het werk van Lydos zelf staat een wijde kring van gezellen-werk in zijn geest. En dicht bij onze lekythos staan dan grootere vazen — van gezellen van Lydos — als bijv. de hydria Louvre E 803 (*AM* 1931, Beilage XLVII; phot. Giraudon 25732, 1; Herakles en Nessos; schouder, twee herten); de hydria Londen B 51 (een hopliet verlaat zijn huis; schouder, een jonge man snelt vier centauren achterna); de hals-amphora Vaticaan 309 (Albizati, pl. 31; phot. Alinari 35744, 2, en 35745, 2; A, tweegevecht tusschen twee toekijkers; B, twee sphinxen tusschen twee leeuwen; eronder, een dier-fries); en de zuil-krater in Harvard (*CV* Hoppin, pl. 3; A, vierspan van voren gezien, tusschen twee paar strijdenden; B, sphinx tusschen twee

¹⁾ Londen B 130; *Mon. Inst.* X, pl. 48, i—k; Pfuhl, *Malerei*, fig. 299; *CV* pl. 1, 1; *Jhrb.* 1931, p. 53, fig. 7; Swindler, *Ancient Painting*, fig. 233; *AJA* 1934, p. 544, fig. 2.

²⁾ Vergel. ook het patroon van Athena's rok op het fragment Athene, Acr. 925 (Graef I, pl. 60).

³⁾ Het zwart van de vaas is bij het bakken tot rood omgeslagen.

leeuwen). Vermoedelijk zijn van deze vier vazen de eerste twee van éénzelfde hand, en evenzoo de laatste twee. Men vergelijkte ook met onze lekythos de hydria Londen B 50 (Herakles en Nessos); de stijl van deze is echter houteriger, droger.

De lekythos Athene 413 is ongeveer in denzelfden tijd te plaatsen, als de gevel van de Acropolis met hetzelfde thema, Herakles door Zeus ontvangen in den Olympus. ¹⁾ Hieruit volgt echter niet vanzelfsprekend, dat de één een navolging is van de ander. Op de lekythos is Herakles, de figuur, die in het middelpunt van onze belangstelling staat, in een uit-hoek terecht gekomen. Dit gebeurde, om het midden van de scene voor den tronenden Zeus open te laten. De opstelling is zoo gedacht, dat Herakles, Hermes, en Athena, van de richting van den toeschouwer uit, op Zeus toelopen, die frontaal tegenover hen zit. Op de vaas is de scene echter opengeklapt, waarbij elk der figuren in profiel kwam, in overeenstemming met de gebruikelijke opvattingen van de archaische schilderkunst. In den gevel staat Herakles eveneens op een ondergeschikte plaats, nl. halfweg naar den hoek van den gevel; daardoor is hij van veel kleiner afmetingen dan de midden-figuren, Zeus en Hera. ²⁾

In deze Herakles-lekythos hebben wij dan nu het nieuwe „schouder-model”; en deze vorm zal stand houden, zoolang er lekythoi in Athene zullen worden gemaakt, al ondergaat hij wel wijzigingen in den loop der tijden. Wel geen andere vaas heeft zooveel schommelingen in zijn vorm ondergaan, als de lekythos. Naast het hoofdmodel van de schouder-lekythos, dat zich regelmatig verder ontwikkelde, kwamen er minder geslaagde zijtakken voor, die geen navolgers hadden; en dit vooral in het begin. Zoo vinden wij direct, naast

¹⁾ Dickins, *Cat.* p. 62—67; Heberdey, *Altattische Porosskulptur*, p. 29—46, — speciaal fig. 18 (p. 34) en fig. 20 (p. 37), en pl. I; Winter, *Kunstgeschichte in Bildern*, p. 205, fig. 5 en 6.

²⁾ Richter, *Sculpture and Sculptors*, p. 91—92.

het hoofdmodel, twee bijvormen. Vooreerst een schouderlekythos met een cylinder-vormigen romp (Londen B 31; een leeuwin tusschen twee toekijkers; schouder, twee hanen; onder den voet de roode dipinto N 1). Ten tweede een compromis tusschen den nieuwen en den ouden vorm, — een slanke Deianeira lekythos, maar die een hals heeft; zie voor dit sub-Deianeira model hierbeneden, p. 46.

De lekythos Londen B 31, met de leeuwin, vertoont een vorm van hals, die verschilt van het gewone model, zooals wij dat zien bij de Herakles lekythos in Athene. De leeuwinlekythos behoudt den mond van den Deianeira vorm; hals en schouder glooien in elkaar over in een ononderbroken gebogen lijn; er is alleen plotseling een scherp uitstekende richel in het midden van den hals, die als drup-ring dienst doet; mond en hals zijn geheel zwart geverfd. Er is nog een vroege lekythos met dezelfde constructie van mond en hals, nl. Kopenhagen 7075 (CV pl. 109, 5; een hardlopende hond; schouder, twee uilen). ¹⁾ De romp van de lekythos in Kopenhagen is niet cylinder-vormig, zooals bij de lekythos in Londen met de leeuwin, maar heeft het gewone toeloopende kegel-model, zooals de Herakles-lekythos in Athene. De leeuwinlekythos en de Herakles-lekythos zijn vrij groote exemplaren; die van Kopenhagen is maar een kleintje.

De leeuwinlekythos in Londen is evenals de Herakleslekythos in Athene in verband te brengen met vroeg werk van Lydos en zijn gezellen. De leeuwinlekythos vertoont echter, in tegenstelling met de hier boven (p. 18) genoemde vazen, een meer boerschen stijl. Dezen vinden wij eveneens in een groote groep hals-amphorae, die beschilderd zijn met een paar sphinxen, leeuwen of dergelijke tegenover elkaar op den romp, en een mannenkop op den hals.

Links en rechts van de leeuwin op de lekythos in Londen

¹⁾ Dezelfde richel komt voor bij ongeschilderde Jonische lekythoi (p. 44); zie voor een verder voorbeeld p. 47.

staat een man in een mantel gehuld toe te kijken. Wij zijn deze lieden al eerder tegengekomen; op den schouder van de Herakles-lekythos in Athene staan zij in een dichte rij toe te kijken bij Herakles en Nessos. Van nu aan komen zij geregeld voor, vaak met een speer, die als wandelstok dient, recht vóór zich gehouden. Zij vormen een soort omlijsting voor de hoofd-scene. Later dringen zij zich soms zoo onbescheiden op, dat zij de aandacht afleiden van de hoofdgroep (zie hieronder, p. 86). Andere keeren, daarentegen, dienen zij uitsluitend als vulling; zoo staat er op den schouder van de lekythos Syracuse 8156 ¹⁾ een nietig toekijkertje in een hoek gedrukt achter één der beide gevleugelde paarden.

Nog een cylinder-lekythos, een kleine ditmaal, is Cab. Méd. 277 (CV pl. 46, 1—3, 5 en 6; phot. Giraudon 8032, 3 en 8033, 3; Perseus en de Gorgonen; op den schouder, ruiters en toekijkers). De afwerking van dit vaasje is hoogst gesoigneerd. Met zijn fijne, strakke contour is het een frappante tegenstelling met die andere cylinder-lekythos, die in Londen met de leeuwin; het is echter de vraag of het even bevredigend zou werken, wanneer het grooter van afmetingen was. De romp eindigt in een omgekeerd ogief; de drup-ring is in tweeën gesplitst, een dikkere tusschen mond en hals, en een dunne tusschen hals en schouder, beide rood geverfd. ²⁾ De hals is vrij kort en uitgespaard gelaten. Het handvat is plat en opvallend breed. De fijne sierlijke figuurtjes zijn navolgers van die op de François vaas; in tegenstelling met al de voorbeelden, die wij tot nu toe behandelden, want deze waren juist alle in een uitgesproken zwaren stijl. Op te merken valt ook nog op onze lekythos, dat de vrouwen er niet wit, maar zwart zijn weergegeven.

¹⁾ *Mon. Linc.* 1, pl. 5, 4 en p. 873.

²⁾ Dezelfde twee drup-ringen komen voor op een lekythos in Thebe, van Rhitsona (49.257; *Ure, Sixth*, pl. XIII en p. 55; twee hanen aan weerskanten van een plant).

Deze vaas, met zijn preciezen, keurigen vorm en stijl, brengt ons dicht in de nabijheid van het vroege werk van den Amasis schilder. Rondom dezen schaart zich de voor-naamste groep van lekythoi in het midden van de VIde eeuw, waar wij ons nu toe zullen wenden. De vroegste is van de hand van den Amasis schilder zelf, een kleine lekythos in het Louvre, aan den schilder toegeschreven door Beazley (F 71; Pottier, *Album*, pl. 69; Beazley, *ABS* p. 35, no. 34; Artemis van de wilde beesten). De romp loopt naar omlaag kegelvormig toe, evenals de lekythos met Herakles in Athene, maar er is hier een zekere gevoeligheid van lijnen, die de Herakles-lekythos mist. Op het punt, waar de romp en de schouder elkaar ontmoeten, buigt de romp-contour concaaf in, terwijl hier alle vorige lekythoi juist convex waren. De schuin-glooiende schouder verloopt in een strakke lijn van hals tot romp, en de mond is nietig en steil omhoogstekend.

De beschildering heeft hetzelfde strenge karakter, als de vorm. Artemis staat recht tegenover ons; met elke hand houdt zij de poot van een leeuw vast; deze leeuwen staan met hun voorpooten op den grond, wenden hun koppen om naar boven. De groep in zijn geheel vormt een driehoek, en is streng symmetrisch. Hij doet denken aan de Artemis-groepen op de handvaten van de François vaas. Aan weerskanten staan toekijkers, met hun speer voor zich uit gehouden. Zij werken als de zijden van een paneel, en dit effect wordt nog verhoogd door de verticale ornamentbanden vlak achter hen; deze bestaan uit een rij z-vormige haken, ingesloten tusschen twee paar lijnen.

Op onze vaas is de drup-ring ingeschrompeld tot een smalle verhoogde bies, maar de zwarte band er vlak onder is breeder dan ooit, en gezonken beneden het oppervlak van den schouder. Deze beide eigenschappen zijn gemeen aan de heele groep van lekythoi om Amasis. Onder den zwarten band is er rondom den schouder een krans van opstaande

lotusbloemen; om den ander een roode bloem en een zwarte knop; zij zijn om en om verbonden door gebogen stelen. Dit schema van schouder-versiering is van nu aan zeer in trek. Ongeveer bij het begin van de rood-figurige periode wordt de rij bloemen omgekeerd. Nog later, in de Vde eeuw, ont-aarden de bloemen, eerst tot hangende druppels, dan tot een rij strepen.

De lekythos Louvre F 71 is een kleine vaas van de hand van den Amasis schilder zelf. Er zijn nog twee lekythoi van hetzelfde model van den Amasis schilder, beide iets later dan deze: ten eerste het fragment in Boston aan den schilder toegeschreven door Beazley (Fairbanks, *Cat.* pl. 39, 356, 2; Beazley, *JHS* 51, p. 265, JJ en p. 267, fig. 10; een mannen-figuur, naar links gekeerd); en voorts een groote lekythos, gevonden in de opgraving van den Kerameikos, die ik later zal bespreken (p. 25). Ik neem hier eerst de andere lekythoi in de groep:

Dicht bij den Amasis schilder staat een lekythos in Mykonos, van Rheneia: twee jonge mannen komen van weerskanten naar een gevleugeld paard geloopt; aan elken kant een toekijker. Op den schouder is een dubbele rij klimopbladeren — afwisselend twee zwarte en een rood — met een rij punten ertusschen. De vaas is in zeer fragmentairen staat; hals en mond ontbreken. Romp en schouder gloeien bijna onmerkbaar in elkaar over. Onder de scene loopt een breede roode band. De figuur op het Amasis fragment in Boston lijkt sterk op den linker toekijker op de lekythos in Mykonos. De vaas-vorm is echter zeer verschillend; bij het fragment in Boston zijn schouder en romp scherp van elkaar gescheiden.

Leningrad 2635 is een lekythos, die in verband is gebracht met den Amasis schilder door Mejuffrouw Peredolski. ¹⁾ Op de voorstelling zien wij mannen en gevleugelde

¹⁾ Deze vaas is mij bekend door photographieën, die Professor Beazley mij heeft gewezen.

daemonen tusschen toekijkers. De vorm is minder ei-rond, dan die van de lekythos in Mykonos; hij is verwant aan die van een lekythos in New York (31.11.10; vrouwen bezig met het toebereiden van wol; zie hierbeneden, p. 32).

Cambridge, bruikleen Ricketts en Shannon (CV 2, pl. 32, 1), heeft als voorstelling een paar worstelaars; van beide kanten komt een man aan met een korten mantel over zijn arm geslagen, en achter dezen staat een toekijker. Op den schouder een rij omhoogstaande lotusknoppen. De vaasvorm is vrij breed. De stijl is verder verwijderd van den Amasis stijl, dan op de lekythoi in Mykonos en Leningrad; de nauwkeurige beknoptheid van lijnen van den Amasis schilder ontbreekt eraan. De figuren staan opvallend los van elkaar verspreid over het oppervlak.

De volgende twee lekythoi zijn nog verder verwijderd van den stijl van den Amasis schilder zelf, maar behooren toch tot deze groep:

Orvieto 296. Een jonge man staat met zijn paard tusschen twee hoplieten; links en rechts een toekijker. Op den schouder, opstaande lotusknoppen, met groote punten ertusschen. De mond is mager van contour, en weinig geaccentueerd, evenals die van de Amasis lekythos in het Louvre (F 71; zie hierboven, p. 22). De schouder is even recht, maar minder glooiend. De romp is buitengewoon bol, en breder aan den onderkant, dan in alle schouder-lekythoi, die wij tot nu toe behandelden. In stijl is de lekythos in Orvieto verwant aan Beazley's C groep (Beazley, *The Troilos Cup*, *Metr. Mus. Stud.* V, I, p. 93—115); cf. vooral de paarden en de gezichten. Tegelijkertijd vertoont onze lekythos eenige verwantschap met het lekanis-deksel Eleusis 4211 (gedeeltelijk afgebeeld: Zervos, *L'art en Grèce*, 136; Polyxena en Troilos aan de bron, waarachter Achilles).

Athene, van den Kerameikos. Schacht-graven onder de Hag. Trias, 1932, graf 4; mannen brengen een haan en hazen aan een jongen man; toekijkers aan beide kanten. Op

den schouder, opstaande lotusknoppen, met punten ertusschen. Deze vaas is niet zoo breed, als die in Orvieto, en de contour is slapper. De vorm van den mond is slechts weinig gebogen, maar toch aanmerkelijk meer, dan bij de Amasis lekythos in het Louvre, en de lekythos in Orvieto, met hun strakke mond-contour. Maar evenals bij deze beide vazen staan de bijna loodrechte hals en de rechte, glooiende schouder scherp tegen elkaar aan, zonder overgang in hun contour-lijnen.

Er zijn nog eenige andere lekythoi in verbinding te brengen met den Amasis schilder; dit zijn kleinere exemplaren:

Villa Giulia 24996 (CV III Hd pl. 2, 5; een hardlopende jonge man tusschen twee leeuwinnen). Op den schouder, een dubbele rij klimopbladeren. De stijl is stijf, vergeleken bij die der vorige.

Louvre F 192 (twee hardlopende jonge mannen, twee zittende sphinxen, en een toekijker). Op den schouder, een dubbele rij klimopbladeren. En Louvre E 718 (twee sphinxen aan weerskanten van een plant). Op den schouder, een dubbele rij klimopbladeren. Deze beide vazen zijn van eenzelfde hand. Zij staan in verbinding met de Amasis groep, maar tegelijkertijd doet hun buikige vorm hen nauw aansluiten bij de Dolfijn-lekythoi (zie hieronder, p. 33).

Een heel klein lekythosje, Louvre F 185 (Pottier, *Album*, pl. 77), met twee bokkers tusschen toekijkers, en op den schouder twee herten, doet denken aan den Amasis schilder, vooral in de toekijkers. Het is later dan alle vorige lekythoi. De vaas-mond is niet toebehoorend.

De lekythos van de hand van den Amasis schilder zelf, in Athene, van den Kerameikos (Kraiker, *AM* 1934, p. 19—24; Beilage II, 1—2, en pl. 4; Dionysos en komasten; zie hierboven, p. 23), is een vaas van groote afmetingen. Deze behoort tot den ontwikkelde stijl van den schilder. Vergeleken met de lekythos van Amasis in het Louvre (hierboven, p. 22) is deze vorm opmerkelijk veel vrijer en lossere

geworden. Wij moeten hem echter vergelijken met een ander tijdgenoot, die niet door Amasis gemaakt is, om te beproeven, hoe ook in deze meer ongebonden creatie de gespannen elasticiteit van Amasis gehandhaafd blijft. In zulk een vergelijking wordt voorzien door de ongeveer even groote lekythos Palermo 77; een koning zit tusschen Hermes en een jongen man; aan weerszijden van de groep een ruiter. Op den schouder, opstaande lotusknoppen, met groote druppel-vormige punten ertusschen. Boven de voorstelling een rij van afwisselend roode en zwarte tongen, afgescheiden door relief-lijnen. Op zichzelf beschouwd kan deze vorm er meer dan mee door; met de Amasis lekythos echter vergeleken, mist hij ten eenen male elasticiteit en discipline. Ten opzichte van den stijl van Palermo 77 valt op te merken, dat dezelfde ingekraste, gekrulde neusvleugels en dezelfde ingekraste snorren voorkomen op de vroege hydria Londen B 3111 (CV pl. 78, 4; Herakles en Triton; op den schouder, een rij dieren). Voor andere lekythoi van de hand van den Amasis schilder, zie hieronder, p. 52.

In zijn publicatie van de lekythos van den Kerameikos (AM 1934, p. 21) merkt Kraiker op, dat de midden-as van de voorstelling valt op de linker helft van het vaas-oppervlak, dus links van de middellijn van de vaas zelf. Hij concludeert hieruit, dat er blijkbaar rekening gehouden is met het feit, dat de lekythos bij het schenken en in het staan van terzijde gezien wordt; en dat derhalve, zooals ook nog bij de vroege oinochoai van Amasis, de voorstelling op de linker vaas-helft is aangebracht.

Wij bepalen ons hier voorloopig tot de oinochoe, en laten de lekythos erbuiten, — en wel speciaal tot die oinochoai, bij welke de voorstelling uitsluitend op de linker helft van de vaas is aangebracht (zie Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 4).¹⁾ De oinochoai met dit soort versiering behooren alle tot het hooge, slanke model, dat wij olpe noemen. De vroegste

¹⁾ Würzburg 332; Langlotz, pl. 102; Beazley, *ABS* p. 34, no. 23.

Attische olpai met de voorstelling beperkt tot de linker vaas-helft reiken terug tot nog in de VIIde eeuw. Een lijst van deze is gegeven door Beazley en Payne in *Fragments from Naucratis* (*JHS* 49, p. 253—254, no. 1). Andere staan vermeld in Payne, *Necrocor.* p. 191, en 193. Zij hebben een hoog, dubbel handvat, een klaverblad-mond, en echinus-voet. Deze vorm — en ook weer met de voorstelling beperkt tot de linker vaas-helft — komt veel voor onder het Corinthisch aardewerk. De vraag is nu natuurlijk, of deze vaas-soort in Corinthe kan zijn ontstaan. Payne vermoedt (*Necrocor.* p. 326), dat de vorm door Corinthe van Attica werd overgenomen, aangezien de oudste Corinthische, die wij over hebben, jonger zijn, dan de oudste Attische. Omstreeks het midden van de VIde eeuw wordt deze vorm van olpe voortgezet door Amasis, wederom met de voorstelling op den linker kant; zie hieronder, p. 30. Een alleenstaand laat voorbeeld, — uit de periode van Leagros, — is van de hand van den schilder van de lekythos in Athene met het Dionysos-masker (zie hieronder, p. 91); dit is de olpe Louvre F 322 (twee Amazonen naast haar paarden; vermeld door Beazley en Payne, *Fragments from Naucratis*, *JHS* 49, p. 254).

Zooals ik hierboven aanhaalde (vorige pagina), spreekt Kraiker¹⁾ erover, dat vazen als deze hun voorstelling op den kant dragen, omdat zij bij het schenken en in het staan van terzijde gezien worden. Jacobsthal daarentegen (*Ornamente* p. 16) neemt de verklaring niet aan, dat deze wijze van versiering met het oog op het schenken zou zijn geschapen; hij verklaart, dat het is bedoeld uitsluitend met betrekking tot het in profiel neerzetten van de vaas.

Laten wij ons nu even voorstellen, hoe een in de hand gehouden olpe is gekeerd. Wanneer ik eruit schenk, is de onbeschilderde kant (Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 4, c) naar mijzelf toegekeerd; de kant met de voorstelling (Jacobsthal,

¹⁾ *AM* 1934, p. 21.

Ornamente, pl. 4, a) is van mij afgewend, en toegekeerd naar den overkant, dus naar dengeen, die zijn drinkschaal reikt, om hem te laten vullen. Dit wat betreft het schenken. Wanneer ik de vaas echter neerzet op een tafel, of ophang tegen den wand, doe ik dat weer met het handvat in de rechterhand; het resultaat is, dat de *rechter* kant van de vaas dan zichtbaar is bij het staan, d.i. de effen zwarte kant, terwijl de voorstelling niet te zien is.

De conclusie luidt dus, dat de voorstelling — aangebracht op de linker vaas-helft — bij het schenken zichtbaar is voor wie ingeschonken wordt; maar bij het neerzetten — wanneer dit op de meest normale wijze gebeurt — zou de voorstelling alleen zichtbaar zijn, als hij op de rechter vaas-helft stond. Nu hebben alle op deze wijze versierde olpai zonder uitzondering de voorstelling op den *linker* kant; en men kan dus niet, zooals Kraiker doet, schenken en staan in één adem noemen. Jacobsthal andererzijds verdedigt van de twee veronderstellingen juist de onwaarschijnlijke, waar hij deze wijze van versieren uitsluitend om het staan van de vaas motiveeren wil. Hij haalt hierbij voorbeelden aan van een symmetrische opstelling van vazen (*Ornamente*, p. 14, noot 9) — waarvan wij overigens geen voorbeeld hebben zoo vroeg als de VIIde en VIde eeuw, de tijd van onze olpai. Ik geef toe, dat bij een symmetrische opstelling niet uitsluitend gerekend wordt met wat de meest normale wijze van neerzetten is, zooals ik die hierboven beschreef, maar er wordt daarbij gewerkt met twee tegengestelden. Dus de olpe met de voorstelling aan den linker kant — zooals wij die over hebben — zou in een symmetrisch opgestelde groep een geheel passend element zijn. Maar deze zou dan toch weer vragen om zijn tegengestelde, nl. een olpe met de voorstelling aan den rechter kant, en hoe is dan te verklaren, dat er geen enkel dergelijk stuk uit de oudheid tot ons is gekomen?

Wij keeren nu terug naar ons punt van uitgang, de Amasis lekythos van den Kerameikos. Kraiker verklaart, dat het

middelpunt van de voorstelling is verlegd naar den linker kant van de midden-as van de vaas in verband hiermee, dat de vaas bij het uitgieten en in het staan van terzijde gezien wordt, zooals bij de olpai, die ik hierboven besprak. Voor de quaestie van het staan, geldt wat hierboven gezegd is over de olpai — de rechter kant heeft het meest kans van gezien te worden. In verband hiermee dient ook vermeld, dat bij Amasis' *vroegere* schouder-lekythos (Louvre F 71; zie hierboven, p. 22) de voorstelling juist in tegenstelling met de Kerameikos lekythos een weinig naar rechts gedraaid is, voorbij de midden-as van de vaas naar den anderen kant dus (zie Pottier, *Album*, pl. 69).

En nu wat het schenken betreft: schenken uit een lekythos en schenken uit een oinochoe (olpe) vallen van nature in twee verschillende categorieën. Men schenkt wijn uit een schenkan voor een tweeden persoon, — een gast, die gezeten is en zijn drinkschaal toereikt, een vertrekkend huisgenoot, die al staat voor het afscheid en een vaarweldronk. Wij hebben voorbeelden van zulke scenes te over. Om er eenige te noemen:

de amphora van den Kleophrades schilder München 2305 (FR. pl. 52; Pfuhl, *Malerei*, fig. 373; Beazley, *Kleophrades-Maler*, pl. 7, 1; Beazley, *AV* p. 69, no. 3, en *Kleophrades-Maler*, p. 23, no. 3):

de binnenkant van de schaal van den Brygos schilder Louvre G 152 (Hoppin, *Rf.* I, p. 118; Pfuhl, *Malerei*, fig. 428; Beazley, *AV* p. 176, no. 3):

de binnenkant van de schaal van Douris Weenen, Oest. Mus. 324 (FR. pl. 53; Pfuhl, *Malerei*, fig. 456; Beazley, *AV* p. 200, no. 9):

de skyphos van Makron Londen E 140 (FR. pl. 161; Hoppin, *Rf.* II, p. 61; Beazley, *AV* p. 211, no. 2):

de stamnos van den Kleophon schilder München 2415 (Pfuhl, *Malerei*, fig. 558; Beazley, *AV* p. 420, no. 2):

de Faliskische schaal Göttingen 52 (Jacobsthal, *Göttinger*

Vasen, pl. 19, 56).

Bij het schenken kan dus de voorstelling op de oinochoe door den tweeden persoon gezien worden. Mocht hij er niet op letten: het is in elk geval bedoeld als een attentie aan zijn adres.

Maar met een lekythos staat het anders. Olie giet een man uit voor zichzelf, op zijn eigen hand; zie Hegesias op de Leagros krater Berlijn 2180 (FR. pl. 157; Reichhold, *Skizzenbuch*, pl. 28, 1; Pfuhl, *Malerei*, fig. 396; Haspels, *BSA* 29, p. 218, fig. 27; Neugebauer, *Führer*, pl. 44; Beazley, *AV* p. 61). Er kan dus geen rekening mee gehouden zijn, of een tweede persoon de vaas wel op zijn mooist ziet; zulke overwegingen zijn in dit geval niet van toepassing.

De oinochoe is wel een van de populairste vazen in Hellas geweest, door alle eeuwen heen, hetgeen niet te verwonderen valt in een gastvrij land. Speciaal de vorm met bol-ronde romp en klaverblad-vormigen mond sterft nooit uit. Van de Geometrische tijden vervolgt hij zijn loopbaan door de VIIde en VIde eeuw, op het vaste land, zoowel als in Oost-Jonië, de West-Jonische eilanden, en de Cycladen. Een aantal vormen in Protocorinthisch, de Overgangperiode, en Corinthisch, zijn door Payne bijeengezet in *Necrocor.* p. 33, fig. 10. In Attica geeft in de VIde eeuw Amasis den toon aan in dezen vorm, evenals wij dit zagen voor de olpe; hij herschept den vorm als het ware in de hem eigen droog-beknopte harmonie van lijnen. In tegenstelling met zijn grooten tijdgenoot, Exekias, zien wij Amasis in zijn veelzijdigheid alle mogelijke vormen onder handen nemen, en niet het minst kruiken en kannen (zie ook p. 22 en 52).

Wanneer wij nu aan de hand van Beazley's toeschrijvingen (*ABS* Appendix II, en *Amasea*, *JHS* 51, p. 261—264) de kannen van den Amasis schilder nagaan, krijgen wij eerst de groep olpai, waarover wij hierboven spraken (Beazley, *ABS* p. 34, no. 22—24). Deze olpai hebben dus een hoog, dubbel handvat, een klaverblad-vormigen mond, en de

voorstelling op de linker helft van de vaas. Zij zijn sinds Beazley's *ABS* uitkwam opnieuw gepubliceerd: no. 22 (Louvre F 30) in *AM* 1931, Beilage LI; no. 23 (in Würzburg) in Langlotz, 332, pl. 102; no. 24 (Londen B 52) in *AM* 1931, Beilage LII. Dit zijn de eenige kannen van Amasis met de voorstelling op zij aangebracht; bij alle andere staat deze recht tegenover het handvat.

De tweede afdeeling olpai (Beazley, *ABS* p. 34, no. 25—27) bestaat uit vazen met een hoog, dubbel handvat en een platten mond. Van deze is no. 25 (Londen B 471) opnieuw gepubliceerd in *AM* 1931, Beilage LIV, 1; en no. 27 (Berlijn 1731) in *AM* 1931, Beilage LIV, 2.

Een kannetje in Würzburg is aan den schilder toegeschreven door Beazley in *Amasea* (*JHS* 51, p. 26, no. DD). Het valt buiten alle andere klassen; is zeer pretentieloos van vorm, met zijn laag handvat, platten mond en matig uitzwellenden romp. Het is nu gepubliceerd in Langlotz, no. 333, pl. 104.

In bol-ronde oinochoai heeft Amasis twee modellen. Het eerste is slechts vertegenwoordigd door één enkel exemplaar, Londen B 524 (Beazley, *ABS* p. 35, no. 28, en pl. 11, 1). Het is in model I van Beazley's classificering: romp en hals zijn door een scherp gemarkeerden hoek van elkaar gescheiden; de mond is klaverblad-vormig; de vaas loopt toe naar beneden.

De tweede soort ronde oinochoai van Amasis is talrijker. Deze zijn uitgevoerd in Beazley's model III: romp en hals loopen in elkander over in één gebogen lijn; de romp is breed, eenigszins uitgezakt. Tot deze groep behooren allereerst de nummers 29 tot 33 in Beazley's *ABS* (p. 35). Van deze is no. 30 (Oxford 1929.29) nu gepubliceerd in *CV* pl. 3, 28. No. 31 (Florence 3791) staat in *AM* 1931, Beilage LIII. No. 33 (in de Spencer-Churchill collectie) is later door Beazley gepubliceerd in *Amasea* (*JHS* 51, p. 261, no. FF; p. 262, fig. 6; p. 263, fig. 7 en 8; pl. 8, 2). Het is een laat

werk van de hand van den Amasis schilder zelf. Nog drie exemplaren zijn door Beazley in *Amasea* toegevoegd aan deze groep: *Amasea* no. EE, een oinochoe in Bristol (*JHS* 51, p. 261; p. 260, fig. 4 en 5; pl. 8, 1). Ten tweede *Amasea* no. HH, een oinochoe in het Vaticaan (*JHS* 51, p. 264, en pl. 9); deze vaas is nu gepubliceerd door Albizzati, no. 432, pl. 60; zie ook hieronder, p. 38. Ten derde, *Amasea* no. GG, een fragment van de Acropolis in Athene (*JHS* 51, p. 263—264). Bij het bespreken van dit fragment in *Amasea* noemt Beazley nog een tweede fragment, dat in tegenstelling met het eerste door Langlotz is afgebeeld in de publicatie. In zijn laatste artikel over vazen van deze periode voegt Beazley hier nu nog twee andere oinochoe-fragmenten van de Acropolis aan toe (*Mid-sixth-century Black-figure*, *BSA* 32, p. 19). Dit zijn, behalve het hierboven genoemde fragment *Amasea* no. GG: Acr. 2239 (Graef en Langlotz I, pl. 95); Acr. 2240 (hetgeen misschien tot dezelfde vaas behoort, als no. 2239); en Acr. 2238, dat tot geen der vorige behoort.

Tot zoover de oinochoai van Amasis. Een bekend tijdgenoot van deze is de kan in Berlijn, die gesigneerd is door den pottenbakker Kolchos (no. 1732; *WV* 1889, pl. 1, 2; Genick, *Griechische Keramik*, pl. 33, 5; Pfuhl, *Malerei*, fig. 242; Hoppin, *Bf.* p. 156; Schaal, *Sf.* pl. 21; Neugebauer, *Führer*, p. 65 en pl. 27, 2). Voor den stijl zie Beazley, *ABS* p. 36; *Amasea*, *JHS* 51, p. 284; *Mid-sixth-century Black-figure*, *BSA* 32, no. XIV, p. 18: deze vaas is nu door Mejuffrouw Richter aan den schilder Lydos toegeschreven; wat overeenkomt met Beazley's oorspronkelijke toeschrijving aan den schilder van Londen B 148.

Wij vervolgen nu met de lekythoi in het midden van de VIde eeuw, en wel groepen, die buiten de invloedssfeer van Amasis vallen. Ik vermeldde hierboven terloops de kleine lekythos New York 31.11.10 (*Bull. Metr. Mus.* 1931, p. 292, fig. 4 en p. 293, fig. 5; Bieber, *Entwicklungsgeschichte der griechischen Tracht*, pl. 1, 1: vrouwen bezig met wol-

bereiden en weven). Dit is de eerste schouder-lekythos, die wij tegenkomen, die gebruik maakt van het geheele oppervlak van den romp. Het handvat staat op den schouder ingeplant, en de romp is dus rondom vrij voor de voorstelling. Weinig lekythoi echter maken gebruik van dit voordeel; die van de Deianeira groep deden het, zooals wij hierboven zagen (p. 16); zie ook verder, p. 74. De vorm van deze lekythos in New York — bescheiden en zonder buitensporige trekken — verbindt hem met een groep kleine lekythoi. De meest karakteristieke van deze zijn op den schouder versierd met twee opspringende dolfijnen. Ik noem deze klasse daarom de Dolfijn-klasse. Een goed voorbeeld is Kopenhagen 7299 (CV pl. 109, 6; een zwaantje tusschen twee leeuwen). Een ander stuk, van dezelfde hand, is Athene 12466 (Nicole 930; twee vrouwtjes tusschen twee toekijkers). Vul-rozetten zijn gebruikt, zoowel tusschen de dolfijnen op de schouders, als in de voorstelling op den romp; vaak is zulk een rozette doorsneden door een ingekrast kruis, en afgezet langs den rand door witte punten. De kleine mond van deze vaasjes varieert van een gesloten vorm tot een wijd-open echinus. Gewoonlijk is er een zwarte band onder den hals. Het zijn elastische kleine bol-ronde kruikjes, meestal ongeveer 15 cm. hoog; alleen een in Würzburg (358, Langlotz, pl. 105; een sirene en een leeuw) is grooter, 22,9 cm. ¹⁾ De schouder van de lekythos in Würzburg is versierd met een krans van om en om een lotusknop en een opengebloede lotusbloem. Uit een dergelijke krans bestaat de versiering op den romp van de kleine lekythoi Nauplia 298 en Brussel A 2127 (CV pl. 21, 3). In tegenstelling met de lekythoi, die onder den invloed van Amasis staan, hangen in deze klasse de lotusbloemen en -knoppen op den schouder naar beneden gekeerd. Dit wordt later regel; zie p. 68.

¹⁾ De 32,9 cm. in den catalogus is een vergissing; Dr. Hahland heeft dit op mijn verzoek gecontroleerd.

Bij sommige vaasjes van de Dolfijn-klasse is de grondlijn onder de voorstelling in zoodanig verdund bruin geschilderd, dat hij bij tijden ongeveer niet te zien is. Andere exemplaren daarentegen hebben nooit een grondlijn gehad.¹⁾

Dicht bij onze Dolfijntjes staat de kleine lekythos Taranto 4678 (Via Principe Amadeo, scavi 1911; een tweegevecht met aan weerskanten een vrouw; op den schouder, twee leeuwen tegenover elkaar gezeten, met de koppen afgewend). Hier is het verdunde zwart bijna oranje geworden. Waar hals en schouder elkaar raken is er geen zwarte band, maar alleen een lijn van dit oranjebruin. Een andere lekythos, die met onze groep verwant blijkt, is Boston 21.269 (Herakles en de Leeuw; Athena, Hermes en vier andere godheden kijken toe; op den schouder, naar beneden hangende lotusknoppen).

De kleine lekythos Syracuse 21894 (van Gela; *Mon. Linc.* 17, p. 221, fig. 177; Ilioupersis; schouder, twee sirenen) heeft denzelfden ronden vorm, als de Dolfijn-lekythoi, maar verschilt van deze in stijl.

In het werk van de gezellen van Lydos, waarover ik sprak in verband met eenige grootere lekythoi (zie hierboven, p. 18 en 20), vallen twee stijlen op te merken, een meer uitgewerkte stijl en daarnaast een boersche stijl. Zie voor den eerste p. 18; de boersche stijl vinden wij in een talrijke groep ei-vormige hals-amphoren (p. 20), versierd met twee dieren of fabeldieren tegenover elkaar op den romp, en op den hals met een groote mannenkop. Mingazzini noemt een aantal van deze op in *Vasi Castellani*, p. 225, naar aanleiding van Castellani 456, pl. 56. Andere voorbeelden zijn Villa Giulia inv. 24994 (CV pl. 1, 7—8) en

¹⁾ Niet ver van de Dolfijn-klasse staan de klassen B en C van de lekythoi van Rhitsona (*Ure, Sixth*, p. 42) en no. 20.268 (*Ure, Sixth*, p. 55). Deze zijn echter niet precies parallel met de Dolfijntjes, en onderling vormen zij ook niet zulk een harmonisch geheel, als deze.

Athene, Acr. 799 (Graef I, pl. 53). Dezelfde versiering met voorstellingen van dieren vinden wij op de groote zuilkraters van dezen stijl; bij deze is de mannenkop aangebracht bovenop het handvat (bijv. Oxford 190; CV pl. 12, 1—4).

Deze boersche stijl komt ook voor op kleinere vazen, en wel voornamelijk op het meerendeel van de lekythoi van onze Dolfijn-klasse; zie bijv. die in Kopenhagen (CV pl. 109, 6). Er zijn eenige kleine amphorae (zooals bijv. Würzburg 258; Langlotz, pl. 78; twee sphinxen), die instaan tusschen de groote en de kleine creaties van den boerschen stijl; zij maken duidelijk, dat er een verbinding bestaat tusschen deze beide. De boersche stijl in kleine afmetingen vindt een goede vertegenwoordiger in de hydria Louvre E 869 (Pottier, *Album*, pl. 60; CV III Hd pl. 12, 1 en 3, en pl. 13; AM 1931, Beilage XLVI, 2; Friis Johansen, *Iliaden*, p. 156, B14d; de wapening van Achilles; op den schouder, twee leeuwen tusschen twee sirenen).¹⁾

Maar naast deze komt in onze Dolfijn-klasse een aantal lekythoi voor in een meer gesoigneerden, verfijnden stijl. In overeenstemming met den stijl is de vaas-vorm ook sierlijker dan van de andere. Het beste voorbeeld van deze afdeeling is Syracuse 11398 (een leeuw en een ram; op den schouder, dunne lotusknoppen en -bloemen). Wij vinden denzelfden stijl bij een kleine hydria van bijzonderen vorm in den Parijschen kunsthandel (Feuardent; phot. Berlijn 717; een vrouw tusschen twee leeuwen). Op den schouder zijn zwarte tongen, en daaronder afwisselend lotusbloemen en -knoppen. De twee leeuwen op deze vaas zijn bijna gelijk aan den leeuw op de lekythos in Syracuse.

De invloed van deze verfijnde richting vindt men weer bij andere teekeningen van dieren, op vazen van verschil-

¹⁾ Een paar grovere voorbeelden van den boerschen stijl zijn twee kleine amphoriskoi, versierd met een rij dieren: — Louvre CA 1809, en Amsterdam 589 (CV Scheurleer, III Hd pl. 1, 1).

lenden vorm: — bijv. de oinochoe Oxford 1925.141 (CV pl. 13, 3; twee sirenen) en een oinochoe van Olbia (*Arch. Anz.* 1911, p. 224, fig. 32; een leeuw en een ram); de skyphos in Thebe, van Rhitsona, 50.267 (Ure, *Sixth*, pl. XVII; een sirene en een leeuw); de dinos Würzburg 453 (Langlotz, pl. 129 en 130; een rij dieren, waartusschen sphinxen). Al deze dier-typen leven voort op de predella's van latere hydriai en hals-amphorae, en op amphoradeksels. Voor lekythoi, die wel in dezen stijl zijn, maar die in vorm behooren tot het schouderlooze Deianeira model, zie hieronder, p. 49.

Onze Dolfijn-klasse heeft een laten uitlooper, die uitgaat van de lekythos Athene 1093 (twee hardlopende jonge mannen tusschen twee mannen in mantels, allen naar rechts gewend). Er is een heele reeks kleine, slordige vaasjes, alle met een dikken hardlooper tusschen twee toekijkers. Deze klasse leeft vermoedelijk eenige tientallen jaren voort. De volgende vazen behooren hiertoe: —

Lekythoi:

1. Würzburg 360. Langlotz, pl. 107.
2. Villa Giulia, Castellani 557. Mingazzini, pl. 84, 4.
3. Villa Giulia inv. 24997. CV pl. 50, 5.
4. Athene 9699. *Deltion* 1927—1928, p. 93, fig. 3.
5. Athene 9700.
6. Athene 9704.
7. Atheensche kunsthandel.

Deze hebben alle op den schouder groote neerhangende lotusknoppen, zonder stelen, met punten ertusschen; behalve no. 7, dat klimopbladeren heeft.

Oinochoe:

8. Thebe, van Rhitsona, 126.121. Ure, *Sixth*, pl. XII. *Schaal met vast deksel:*

9. Louvre CA 1265. Op het deksel is de dikke hardlooper tot in het oneindige herhaald tot een kring rond-

loopende figuren. ¹⁾ Langs de schaal zijn klimopbladeren.

Nauw verbonden met deze zijn de vier volgende lekythoi:

1. Belgrado. Van Trebenische. *Arch. Anz.* 1933, p. 471, fig. 9 en 10. Een dikke hardlooper naar links.

2. Brussel A 2128. CV pl. 21, 20. Een dikke hardlooper naar links.

3. Bologna 85. Pellegrini, *VF* p. 30. CV pl. 39, 4. Een dikke hardlooper naar links, die omkijkt.

4. Würzburg 363. Langlotz, pl. 107. Een staande jonge man, naar links gekeerd.

Deze vier hebben op den schouder een rechtopstaande zwarte palmette tusschen twee klimopbladeren, en behooren dus tot een klasse die hieronder besproken wordt (zie p. 87).

De volgende zijn minder nauw verbonden met de hoofdgroep:

1. Villa Giulia inv. 1394. CV pl. 50, 9. Een hardlooper naar rechts tusschen twee toekijkers. Op den schouder, een haan tusschen twee klimopbladeren. De vaas behoort tot de „hanenklasse”; zie hieronder, p. 87.

2. Catania, Museo Biscari 661. Libertini, pl. 71. Een jonge man, met een korten mantel, loopt hard naar rechts, tusschen vier toekijkers. Op den schouder, een opstaande palmette tusschen twee toekijkers. Deze lekythos behoort door zijn schouder-versiering tot de talrijke klasse van „de hoort tot de „hanenklasse”; zie hieronder, p. 87.

3. Brussel R 333. CV pl. 21, 13. Twee hardloopers naar rechts, omkijkend, tusschen twee toekijkers. Op den schouder, groote neerhangende lotusknoppen, zonder stelen.

4. Barcelona 54. Frickenhaus, *Anuari* 1908, no. 23, p.

¹⁾ Juist zoo loopen de Nereiden rond op den binnenkant van de klein-meester schaal Tarquinia RC 4194. *Mon. Inst.* XI, pl. 41; hiernaar Harrison en MacColl, *Greek Vase Paintings*, pl. 5,2. Nieuw, Beazley, *JHS* 52, p. 181, fig. 14.

213, fig. 22. Twee hardloopers naar rechts. Op den schouder, twee sirenen. ¹⁾

Evenals de kleine *lekythoi* met het motief van den „dikken hardlooper” een uitlooper waren van de Dolfijn-klasse, zoo is een groep onaanzienlijke, vrij kleine *amphorae* voortgekomen uit de groote vazen van de gezellen van Lydos. Mingazzini geeft een lijst van deze kleine *amphorae* (*Vasi Castellani*, p. 236), in verband met Castellani 467 (Mingazzini, pl. 63, 2 en 3). Aan deze lijst voegt Beazley in zijn critiek op Mingazzini er drie toe (*JHS* 51, p. 299). Voeg hier nog twee bij: Rhodos 10645, *Clara Rhodos* III, p. 262, fig. 259; en Syracuse, van Gela, *Mon. Linc.* 17, p. 318, fig. 237 en p. 319, fig. 238. ²⁾

Met de Dolfijn-klasse verbonden om zijn vorm, maar met de groep rondom Amasis om zijn stijl, is de *lekythos* Londen B 548 (Apollo en Artemis op Delos; op den schouder, opstaande lotusknoppen met punten ertusschen). De stijl is verwant aan die van laat werk van Amasis; zie speciaal de Amasis oinochoe in het Vaticaan (Beazley, *Amasea*, *JHS* 51, pl. 9; Albizzati 432, pl. 60; hierboven, p. 32). Hetzelfde hertje zien wij op beide vazen, en dezelfde diphros met kussen erop. Maar de stijl van onze *lekythos* is droger, soberder van toon, dan de late Amasis stijl. In Amasis' geest zijn ook de loodrechte ornamentale versieringsbanden achterop de vaas. Het verschil echter met de *lekythos* van den Amasis schilder Louvre F 71 (zie p. 22) is, dat deze banden daar werkten als een insluitende omlijsting van de scene, terwijl zij hier zoo ver naar achteren zijn geschoven, dat zij niet langer meer als omlijsting kunnen dienen. Hetzelfde is het geval bij Amasis' latere *lekythos*, die van den Kerameikos (zie p. 25), waar zij achter de breede scene ook zonder uit-

¹⁾ Een *lekythos* in Bonn (no. 299) staat dicht bij de vaas in Barcelona: een leeuw tusschen twee toekijkers; op den schouder, een sirene tusschen twee toekijkers.

²⁾ Op deze stukken heeft Professor Beazley mij gewezen.

werking blijven. Op onze lekythos in Londen echter krijgen zij een nieuwe beteekenis, doordat zij zóó zijn samen gegroepeerd, dat zij dienst doen als versiering van den achterkant van de vaas.

Het gebeurt maar zelden, dat er zulk een bewust accent valt op den achterkant van een zwart-figurige lekythos door een aparte versiering. Een voorbeeld is Athene 493 (CC 693, pl. 30; CV pl. 7, 1—3; van de hand van „Ellebogen naar buiten”: Beazley, *BSR* 11, p. 5; *BSA* 32, p. 20, no. 5: offeroptocht en altaar; op den schouder, hanen en kippen met toekijkers tusschen planten). Hier bestaat de versiering op den achterkant van de vaas uit een kunstige palmette, die neerhangt van den onderkant van het handvat. Vergel. de gelijksoortige versiering onder het handvat van metalen vazen (Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 21, b en c). Er is ook een palmette-patroon op den achterkant van een lekythos, die vroeger in de collectie Fauvel was (Stackelberg, *Graeber der Hellenen*, pl. X, 1 en 2; hoplieten wapenen zich en vertrekken van huis), en op een lekythos in Athene (397; CC 895; Sphinx met slachtoffer).

Wij zijn nu aangekomen tot het tijdvak (ongeveer 540), waarin de zwarte band om den hals van de lekythos gaat verdwijnen. ¹⁾ Een kleine lekythos in Heidelberg is door zijn cylinder-vorm een opvolger van de lekythos met Perseus en de Gorgonen, Cabinet des Médailles 277 (zie hierboven, p. 21), maar zijn contour-lijnen zijn veel zachter. Onder den hals heeft hij een zwarten drup-ring, en hieronder, in plaats van den zwarten band, een rij tongen. De scene bestaat uit drie mannen, die twee jongens hanen brengen. Op den schouder zijn opstaande lotusknoppen, om en om zwart en rood.

¹⁾ Een vreemdsoortig exemplaar in het Louvre (CA 1340), van Boeotië, met Herakles en de Leeuw, ziet er uit als een late navolger van de Dolfijn-klasse, zoowel in vorm, als in versiering. Deze lekythos kan wel Boeotisch zijn.

In deze overgangperiode vinden wij naast elkaar lekythoi met of zonder den zwarten band; zoo heeft de lekythos Berlijn 3992 (Achilles en Penthesilea; op den schouder, een hert tusschen twee leeuwinnen) wel den zwarten band; terwijl twee andere gelijktijdige lekythoi hem niet hebben, nl. Berlijn 1743 (een vrouw zit tusschen twee sphinxen; op den schouder, een sirene tusschen twee leeuwen) en Berlijn 1742 (Achilles, Troilos en Polyxena; op den schouder, een sirene tusschen twee leeuwinnen). Op deze beide laatste stukken zijn de vrouwen zwart weergegeven.

Nu de zwarte band verdwijnt, duurt het niet lang, of de zwarte drup-ring volgt. In één werkplaats wordt hij nog bijgehouden, maar ingeschrompeld tot een nauwen richel. Uit deze werkplaats stamt de lekythos Bologna PU 204 (Pellegrini, *VPV* p. 30—31; *CV* pl. 39, 1—2 en pl. 38, 5; een jonge man dreigt een jongen met een sandaal; op den schouder, een hert, dat zijn neus krabt, tusschen twee leeuwinnen). Een lekythos van dezelfde hand is Barcelona 52, van Emporion (Frickenhau, *Anuari* 1908, p. 212, no. 22, fig. 21; gevecht over een gevallen krijgsman; op den schouder, een weidend hert tusschen twee panthers). De vorm van deze vazen is verfijnd, evenals de delicate stijl, met zijn slanke, lichte figuren. Fijne stukken als deze vonden geen navolgers; het zijn de stoere exemplaren, die school maken. Er valt een nieuwe trek op te merken in de lekythos in Bologna: de zijcanten staan bijna recht, minder gebogen, op den voet dan bij alle vorige. Deze gewijzigde vorm wordt later, tegen het eind van de VIde eeuw, veel gebruikt; zie hieronder, p. 84. De lekythos in Bologna is meer uitgewerkt van teekening dan die in Barcelona. Maar de karakteristieken van den stijl komen bij beide uit: de sleutelbeenderen met hun rechten hoek, en het groote, ronde mannelijke oog. Vergelijk ook het nauwe middel van den jongen man en van de hoplieten.

Van verschillende enkele stukken, waar wij nu toe over

gaan, nemen wij eerst de groote, breede schouder-lekythos Castellani 555 (Mingazzini, pl. 86, 5 en 88, 1; Ajax en Cassandra; op den schouder, een jonge man met een paard temidden van zittende en loopende figuren). ¹⁾ De vrouwen zijn hier zwart geschilderd, en hebben het ronde mannen-oog.

Dit schema van de scene van Ajax en Cassandra vinden wij telkens herhaald. Gerhard geeft er een lijst van (*AV* III, p. 147—149) en na hem Pfuhl (*Malerei*, § 342). Het dichtst bij de Castellani lekythos staan twee amphorae (model B), afgebeeld in Gerhard, *AV* pl. 228. Zij waren beide in Gerhard's tijd in den kunsthandel in Rome; *AV* pl. 228, 1—2 is daarna in de collectie Peek geweest (*Cat. Sotheby*, 19 Dec. 1927, no. 181, pl. IV, 2); *AV* pl. 228, 3—4 is in de collectie Spencer-Churchill in Northwick Park; op de eerste van deze beide draagt Athena een aegis van schubben, juist zooals op de Castellani lekythos. Ook staat nog in verband met onze lekythos de amphora (model A) Berlijn 1698 (Gerhard, *ECV* pl. 22; hiernaar Roscher, s. v. Polyxena, p. 2741, fig. 15, en Pfuhl, *Malerei*, fig. 277); deze behoort tot Beazley's groep E (dichtbij vroeg werk van Exekias: Beazley, *Mid-sixth-century Black-figure*, *BSA* 32, p. 7, no. 33). De olpe Cabinet des Médailles 181 (de Ridder, pl. IV; *CV* pl. 34, 6 en 7, en pl. 35, 1) valt iets later. Zie voor verdere voorbeelden Gerhard *AV* III, p. 147, noot 48. ²⁾ Voor het voortbestaan van dit zwf. schema tot in de rf. periode, zie de hals-amphorae Berlijn 1863 (*Arch. Zeit.* 1848, pl. 13, 1) en Londen B 242 (*CV* pl. 59, 2).

Castellani 554 (Mingazzini, pl. 84, 2) heeft ook een vrij eigenaardig model, met zijn breeden, gedrongen vorm en geribden voet. Voor andere vazen van dezelfde hand, zie hieronder, p. 54. De scene stelt voor Dionysos temidden van

¹⁾ De schouder en hals van de vaas zijn gerestaureerd.

²⁾ De olpe in Leiden is sindsdien gepubliceerd door Roulez, *Vases de Leyde*, pl. 14, 2.

dansende satyrs en maenaden; op den schouder, hard-loopende jonge mannen. Deze dans van om den andere een satyr en een maenade is te vergelijken met dien op den achterkant van de amphora in Londen met mannen en bijen (B 177; CV pl. 32, 1b).

Eenige lekythoi, die onderling niet verbonden zijn, noch in stijl, noch in dateering, hebben een ongewonen mond. Deze is plat van boven en buigt zich naar buiten toe open; hij is afgeleid van den mond van den Corinthischen aryballos.¹⁾

1. Athene 493. CC 693, pl. 30; CV pl. 7, 1—3. Van de hand van „Ellebogen naar buiten” (Beazley, *BSR* 11, p. 5, en *BSA* 32, p. 20, no. 5). Een offer-optocht en altaar; op den schouder, hanen, kippen en toekijkers temidden van planten. Behalve den ongewonen mond heeft deze lekythos ook nog een geribden hals, hetgeen anders niet voorkomt. Zie voor deze vaas ook hierboven, p. 39; en voor andere lekythoi geschilderd door „Ellebogen naar buiten”, de volgende pagina.

2. Berlijn 1947. Greifenhagen, *Eine attische schwf. Vasengattung*, p. 44 en 80, no. 101. Een komos van mannen en vrouwen. Onder de scene een krans van opstaande stralen. Zie ook p. 95.

3. Yale 110. Baur, p. 75, fig. 19; *Coll. Dr. B et M.C.* pl. 17, no. 143; Hambidge, *Dynamic Symmetry*, p. 125, fig. 3 en pl. bij p. 124; *AJA* 1921, p. 33, fig. 7. Herakles en Kyknos. Zie ook hieronder, p. 67.

4. Athene 428. CC 678. Hoplieten vertrekken van huis. Op den schouder, Theseus en de Minotaurus temidden van verscheiden toekijkers. Dit is een groot stuk, 35.6 cm. hoog. Het valt kennelijk later te dateeren, dan de drie

¹⁾ De mond van de zeer vroege lekythos van „Deianeira” vorm, München 1840 (inv. 2283), die versierd is met dier-friezen (zie hierboven, p. 13), was direct overgenomen van den Corinthischen aryballos.

vorige. De voet is in torus-vorm; zie hieronder, p. 64.

Nog meer buiten de algemeene lijn staan weer andere lekythoi. Allereerst Syracuse 8156, van Megara Hyblaea; *Mon. Linc.* 1, pl. 5, 4 en p. 873; een hopliet leidt een vrouw weg; op den schouder, een Nicosthenische palmette tusschen twee gevleugelde paarden en een kleinen toekijker. ¹⁾ Deze groote vaas doet aan een hydria denken in haar proporties. De beschildering is ongetwijfeld het werk van een schilder van groote vazen. In stijl is de voorstelling verwant aan een met hetzelfde onderwerp op den achterkant van een amphora (model B) in het Vaticaan (Albizzati 350, pl. 44). ²⁾ Zie voor het onderwerp mijn artikel in *BCH* 1930 (p. 436—439).

Onze lekythos heeft de scenes op romp en schouder ingesloten in een paneel. Schouder-lekythoi met paneel-versiering komen af en toe voor: zie bijv. Thebe, van Rhitsona, 49.257 (Ure, *Sixth*, pl. XIII en p. 55; twee hanen aan weerskanten van een plant). Andere paneel-lekythoi zijn een viertal miniatuur-vaasjes van de hand van „Ellebogen naar buiten”, nl.:

1. Athene, collectie M. P. Vlasto. Beazley, *BSA* 32, p. 20, 4a. Een hardloopende Nike tusschen twee toekijkers. Op den schouder, een zwaan tusschen twee hanen.

2. Louvre CA 178 (MNC 333). Van Corinthe. Twee leeuwen aan weerskanten van een plant. Op den schouder, twee hanen. Op den hals, een palmette-plant. Inscripties

ΓΑΤΥΘΑΠΙ en ΠΑΝΤΑ

3. Brussel A 1963. Een hardloopende Nike tusschen twee toekijkers. Op den schouder, twee kippen.

4. Athene, collectie M. P. Vlasto. Beazley, *BSA* 32, p. 20, 4b. Komos. Op den schouder, twee leeuwinnen. No. 1

¹⁾ Zie voor den kleinen toekijker hierboven, p. 21.

²⁾ Deze amphora staat dicht bij het vroege stadium van het werk van Exekias; zie Beazley, *ABS* p. 21.

en 4 werden aan „Ellebogen naar buiten” toegeschreven door den eigenaar.

Nog een ander ongewoon stuk is Louvre G 37, van Elaious. Iris of Nike tusschen twee toekijkers. Op den schouder, een zwaan tusschen twee kippen. De vaas-contour buigt naar binnen inplaats van zooals gewoonlijk naar buiten vlak onder den schouder; en de hals is, hoewel hij gering is van proportie, van dezelfde constructie als die van twee hiervóór behandelde stukken, nl. de lekythoi Londen B 31, met de leeuwin, en Kopenhagen 7075, met den hond; zie p. 20. In algemeene trekken gaat deze vorm samen met dien van de onbeschilderde Jonische lekythoi. Temidden van deze staan het dichtst bij onze lekythos: Boehlau, *Aus ionischen Nekropolen*, pl. VII (vooral no. 3); Rhodos 13.139 (*Clara Rhodos* IV, p. 286, fig. 315; CV III F pl. 2, 1); Rhodos 11.607 (*Clara Rhodos* III, p. 83, fig. 73 en pl. III; CV III F pl. 2, 3); Rhodos (*Clara Rhodos* IV, p. 322, fig. 359); Thera (*AM* 1903, Beilage XXII, bij p. 161, 1 en 4). Er zijn verscheidene van dit soort in Syracuse, van Gela en Megara Hyblaea; zie *Mon. Linc.* 17, p. 676, text en fig. 503. Er is er een gevonden in Sardes, versierd met een gemarmerd patroon, wat den indruk geeft van werk in steen of glas (*AJA* 1914, p. 435, fig. 8).

De teekening van Louvre G 37 is niet erg zorgvuldig. Vergelijk voor Iris' dubbele vleugels een latere Iris op den hals van een hals-amphora van Nikosthenes, Louvre F 105 (Hoppin, *Bf.* p. 237; *WV* 1890/1891, pl. 1, 1).

Toen de schouder-lekythos was ingevoerd, kwam er niet terstond een eind aan het „Deianeira” model. Er was speciaal één werkplaats, die er zich op bleef concentreeren; al werd de vorm dan gewijzigd in verloop van tijd. De schilder van deze lekythoi heeft een voorkeur voor het onderwerp „twee vrouwen in één mantel”, tegenover elkaar staand.

De voorstellingen van dit soort scene kunnen verdeeld

worden in twee algemeene groepen, hetzij de vrouwen tegenover elkaar staan, of één kant uitkijken. Mejuffrouw Guarducci heeft in haar artikel (*AM* 1928, p. 58—65) de verschillende verklaringen besproken. Zie ook Pfuhl, *Malerei*, § 323. Onlangs is de afdeeling van „de-een-kant-uitkijkende-vrouwen” weer besproken door Ferri (*Rivista del R. Istituto d' Archeologia e Storia dell' Arte* 1931—1932, III, p. 299 sq.), maar hij herhaalt hierin bij slot van rekening slechts Furtwängler's opvatting, dat dit een conventionele vereenvoudiging is, om een rij vrouwen aan te duiden, elk in een aparten mantel.

Uiterlijk komt met de twee vrouwen in één mantel tegenover elkaar de voorstelling op een lekythos in Leningrad overeen (no. 1440; een man en een jongen in één mantel). Op een zwf. lekythos in Athene (1121; CC 739) zien wij twee jonge mannen in een mantel; aan weerskanten een man met een haan.¹⁾

De sub-Deianeira lekythoi van de werkplaats met de „twee vrouwen in één mantel” lekythoi zijn volmaakt afgewerkte vaasjes; de klei is fijn, de vorm precies, en de zwarte verf glad en glanzend. De oudste is een lekythos in New York (GR 541; *New York Shapes*, p. 25, 1); en een van de laatste is Berlijn 1738, beide met hetzelfde onderwerp, twee vrouwen in één mantel. Ongeveer gelijktijdig met de laatste moet een stuk in Kopenhagen gedateerd worden, ook weer van denzelfden schilder; dit is Kopenhagen 5181 (*CV* pl. 109, 4), waarop een enkele figuur, een gevleugelde vrouwelijke daemon — Iris of Nike — is aangebracht. Alle lekythoi van dezen schilder vertoonen een paneel, ingesloten tusschen roode lijnen; onder de scene loopen twee roode lijnen rondom de vaas. Er zijn roode lijnen op den voet; de mond is rood, en eveneens de drup-ring, die

¹⁾ Deze lekythos heeft op den schouder een krans van opstaande palmetten; maar hij behoort niet tot de algemeene klasse van deze soort (hieronder, p. 85).

hier scherpe kanten heeft. Boven de voorstelling zijn om en om roode en zwarte tongen geschilderd, door lijnen van elkaar gescheiden; aan den voet van elk dezer lijnen is een witte stip.

De lekythos in New York heeft een ei-vormigen romp, met een breeden voet, en zijn mond buigt uit als een open kelk. De andere lekythoi zijn in den romp van boven breeder, dan beneden (zie Kopenhagen 5181, CV pl. 109, 4). In dezen trek hebben zij voorgangers gehad in de twee kleine lekythoi in Bonn en Keulen (met de twee vrouwen aan weerskanten van een plant); zie hierboven, p. 12. Er komt nu echter iets nieuws bij de lekythoi, die wij hier bespreken: niet langer buigt de mond uit direct boven den drup-ring, zooals tot nu toe bij de lekythoi van het „Deianeira” model, maar wij krijgen boven den drup-ring eerst een verticaal stuk; daarboven volgt een richel op het punt waar de mond begint. Met andere woorden, er is een hals en een korte mond gekomen in de plaats van den als een kelk oprijzenden mond van het oorspronkelijke „Deianeira” model. De hals blijft hierbij zwart. De bovenkant van den mond is plat. Zie CV Kopenhagen, pl. 109, 4.

Zoo is hier dus een compromis ontstaan tusschen het halslooze „Deianeira” model, en de jongere schouder-lekythos, en de pottenbakker is erin geslaagd, hiervan een harmonisch geheel te maken. Onder zijn navolgers echter verslapt de vorm.

In stijl zijn onze lekythoi verwant met Beazley's groep E (*Mid-sixth-century Black-figure*, BSA 32, p. 3—8), en wel speciaal met den achterkant van de amphora (model B) in Londen, met Herakles en de Vogels (B 163; CV pl. 29; Beazley, BSA 32, p. 6, no. 23), die dezelfde voorstelling heeft van twee vrouwen in één mantel.

Er zijn verscheidene andere lekythoi met hetzelfde onderwerp. Londen B 53 (Guarducci, AM 1928, p. 54, no. 8) staat dicht bij onze exemplaren; de vaas heeft een hals. De

lekythos Leningrad 1440 (zie p. 45), met de ongewone voorstelling van een man en een jongen in één mantel is in stijl en vorm met Londen B 53 verbonden, maar is denklijk iets later. Met deze twee gaat samen het fragment Oxford G 137.56 (CV pl. 3, 2). Minder streng van vorm dan de lekythoi van onze groep, en later in stijl, is Kopenhagen 728 (CV pl. 109, 3; Guarducci, *AM* 1928, p. 53, no. 5). Deze vaas heeft geen hals. Er zijn nog twee meer onaanzienlijke lekythoi met hetzelfde onderwerp, nl. Berlijn 1741 (Guarducci, *AM* 1928, p. 55, no. 14), en een in Heidelberg (*Arch. Anz.* 1916, p. 170, fig. 5; Guarducci, *AM* 1928, p. 53, no. 4). Deze laatste heeft dezelfde constructie van hals en mond als de lekythos Londen B 31, met de leeuw, en de lekythos Kopenhagen 7075, met den hond; zie hierboven, p. 20.

Met hun sub-Deianeira vorm — de slanke „Deianeira” romp gecombineerd met een hals — maken de lekythoi van onze werkplaats school. Er volgt direct een groot aantal kleine vaasjes, alle met den Deianeira vorm en een zwarten hals; zie hieronder.

Buiten de invloeds-sfeer van onze werkplaats komen lekythoi van Deianeira vorm met een hals ook wel voor, maar dit zijn dan altijd enkelingen. Zoo heeft er van de twee vroege lekythoi in Payne's „Polos” klasse (*Necrocor.* p. 190, no. 12 en 13) die in Brussel (A 1307; CV III Hd pl. 1, 1) een zwarten hals, terwijl de andere, die van Delos (Heraion 545; Dugas, *Délos* X, pl. 38), van zuiver „Deianeira” model is.

Nog een alleen-staand stuk is Boston 08.291; de vorm staat in Caskey, *Geom.* p. 209, no. 163. De vaas is in friezen versierd: een man en een jongen; ruiters; een hazenjacht, en een hanengevecht. De lekythos is ongeveer gelijktijdig met die van den ontwikkelden sub-Deianeira vorm uit de werkplaats van de Nike in Kopenhagen (CV Kopenhagen, pl. 109, 4).

Van de hierboven genoemde kleine lekythoi in Deianeira vorm met een zwarten hals is een goed voorbeeld München 1842 (J 1111; Gerhard, *AV* pl. 105—106, 7—8; *Mon. Inst.* I, 26, 22). De voorstelling is Herakles en de Vogels. De vaas is een der weinige in deze klasse met een mythologische scene.¹⁾ De meeste van deze vaasjes zijn uit eenzelfde werkplaats, en verscheidene zijn van dezelfde hand als die met Herakles en de Vogels. Het zijn alle paneel-lekythoi. De drup-ring is ingeschrompeld tot een smallen richel. Op eenige stukken zijn de vrouwen zwart geschilderd. Zie voor dit verschijnsel hier beneden, p. 54.

Hoewel deze klasse in navolging werkt van de toonaangevende sub-Deianeira hals-lekythoi, staan zij, wat stijl en maaksel aangaat, toch dichter bij andere vazen, bijv. de amphora (model B) Londen B 177 (*CV* pl. 32, 1; A, mannen en bijen; B, dansende satyrs en maenaden), en de kleine amphora (model B) in de collectie Gallatin (A, Theseus en de Minotaurus tusschen twee toekijkers; B, nog vijf toekijkers). Deze amphorae hebben hetzelfde doffe, ongelijke zwart als onze kleine lekythoi, in tegenstelling met het glanzend gladde vernis van de lekythoi die deze navolgen.

Verscheidene lekythoi zijn op de een of andere manier verwant aan de klasse van onze Herakles en Vogels lekythos. Athene 497 (*CC* 676; *AM* 1931, Beilage XLIV, 2; hiernaar Elferink, *Lekythos*, pl. 2, b; Herakles en Kyknos; boven, een dier-fries) heeft een ietsje schouder, en geen paneel. Maar overigens gaat het in vorm en grootte samen met de kleine sub-Deianeira lekythoi met zwarten hals. Dit is weer een compromis tusschen het Deianeira model en de schouder-lekythos, hoewel een geheel andere dan de hierboven be-

¹⁾ Voor voorstellingen van Herakles en de Vogels, zie Luce, *AJA* 1916, p. 473—474, en Pfuhl, *Malerei*, § 336. De scene komt nog eens voor op de lekythos Weenen 1841 (*Arch. Anz.* 1892, p. 172, 184; Pfuhl, *Malerei*, fig. 293). Deze twee voorstellingen op lekythoi zijn toevallig de vroegste en de laatste van die wij over hebben.

sproken sub-Deianeira vorm. ¹⁾ Würzburg 356 (Langlotz, pl. 105; Dionysos bij den wijnoogst) staat dicht bij de lekythos met Herakles en de Vogels, en is, zooals Langlotz zegt in den catalogus, waarschijnlijk van dezelfde hand. Het is een zorgvuldiger bewerkt stuk dan de meeste van onze klasse; het heeft geen hals. Louvre G 490 (van Elaiou) is in stijl en vorm nog een exemplaar, dat tot onze klasse behoort. Maar het had geen hals, zooals wij kunnen zien aan den dikken rooden drup-ring, hoewel wat hierboven volgde nu ontbreekt. De scene is een man en een jonge man, met aan weerskanten een vos en een haas hangend tegen den muur. Wij zien jagers wel een haas en een vos aan een stok over hun schouders dragen; bijv. op de olpe van den Amasis schilder, Londen B 52 (*Rev. arch.* 1891, II, p. 367, fig. 2; *AM* 1931, Beilage LII; Beazley, *ABS* p. 34, no. 24; zie ook hierboven, p. 31), en op de klein-meester schaal van Tleson, Londen B 421 (*CV* pl. 11, 2; *JHS* 52, p. 177, fig. 9). Een andere lekythos dicht bij onze klasse is Berlijn 3991 (Furtwängler, *Coll. Sabouroff*, pl. 52, 2; hiernaar Elferink, *Lekythos*, pl. 2, c; drie jonge mannen in mantels). Deze vaas heeft ook geen hals.

Eenigszins grooter en beter dan de andere, maar toch tot dezelfde rubriek behoorend, is een lekythos in Athene van den Kerameikos, met een man, die zijn scheenplaten aanlegt. De vorm is slank, en halsloos.

In tegenstelling met de voorgaande zijn er weer andere lekythoi van sub-Deianeira vorm, die in min of meer dicht verband staan met de Dolfijn-klasse, en door middel van deze met den stijl van de gezellen van Lydos (zie hierboven, p. 35). Daar zijn vooreerst twee lekythoi zonder hals in Brussel (A 2315 en A 2316; *CV* pl. 21, 16 en 17), beide met een dier-fries op het bovengedeelte van den romp; groote

¹⁾ Het is daarentegen geen overgangs-stadium tusschen die twee, zooals Mevr. Karousos het blijkt op te vatten (*AM* 1931, p. 98).

rozetten vullen de ruimte. ¹⁾ Een lekythos in de collectie Gallatin met twee leeuwen (CV pl. 2, 15), en een lekythos in Chalkis (no. 569), met een zwaan, verschillen van de Dolfijn-klasse alleen in vorm. Het zijn halslooze sub-Deianeira lekythoi; in de ruimte zijn vullende stippen. Een weinigje grover is de ei-vormige halslooze lekythos Athene 1149 (CC 684), met een sirene. Berlijn 3990 (Furtwängler, *Coll. Sabouloff*, pl. 52, 4; hiernaar Elferink, *Lekythos*, pl. 2, d) is slanker dan de vorige, en versierd met vier rijen dieren boven elkaar over het geheele romp-oppervlak. De vaas heeft geen hals. Nog een stuk, dat in dit verband vermeld moet worden, is Heidelberg 10. IX. 1903, met twee leeuwinnen, die op de achterpooten staan aan weerskanten van een plant.

De lekythoi, die hier tot nu toe zijn behandeld, hebben alle eenig verband gehouden met andere lekythoi, of met groepen; maar er zijn ook nog andere, met buitensporige vormen, die op de een of andere wijze van de hoofdmodellen afwijken. Wij vinden overal in de VIde eeuw, bij de schouder-lekythos zoowel als bij de sub-Deianeira afdeeling, dat de vorm nog fluctueert. Geen werkplaats legt zich speciaal op kleine vormen toe, maar zij schijnen allemaal vaasjes als lekythoi en oinochoai er zoo eens bij te maken, naast de grootere vazen. Bovendien hebben de kleine vaasjes, en vooral de lekythos, nog geen vaste regels en opvattingen, waarnaar vorm en decoratie worden behandeld. En het valt dus niet te verwonderen, dat wij zooveel nuances, en ook enkelingen, tegenkomen. Deze stand van

¹⁾ Twee onbeduidende kleine exemplaren in Thebe, van Rhitsona (49.250 en 49.251; *BSA* 14, pl. IX g en k; met dieren) hebben op dezelfde manier de voorstelling beperkt tot het bovenstuk van den romp. Van deze beide blijkt no. 49.251 een Boeotische nabootsing te zijn van no. 49.250 (Ure, *Sixth*, p. 57). Twee andere lekythoi van Rhitsona (50.275 en 126.122) zijn ook waarschijnlijk Boeotisch (zie Ure, *Sixth*, p. 56—57 en pl. XIII). Zie ook aldaar voor een parallel van Rhitsona 50.275, nl. Brussel A 2145.

zaken duurt dan voort tot aan het begin van de rood-figurige periode.

De lekythos Londen B 26, met een hopliet, die van huis vertrekt, behoort tot het midden van de VIde eeuw. Hij is in stijl verwant aan de „Tyrreense” hals-amphorae. De groote figuren bedekken den ei-vormigen romp, die op een vrij smallen voet staat. Romp en hals vloeien in elkaar over in een glooienden boog. Er is geen paneel en hiermee overeenkomstig is de hals uitgespaard gelaten; maar over den hals zijn stralen geschilderd. Voor lekythoi met tongen of stralen op den hals, zie hieronder, p. 67. In den sub-Deianeira vorm is er slechts één ander voorbeeld met denzelfden hals en stralen-versiering als Londen B 26, nl. een slank exemplaar in de collectie Parrish. Dit behoort tot het derde kwart van de VIde eeuw; de voorstelling is Herakles en de Leeuw. De kleine lekythos Würzburg 355 (Langlotz, pl. 105), met een wedloop, heeft den normalen Deianeira-vorm, maar is stylistisch niet onder te brengen. Het is een slordig stuk, en valt niet voor het midden van de VIde eeuw. Er is een erg ronde lekythos in Gela (Municipio, van Gela; *Mon. Linc.* 17, p. 55, fig. 25), met koperslagers, die bezig zijn drievoeten af te maken. Een lekythos in Thebe, van Rhitsona (49.253; *Ure, Sixth*, pl. XIII), met een hardlopenden jongeman tusschen twee toekijkers, behoort tot dezelfde periode als de koperslagers van Gela, nl. ongeveer 540. Deze is bolvormig, evenals de ronde lekythoi, die samen gaan met den slanken „Deianeira” vorm (zie hierboven, p. 13); maar hier is de drup-ring uitgevloeid, zoodat dit stuk van de vaas bijna den indruk maakt van een glooienden hals. Deze lekythos staat in stijl dicht bij een schouderlekythos in den Parijschen kunsthandel, oorspronkelijk in de collectie Lehmann (*Cat. Lehmann* 101, pl. VI), met een ruiter tusschen twee hardlopende jonge mannen. Op den schouder zijn dikke lotusknoppen, om en om gekeerd; hier-

tusschen door slingert zich een breede witte band. ¹⁾ Een schouder-lekythos in Chalkis (no. 567), met een jongen man, die een vrouw achtervolgt, staat dichtbij in stijl. Op den schouder zijn lotusknoppen, juist zooals op de lekythos van Lehmann, alleen de witte band ontbreekt. Londen B 29 (met twee jongens aan weerskanten van twee hanen) heeft geen hals; de romp loopt kegelvormig toe naar den mond. De slankheid van het bovenstuk wordt nog geaccentueerd door buitengewoon lange zwarte en roode tongen boven de voorstelling. Deze valt ook op 540 te dateeren. Professor Beazley deelde mij mee, dat er in den kunsthandel te Rome een lekythos is van dezen vorm, van dezelfde hand; er staan alleen twee hanen op geschilderd. Een ronde lekythos in Londen (1930.12—17.4) staat apart; de vorm is vrij slap; er is geen spoor van een drup-ring: romp, hals en mond vloeien in elkaar over in een ononderbroken gebogen lijn. De stijl is in de traditie van Amasis.

De vorm uit de werkplaats van Kopenhagen 5181 (CV pl. 109, 4) heeft twee late gedegenereerde uitloopers, met lange zwarte giraffe-halzen. Het zijn Berlijn 1739 (een vrouw en hoplieten), en Weenen 911 (een vrouw tusschen twee jonge mannen).

Dat de „Deianeira” vorm zonder hals, en die met een toegevoegden hals naast elkaar blijven voortleven, hoewel gewijzigd tot een slanker model, bewijzen de twee lekythoi van Amasis, die wij nog niet besproken hebben. ²⁾ Dit zijn Athene 404 (CC 674; S. Karousos, *AM* 1931, pl. II en Beilage XLV, 1; twee jonge mannen grijpen een vrouw vast); ³⁾ en Villa Giulia, Castellani (Beazley, *JHS* 51, p.

¹⁾ Verg. het patroon op het „Droop” bordje in de collectie Vlasto (Ure, *JHS* 52, p. 69, fig. 11).

²⁾ Zie voor den Amasis schilder verder hierboven, p. 30.

³⁾ Op te merken valt het paar roode lijnen, dat over het zwart achter de voorstelling midden over de vaas loopt. Vergel. de roode lijn over de twee vroege „Deianeira” lekythoi, Bonn 602 en Keulen LG 33 (zie hierboven, p. 12).

264, no. II, en p. 265, fig. 9; fluitspeler en zanger). De vaas in Athene is halsloos, die in de Villa Giulia heeft een hals. Deze beide lekythoi van Amasis zijn juist toevallig later dan zijn eerste lekythos van het nieuwe schouder-model, nl. de lekythos met Artemis, Louvre F 71. De vijf lekythoi van Amasis, die ons nu bekend zijn, ¹⁾ toonen duidelijk in hun verschil van vormen, hoe er binnen een bepaalde werkplaats geëxperimenteerd werd. Men doet blijkbaar voorloopig nog heel geen moeite om tot vaste, geijkte vormen te komen.

De Amasis lekythos in de Villa Giulia heeft een „Deianeira” vorm gecombineerd met een hals. Dit zelfde zagen wij herhaaldelijk; maar bij deze sub-Deianeira lekythos van Amasis is nu de nieuwigheid, dat voor het eerst de hals uitgespaard is gelaten.

De volgende zijn nog eenige voorbeelden van lekythoi van dezen vorm met een uitgespaarden hals:

Syracuse 9752. Van Megara Hyblaea, graf 313. Een zittend koning met aan beide kanten een vrouw en een jongen man.

Taranto. Van Taranto (R. Arsenale; scavi nuovo Bacino, 13 maggio 1912). Hermes en de drie godinnen. De stijl is dicht bij dien van den Antimenes schilder. ²⁾

Een lekythos in den kunsthandel in Londen, vroeger in de collectie Peek. *Cat. Sotheby*, 23 Juli 1930, no. 120, pl. II. Herakles en de Leeuw tusschen twee toekijkers.

De laatste twee vazen behooren al tot de rood-figurige periode.

In den ronden vorm, die verwant is aan den aryballos, is er een enkeling met denzelfden uitgespaarden hals, nl. Würzburg 357 (Langlotz, pl. 107), met dansende jonge mannen. Ik houd deze vaas niet voor vroeger dan 540.

Een schilder, die op verschillende vormen werkte, schil-

¹⁾ Louvre F 71 (p. 22); Boston 356, 2, fragm. (p. 23); Athene, van den Kerameikos (p. 25); Athene 404; Villa Giulia, Castellani.

²⁾ Beazley, *JHS* 47, p. 63—92; *ABS* p. 41—42.

derde ook eenige lekythoi van dit slanke model met een uitgespaarden hals. Wij zijn dezen kunstenaar al eerder tegengekomen, nl. bij een vroege lekythos van zijn hand in de Castellani collectie (no. 554; Mingazzini, pl. 84, 2); zie hierboven, p. 41. Een van zijn lekythoi in het Deianeira model met uitgespaarden hals is Athene 1071 (CC 672, pl. 29), met Theseus en den Minotaurus. Zijn stijl gelijkt op dien van „Ellebogen naar buiten”, maar is minder hoekig; zijn figuren hebben iets sterk substantie-loos. Voor andere lekythoi van zijn hand, ditmaal schouder-lekythoi, zie hieronder, p. 60. Behalve op lekythoi werkte hij ook op oinochoai. Een bol-ronde oinochoe met klaverblad-vormigen mond van zijn hand is Weenen 1666, met een gevecht van vier hoplieten.

Deze kunstenaar schildert zijn vrouwen altijd zwart, behalve op de zoo juist vermelde lekythos in Athene met Theseus en den Minotaurus. Wij zagen al telkens hier en daar een voorbeeld van deze wijze van weergeven. ¹⁾ Maar bij dezen schilder wordt het voor het eerst principieel doorgevoerd.

Wij vatten nu de schouder-lekythoi weer op waar wij die verlaten hebben. Die nu volgen zijn ongeveer gelijktijdig met die op p. 39—43, maar zij hebben geen drup-ring meer, en ook geen zwarten band boven op den schouder. Op het punt waar de hals op den schouder staat, is er een ongelijkheid in oppervlak, en over dezen scheidings-richel is gewoonlijk een roode bies geschilderd. De schouder is van nu aan meer tot het horizontale geneigd, de hals is kort, en de mond echinus-vormig. De romp is breed, en dientenge-

¹⁾ De lekythos met de Gorgonen, Cabinet des Médailles 277, p. 21; de lekythos met Cassandra in de Castellani collectie, p. 41; eenige van de kleine sub-Deianeira lekythoi, die zich groepeeren om München 1842 (met Herakles en de Vogels), p. 48; twee lekythoi in Berlijn, 1742 en 1743, p. 40.

volge heeft de schouder een uitgebreid oppervlak, wat het veld opent voor uitgewerkte schouder-tafereelen. Daar staat tegenover, dat de hoogte van de voorstelling op den romp inkrimpt; herhaaldelijk is deze korter, dan de helft van de hoogte van den romp. Dit is kennelijk gedaan met het doel, om de voorstelling niet te laten afdalen op het kegelvormige benedengedeelte van den romp.

Een vooraanstaand exemplaar van deze groep is Eleusis 961, met twee hoplieten, tusschen welke een man staat; op den schouder, een wedloop. ¹⁾ De stijl is die van den Taleides schilder. Een schouder-fragment in Oxford (G 571; CV pl. 3, 27) is ongetwijfeld van een lekythos van denzelfden vorm; het is door dezelfde hand geschilderd, als de vaas in Eleusis. De hardlopende figuur is denkelijk ook van een wedloop, zooals op den schouder van de lekythos in Eleusis.

Ik laat hier een aantal lekythoi van deze klasse volgen; zij zijn onderling niet in stijl verbonden, maar zij hebben den breeden vorm met den korten hals, en ook andere trekken, gemeen.

1. Taranto, Villa Pepe (R. Arsenale) tomba V, 28 Dec. 1915. Een man doet zijn scheenplaten aan. Op den schouder, Dionysos met satyrs en maenaden.

2. Taranto, R. Arsenale (sparso). Herakles en de Leeuw tusschen toekijkers. Op den schouder, twee manlijke figuren (fragmentair: kan zijn twee jonge mannen, of een man en een jongen). Van dezelfde hand als de vorige. De figuren staan stijf, zonder verband naast elkaar.

3. Villa Giulia, Castellani 556. Mingazzini, pl. 86, 1 en 8; pl. 88, 3. Een man en een jongen tusschen een man, een vrouw, en jonge mannen. Op den schouder, een dergelijke voorstelling.

4. Parijsche kunsthandel. *Collection Monsieur E. G(eladakis)*, no. 93, pl. 4. Theseus en de Minotaurus tus-

¹⁾ De Hr. Wagner controleerde voor mij de nummers van deze vaas en van de twee lekythoi in Eleusis, die op p. 13 zijn besproken.

schen toekijkers. Op den schouder, Herakles en de Leeuw tusschen toekijkers.

5. Napels Heyd. 2727. Kleine phot. Sommer 11070, 1, 16. Een man doet zijn scheenplaten aan. Op den schouder, satyrs en maenaden.

6. Rhodos 12.217. *Clara Rhodos* IV, p. 79, fig. 63. CV pl. 8, 4. Een koning zit tusschen vijf staande figuren. Op den schouder, een ruiter en hoplieten tusschen toekijkers.

Eenigszins slanker van vorm, en later van stijl, is Kopenhagen 1937 (CV pl. 110, 1; Hermes leidt de drie godinnen naar Paris). Er zijn eveneens kleinere lekythoi in deze klasse, bijv. Syracuse 7940 (van Megara Hyblaea), met Athena en Enkelados; aan elken kant twee toekijkers.¹⁾ Op den schouder, een hardlopende jonge man tusschen twee toekijkers. Er is kwistig gebruik gemaakt van rood. Nog twee kleine exemplaren zijn Athene 379 (CC 705), met een gewapenden jongen man, die wegloopt, tusschen twee toekijkers, en op den schouder een hardlopenden jongen man tusschen twee toekijkers; en Athene 1094 (CC 703), met een ruiter tusschen twee jonge mannen, en op den schouder twee hardlopende jonge mannen, met links een toekijker. Men zou haast zeggen, dat voor de hardloopers op deze drie kleine vazen de wedloop op den schouder van de lekythos in Eleusis tot voorbeeld had gediend (p. 55).

Er zijn een stuk of wat grootere lekythoi, die voortkomen uit de klasse, die zich schaaft om de lekythos in Eleusis. Hun gave, breede vormen geven een indruk van welgedaanheid. De voornaamste drie hiervan zijn alle in Athene. Vooraan staat Athene 415 (CC 711; de schouder, *AM* 1922, pl. 14, 1); een gevecht van drie hoplieten tusschen twee toekijkers; op den schouder, twee leeuwen die een hert aanvallen. In stijl stammen deze hoplieten af van de strijdenden in Beazley's C groep (zie Beazley, *The Troilos Cup*, *Metr.*

¹⁾ Dit is vermoedelijk de verklaring van de voorstelling, al is de weergave uitzonderlijk.

Mus. Stud. V, I, vooral p. 100, fig. 9 en p. 109, fig. 21). Zij zijn nauw verwant aan figuren op schalen, die voortzetters zijn van de C groep, zooals bijv. de schaal in de collectie Robinson in Baltimore (CV Robinson, pl. 20 en 21, 1), die Beazley ¹⁾ toeschrijft aan dezelfde hand, als een schaal in Thebe (van Rhitsona, 49.261; *BSA* 14, p. 253 en pl. 9, a; *Eph. Arch.* 1915, p. 116, fig. 1) en een in New York (25.78.83). Wij merken hier denzelfden lichaamsbouw op en dezelfde standen; dezelfde sleutelbeenderen, eindigend in een haak, en voorkeur voor rood. Dicht bij Athene 415 staat een lekythos in een minder krachtigen stijl; Petit Palais, collectie Dutuit, inv. 185, met een gevecht van zeven hoplieten; op den schouder, een hert tusschen twee leeuwinnen. Kleiner en onbeduidender is een lekythos in het Musée Rodin, met een tweegevecht tusschen twee toekijkers, en op den schouder drie „toekijkers”.

Op den schouder van Athene 415 is een dieren-groep. Het hert, dat tot nu toe op lekythos-schouders niets kwaads vermoedend liep te weiden tusschen de twee leeuwen (p. 40 en vorige §), wordt nu plotseling door hen aangevallen. Zie voor zulke dieren-groepen, Buschor, *AM* 1922, p. 101-2 en pl. 12-14; Beazley en Payne, *JHS* 49, p. 265, no. 44; en Langlotz, *Die Antike* VIII, p. 176 en 181. Groepen zooals de onze, in een vast schema, komen met eenige wijzigingen zoowel vroeger als later voor. Een goed voorbeeld van vóór het midden van de VIde eeuw is op den schouder van de hierboven vermelde hydria in Taranto (p. 18), met Herakles en Nereus, waar twee leeuwen een wilden bok aanvallen. Een laat voorbeeld is Athene, Acr. 726 (Graef en Langlotz II, pl. 56; Beazley, *AV* p. 9, no. 13); onder de hoofd-scene is een fries van paren leeuwen, die stieren aanvallen. Nog eenige late voorbeelden zijn: de hydria München 1690 (J 116), met vrouwen bij de bron; op den schouder, een vierspan; op de predella, leeuwen, die een hert aan-

¹⁾ *JHS* 54, p. 89.

vallen; de kalpis Louvre E 734 (Pottier, *Album*, pl. 54; Morin-Jean, *Dessin des animaux*, p. 138, fig. 153), met twee leeuwen, die een stier aanvallen.

De dieren-groep op onze lekythos Athene 415 is goed te vergelijken met de iets eerdere groepen op de kan van Kolchos (zie hierboven, p. 32).¹⁾ Maar de Kolchos dieren hebben iets oververfijnds naast den stoerderen stijl van Athene 415.

De tweede van onze voornaamste drie lekythoi is Athene 371 (CC 701; Baur, *Centaurs*, p. 34, no. 99), met een centaumachie, en op den schouder, drie rechtopstaande palmetten tusschen twee toekijkers. En de derde is Athene 576 (CC 698; Baur, *Centaurs*, p. 22, no. 49) met Herakles en Nessos; op den schouder, een rechtopstaande palmette tusschen twee toekijkers. Deze twee lekythoi staan in stijl dicht bij elkaar; zij zijn nauw verwant aan een zekere klasse Siana-schalen, waarbij evenals bij de C groep de figuren over de afgezette vaas-lip heen zijn geschilderd. Voorbeelden van deze klasse zijn: Kopenhagen 6585 (CV pl. 113, 4 : I, een ster; A en B, een gevecht, met toekijkers); en Syracuse 29617 (van Licodia Eubea : I, een helm; A en B, een gevecht, met toekijkers). Deze twee schalen zijn van éézelfde hand. Zij komen voort uit de C groep schalen, maar zijn een stap verder van deze verwijderd, dan de Siana-schalen in Baltimore, Thebe, en New York, die ik hierboven aanhaalde als verwant aan de lekythos Athene 415. Op de schalen Syracuse 29617 en Kopenhagen 6585 is er onder het handvat een open lotusknop; dezen zullen wij straks terug vinden op den schouder van een lekythos in Athene (zie p. 59).

De drie rechtopstaande palmetten op den schouder van Athene 371 zijn als het ware een geidealiseerde bewerking van de bovenste helft van den dubbelen palmetten-rand, dien wij kennen op de halzen van hals-amphorae. De enkele pal-

¹⁾ Berlijn 1732; Neugebauer, *Führer*, p. 65, en pl. 27.

mette op den schouder van Athene 576 (de derde lekythos in onze groep van drie) gaat samen met de drie rechtopstaande palmetten van Athene 371. Deze twee schouders krijgen als navolging heele klassen van schouder-versiering, zooals wij hierna zullen zien (p. 85). Een lekythos in Londen (B 571), met de voorstelling van zes hoplieten, die van huis vertrekken, heeft een nog meer uitgewerkt patroon van rechtopstaande palmetten, op voluten, rondom op den schouder. Deze vaas heeft een minder robusten vorm dan de krachtig opgebouwde drie lekythoi in Athene, en een drogen, delikaten stijl, in het genre van Bologna PU 204 (CV pl. 39, 1—2, en 38, 5; zie hierboven, p. 40). De voorstelling bevat een groot aantal figuren.

Niet ver van al deze staat een kleinere lekythos in Athene (9693; Nicole 941), met Herakles en een Amazone, tusschen twee toekijkers; op den schouder, een lotusknop tusschen twee kippen. Er is een lekythos in Thebe, van Rhitsona, van denzelfden vorm, en door dezelfde hand beschilderd, nl. Rhitsona 50.269 (BSA 14, pl. X k; Ure, *Sixth*, p. 55), met twee hanen aan weerskanten van een open lotusknop; ¹⁾ op den schouder zijn lotusbloemen en lotusknoppen.

De open lotusknop in het midden van den schouder van de lekythos Athene 9693 vinden wij als bijkomstige versiering bij verschillende groepen schalen en skyphoi. Ik geef hiervan eenige voorbeelden:

A, op schalen:

I. Siana-schalen, met de figuren over romp en vaas-lip heen geschilderd; bijv. Kopenhagen 6585 (CV pl. 113, 4; zie ook hierboven, p. 58).

II. Een klasse vrij grove oogenschalen; bijv. Villa Giulia 1226 (CV pl. 35, 1—2); Villa Giulia, zonder nummer (CV pl. 34, 8); Villa Giulia 775 (CV pl. 38, 1—2).

¹⁾ Dit onderwerp komt meermalen voor. Vergel. bijv. de vroege lekythos Athene, Agora P 3287 (zie hierboven, p. 12); en het bord Delos, Heraion 631 (Dugas, *Délos* X, pl. 51).

III. Schalen met een horizontale palmette aan beide kanten van het handvat; bijv. Rhodos 11.941 (*Clara Rhodos* III, p. 245, fig. 242; CV pl. 16, 1).

B, op skyphoi:

I. Skyphoi met een horizontale palmette aan beide kanten van het handvat (Ure, Rhitsona, klasse A; *Sixth*, p. 58—59); bijv. Thebe, van Rhitsona, 51.236; 31.176; 18.76 (Ure, *Sixth*, pl. XVII).

II. Grove skyphoi met menselijke figuren en sphinxen; bijv. Athene, Acr. 1333 (Graef I, pl. 78).

Een gewone lotusknop — niet van deze uitgewerkte soort — vindt men dikwijls op slordige kleine lekythoi, zoo als Syracuse 7407 (van Megara Hyblaea), met een hardlopenden jongen man tusschen twee toekijkers; en op den schouder, een lotusknop tusschen twee klimopbladeren; ¹⁾ Agrigento, collectie Giudice (van Gela), met twee tweegevechten, waartusschen een lotusknop, en op den schouder, lotusknoppen; Agrigento, collectie Giudice B 160, met een jongen man tusschen twee toekijkers, en op den schouder, een lotusknop tusschen twee toekijkers.

In dezen breedten vorm van schouder-lekythoi bezitten wij ook twee lekythoi van den schilder van Athene 1071, dien wij vroeger al tegenkwamen (zie p. 54). Dit zijn de schouder-lekythoi Athene 9695 (CC 706), met een dans van satyrs en maenaden op een rij; en Athene 372 (CC 704), met een gevecht. Op de schouders van beide vazen is een ruitertusschen twee toekijkers. Over het lage, lange oppervlak van deze schouder-lekythoi komt het substantie-looze voorbijglijden van de figuren van dezen schilder nog sterker uit, dan bij zijn andere vazen.

Op de lekythos Athene 9695 zijn de vrouwen zwart geschilderd, zooals dat gewoonlijk door dezen schilder gedaan

¹⁾ Deze vaas staat in stijl dicht bij de hierboven vermelde lekythos Athene 1093, met twee hardlopende jonge mannen, die behoort tot de Dolfijn-klasse (zie hierboven, p. 36).

wordt (zie p. 54). Wij vinden deze wijze van weergave terug op een gelijktijdige lekythos van een andere hand, nl. Athene 414 (CC 694); een hopliet doet zijn scheenplaten aan (vóór hem een vrouw, links en rechts een hopliet); op den schouder, een hopliet, die van huis vertrekt. De voorstelling van een hopliet, die zijn scheenplaten aan doet is op lekythoi niet zeldzaam (zie hierboven, p. 55; de lekythoi in Taranto en Napels); het is bovendien een onderwerp, dat voor vazen in het algemeen graag werd gekozen, te beginnen met het bord Athene 507 (CC 671, pl. 29; Heydemann, *Gr. Vasenbilder*, pl. VI, 4; *WV* II, 6, 1; Robert, *Arch. Herm.* p. 143, fig. 113; Bulas, *Iliade*, fig. 23, bij p. 40; Friis Johansen, *Iliaden*, no. B14a en fig. 12; Zervos, *L'Art en Grèce*, pl. 141). Dit onderwerp is uitvoerig behandeld door Friis Johansen (*Iliaden*, p. 52—56); het was zeer in trek sinds het midden van de VIde eeuw, en er bestaat geen reden om aan te nemen, dat de hopliet altijd Achilles is, zooals hij dat is op het bord Athene 507 met de inscripties. Na onze lekythos, omstreeks 500, wordt het onderwerp tot in den treure herhaald op een heele klasse; zie hiervoor p. 86.

Er is een aantal lekythoi, die in stijl en vorm dicht staan bij de sinds p. 56 behandelde vazen, maar zij zijn slanker en smaller, en iets stijver. Deze zijn Taranto 666 (van Taranto; Masseria del Tesoro, agro Tarantino), met een gevecht, beide op romp en schouder; een lekythos van Olbia (*Arch. Anz.* 1913, p. 205, fig. 51), met een man en een jongen man tusschen mannen en vrouwen, en op den schouder vier mannen, een vrouw, en een paard, alle naar rechts loopend; Taranto (tentoongesteld in Rome op de Mostra d'Arte Antica in 1932, no. 21), met een gevecht, waarbij een vierspan, en op den schouder, een hertenjacht; Taranto (van Taranto; Via Mazzini, angolo Via Cavallotti, 8 Juli 1931), met hoplieten, die van huis vertrekken, en op den schouder, een zittend man en vier staande mannen. De

laatste twee vazen zijn beide 33 cm. hoog. Zij gebruiken allemaal veel rood voor details. Meer dan op de andere wemelt het van figuren op deze vazen; op die in Taranto met de hoplieten, die van huis vertrekken, zien wij elf volwassenen en twee kinderen.

Een lekythos in de collectie van Mejuffrouw Winifred Lamb staat eenigszins apart; de contour is vrij zwak, en de stijl doet wat droog aan. De scene stelt voor een optocht van een boogschutter, een hopliet, een boogschutter, enzoo voort; op den schouder, een hardlopende jonge man, die twee centauren achtervolgt ¹⁾ (tusschen den jongen man en de centauren ontbreekt een stuk). Een fragmentaire lekythos van denzelfden vorm — ook in het bezit van Mejuffrouw Lamb — is van de hand van denzelfden schilder; de voorstelling is Theseus en de Minotaurus.

Deze schilder is niet sterk in het componeeren van zijn scenes, maar hij besteedt groote zorg aan ingekraste details. Hierin kan hij zich te buiten gaan bij de Oostersche kostuums van zijn boogschutters. Ingekraste ruiten vindt men vaak op Oostersche kleeding. Een paar voorbeelden zijn: New York 25.78.6 (*Bull. Metr. Mus.* 1925, p. 297, fig. 2: een schaal; op den binnenkant, een gevallen Amazone in een Amazonomachie); Vaticaan 361 (Albizzati, pl. 48; Hoppin, *Bf.* p. 279: een hals-amphora van Nikosthenes; een schietend boogschutter); München 1408 (J 53: een amphora, model B; een boogschutter in een gevecht voor Troje); München 1511 (een hals-amphora; twee boogschutters in een gevecht); Londen B 235 (*CV* pl. 54, 4b: een hals-amphora; man in Oostersch kostuum tusschen twee steigende paarden); Villa Giulia 18587 (*CV* pl. 45, 1: een oogenschaal; op den binnenkant, een schietend boogschutter).

Ingekraste stoppelbaarden, zooals de boogschutters die

¹⁾ Vergelijk voor het onderwerp den schouder van de vroege hydria Londen 51 (zie hierboven, p. 18).

hebben op Mejuffrouw Lamb's lekythos, komen niet zelden voor; bijv. bij den zoo juist vermelden Oosterling tusschen twee steigerende paarden op de hals-amphora Londen B 235 (CV pl. 54, 4b); en bij den wagenmenner op den anderen kant van dezelfde vaas (Wrede, *AM* 1916, pl. 22; CV pl. 54, 4a). De Amasis schilder heeft er een voorkeur voor: zie bijv. op de oinochoe Vaticaan 432 (Albizzati, pl. 60; Beazley, *JHS* 51, pl. 9), en de oinochoe in de collectie Spencer-Churchill (Beazley, *JHS* 51, p. 263, fig. 8).

Men bemerkt een tendenz bij de vazen-schilders, om de on-Grieksche gezichten van hun Oosterlingen met nadruk weer te geven. Een duidelijk voorbeeld is het kleine, gedrongen gezicht van den Oosterschen boogschutter op de hydria Londen B 303, met het inspannen (Wrede, *AM* 1916, pl. 29, 1, waarnaar Friis Johansen, *Iliaden*, fig. 13; CV pl. 74,4). ¹⁾ Dit heeft zijn zekere beteekenis in verband met de dikwijls te berde gebrachte kwestie, of de boogschutters, die hoplieten vergezellen, moeten beschouwd worden als barbaren, of als Grieken in barbaarsche kleeding. ²⁾

¹⁾ Herodotus vertelt ons, dat de Skythen stompneuzen waren (*σμοι* : 4,23); en Aristoteles zegt, dat alle kleine kinderen *σμά* zijn (*Probl.* 963b.15). Zie verder Liddell en Scott, s. v. *σμός*.

²⁾ Een overzicht is gegeven door Wrede (*AM* 1916, p. 362—363). Zie voor Grieken in Oostersch kostuum, Furtwängler, *FR.* text II, p. 109 (over de Thorykion amphora van Euthymides: *FR.* pl. 81). Voor Oosterlingen, zie Hauser, *FR.* text II, p. 224 (over de amphora van Kleophrades in Würzburg, met het vertrek van den hopliet: *FR.* pl. 103; Langlotz, pl. 175; Beazley, *AV* p. 69, 1; Beazley, *Kleophrades-Maler*, p. 23, 1; Rumpf, *Religion der Griechen*, fig. 167; ook besproken door Hartwig, *Meisterschalen*, p. 413). Zie verder voor gezichten van barbaren, Hartwig, *Meisterschalen*, p. 132 (waar hij Furtwängler citeert in zijn catalogus van Berlijn, omtrent een barbaar op de schaal Berlijn 2270); Hartwig, *Meisterschalen*, p. 514 (de schaal in Orvieto — *Jhrb.* 1888, pl. 4 — met den hippotoxotes); Hartwig, *Meisterschalen*, p. 128 (bij pl. XIV, 2: Boston 01.8018, vroeger in de collectie Bourguignon; van de hand van den Panaitios schilder: Beazley, *AV* p. 166, no. 12). Seltman houdt in *Athens; its History and Coinage* (vooral p. 57 en p. 142) alle figuren in dit kostuum voor barbaren, nl. Thraciërs, en wel speciaal Dolonkiërs. Hiertegen werpt

Hiermee zijn wij aan het einde gekomen van de reeks lekythoi van dit breede model. Het leeft weliswaar voort in gewijzigden vorm, maar speelt geen hoofdrol meer; zie hiervoor p. 84—87.

Niet lang na het invoeren van de rood-figurige techniek doen zich twee voor ons opmerkelijke verschijnselen voor. Allereerst zien wij, hoe van nu aan werkplaatsen en schilders zich gaan specialiseeren in bepaalde vaas-soorten; in tegenstelling met voorheen (zie hierboven, p. 50). En zoo krijgen wij dan nu groepen, en bepaalde schilders, die zich concentreeren op vazen van kleineren vorm: oinochoai, kleine hals-amphorae, lekythoi, alabastra, skyphoi en pyxides. Dit leidt tot een stabiliseeren van vormen, waar natuurlijk een gevaar aan vast zit van verstarren in massa-productie; en niet iedere werkplaats blijkt aan dit gevaar te zijn ontkomen.

Het tweede verschijnsel betreft de lekythos. Zooals op dit tijdstip er bij verschillende vazen plotseling nieuwe modellen te voorschijn komen (zie Beazley, *ABS* p. 24), zoo ondergaat nu de lekythos ook een groote verandering in zijn vorm. Bij dit nieuwe model is de romp een smalle, hooge cylinder, die dus aan de voorstelling een hooger oppervlak verschaft; en dit oppervlak voor de voorstelling is beneden bijna even lang in omvang, als boven. Onder de scene buigt de romp in een ronden boog uit naar den voet. Deze voet is een platte, breede torus, waar de romp bovenop staat; dit in tegenstelling met den echinus-voet, die als een ringvormige omwalling om het spits uitlopende eind

Beazley op (*CV* Oxford 1, text p. 2 — bij pl. 1, 5), dat het kostuum niet Thracisch is. Bulanda (*Eos* 31, p. 303) blijkt Seltman te volgen, met eenige wijzigingen. Hij houdt hen voor Thraciërs, echter niet voor Dolonkiërs, maar meer verwijderde stammen. Zie ook Gow, *JHS* 48, p. 142—152.

van de schouder-lekythos van het oude model sloot. Er is gewoonlijk een plastische ring over de grenslijn, waar romp en voet elkaar raken; deze is vaak rood geverfd. De schouder en de hals loopen in elkaar over in een ononderbroken boog; de hals is lang, de mond is kom-vormig, en herhaalt in zijn contour het ronde uiteinde van den romp; de bovenkant van den mond is horizontaal vlak afgesneden en is onbeschilderd gelaten.

Het is de vraag, of de eerste lekythos van het nieuwe model ook soms in de rood-figurige techniek was beschilderd — waarbij de nieuwe techniek dan tegelijk met het nieuwe model zijn intree zou hebben gedaan; maar het kan even goed mogelijk zijn, dat deze zwart-figurig was, want zwart-figurige lekythoi bleven de overhand behouden tot ver in de Vde eeuw. Hoe het ook zijn mag, de eenige exemplaren, die wij over hebben van dit tijdstip, zijn alle zwart-figurig.

Bij deze eerste stukken van het nieuwe model is het alsof de pottenbakker nog tastend zoekt naar een manier om de nieuwe gegevens tot een harmonie te combineeren. Zie bijv. de lekythos Syracuse 8276 (van Megara Hyblaea, graf 94; *Mon. Linc.* 1, pl. 5, 3 en fig. op p. 902 en 903; Wrede, *AM* 1916, p. 234, no. 172), met een inspannings-scene; op den schouder, twee sphinxen aan weerskanten van een plant, tusschen twee hardlopende jonge mannen. De vorm geeft den indruk van nog slecht in zijn voegen te zitten. De vaas is van fijne roode klei. Misschien mag men hier wel uit afleiden, dat deze pottenbakker bij uitzondering eens zulk een lekythos maakte, terwijl hij gewoon was aan een andere vaas-soort, bijv. fijne rood-figurige schalen. Op het zwarte gedeelte van den romp onder de voorstelling is een breede uitgespaarde band, afgezet met twee roode lijnen. Dezen band zullen wij terug vinden op lekythoi van een bepaalde klasse (zie p. 70).

In stijl gaat de lekythos in Syracuse samen met vazen uit

het begin van de rood-figurige periode — dus uit denzelfden tijd — die op den éenen kant rood-figurig, en op den anderen zwart-figurig beschilderd zijn.

Een ongeveer gelijktijdige lekythos in New York is in zijn vorm juist het tegengestelde van die in Syracuse. Ik bedoel New York 07.286.41 (*New York Shapes*, p. 25, 3), met een godin, die haar wagen bestijgt; op den schouder, een ruiter tusschen jonge mannen, die allen naar een gezeten koning toegaan. De romp van deze vaas is breed en kort, en loopt naar beneden puntiger toe; de voet is een buitengewoon breede platte schijf. De romp loopt vanboven recht tegen den schouder aan, terwijl die van de lekythos in Syracuse op dit punt even bol stond. Beide vormen komen van nu aan naast elkaar voor, ofschoon die met den rechten romp in de minderheid is. Voorbeelden van beide soorten in normale rood-figurige lekythoi worden gegeven in Caskey, *Geom.* no. 168—170 (p. 214—215) en no. 171 (p. 217).

Onze schilder houdt er blijkbaar van extra versieringen aan te brengen; op den hals schildert hij tongen, door relieflijnen van elkaar gescheiden, en onder op den romp afwisselende zwarte en uitgespaarde stralen. Er is nog een lekythos in New York van dezelfde hand, nl. 07.286.43 (*New York Handbook*¹, p. 75, fig. 45, 2, 4; *New York Handbook*⁵, p. 85, fig. 53, 2, 4), met Herakles in gevecht met Amazonen, waarbij een vierspan in driekwart zwenkt; op den schouder, een wagen-wedstrijd. Een derde lekythos van dezen schilder, Palermo 471 (met Athena en een strijdswagen in gigantomachie; op den schouder, lotusknoppen), heeft geen extra versieringen, en heeft den ouden echinus-voet behouden.

Stralen om den voet, zooals op de lekythoi in New York, komen maar zelden voor. Wij vonden ze bij de lekythos Berlijn 1947; zie hierboven, p. 42. Later komen ze nog voor in een speciale klasse; zie p. 95. Tongen op den hals — meestal gedegenerceerd tot stralen — zijn niet zoo zeld-

zaam. Wij hebben deze versiering al gehad op de vroege lekythos van sub-Deianeira model, Londen B 26 (zie p. 51); hier waren de stralen echter niet van elkaar gescheiden door relieflijnen. Nog een vroeg voorbeeld van deze versiering is op een vrij kleine lekythos in Eleusis (1031; fragmentair; de schouder en een gedeelte van den hals zijn overgebleven); op den schouder, Herakles en de Leeuw, tusschen twee toekijkers en twee leeuwinnen. Stralen zonder relieflijnen komen geregeld voor bij lekythoi van een uitgebreide klasse van een laat breed model (zie hieronder, p. 85); en verder bij enkele stukken, zooals een in den Parijschen kunsthandel (vroeger collectie Lambros; *Collections Lambros et Dattari*, 36, pl. VI; een symposion met een dansende vrouw); een exemplaar vroeger in de collectie Fauvel (Stackelberg, *Graeber der Hellenen*, pl. X, 1 en 2; hoplieten, die van huis vertrekken); Yale 110 (Baur, p. 75, fig. 18; zie hierboven, p. 42), met Herakles en Kyknos; en Oxford 245 (P. Gardner, *Ashmolean Vases*, pl. 7, 1; getrouwd paar op een wagen, waarnaast Hermes en Dionysos).

Met de volgende voorbeelden van het nieuwe model komen wij in de periode van Leagros. De eerste is Delos, Heraion 547 (Dugas, *Délos* X, pl. 39, en 69), met Herakles en Geryoneus. De romp-contour van deze vaas staat in een rechte lijn tegen den schouder aan. De vorm (*Délos* X, pl. 39) is na de lekythos Syracuse 8276 een verbeterde uitgaaf; hij is een harmonisch geheel in tegenstelling met deze. De romp is vrij breed en de mond in verhouding klein; maar in deze vaas komt het principe van de cylinder-lekythos ten volle tot uiting, en van nu aan ondergaat de vorm nog slechts weinig verandering. Wat opvalt bij dit stuk, is dat er totaal geen afscheidende richel is op het punt waar hals en schouder elkaar ontmoeten; bijna altijd is de hals even dunner dan de schouder, maar hier loopt het oppervlak ononderbroken door.

Boven de voorstelling loopt een smalle band, een net-

patroon tusschen twee paar bruine lijnen. Van nu af is er gewoonlijk een smalle patroon-band boven langs, — een net, een dubbele rij stippen, een eenvoudige maeander, een schaakbord- of een blokjespatroon komen het meest voor. Iets nieuws is op de lekythos van Delos de palmette-versiering op den schouder, met erboven een rij smalle tongen: zeven palmetten, om den ander naar boven en naar beneden gericht, door stelen verbonden in groepen van twee, drie en twee. Dit is het gebruikelijke schema voor palmette-versiering op den schouder, en behoudt de voorrang totdat de Edinburg schilder een verandering brengt (zie hierna, p. 93); gewoonlijk echter spruiten er niet zooveel ranken uit, als bij de lekythos van Delos. Meestal zijn er stippen tusschen de palmetten. Een lekythos, die dicht bij die van Delos staat, komt ongetwijfeld van dezelfde werkplaats, als deze; nl. München 1887 (J 1109), met Herakles temidden van de goden. De romp is iets breeder, maar in alle andere details van vorm en versiering sluiten de twee vazen bij elkaar aan. Of zij beide door dezelfde hand geschilderd zijn, valt echter niet met zekerheid uit te maken, daar de lekythos in München in hooge mate overgeschilderd is. Een fragmentaire lekythos in Oxford (1927.4070), met Herakles en Geryoneus, staat niet ver van deze beide; de stijl is echter delikater, en de vaas moet iets later gedateerd worden.

Een andere variant van het nieuwe model, gelijktijdig met de lekythos van Delos, is Palermo GE 1896, 1, met Herakles en Kyknos; achter Herakles staat Athena. Deze lekythos is meer ton-vormig, en staat op een dikken torusvoet. De hals is kort en de mond nogal zwaar van profiel, in overeenstemming met de rest van den vorm. De schouder is versierd met lotusknoppen, die om den ander door stelen verbonden zijn, met stippen ertusschen. Wij zijn deze schouder-knoppen al telkens tegengekomen, sinds het vroege werk van den Amasis schilder, maar op de lekythos in Palermo,

en van nu aan geregeld, zijn zij naar beneden gekeerd.¹⁾ Deze krans van lotusknoppen komt in het vervolg gewoonlijk voor als schouder-versiering op de vluchtige lekythoi, terwijl daarentegen de meer belangrijke, uitgewerkte stukken de palmetten op den schouder hebben.

De voorbeelden, die wij tot nu toe behandelden, waren allemaal van het nieuwe cylinder-model. Hiernaast komt echter een andere vorm, van dezen afgeleid. Een goed voorbeeld hiervan is een tweede lekythos van Delos (Heraion 546; Dugas, *Délos* X, pl. 40 en 68), met de sleeping van Hector's lijk. Nog niet gepubliceerd zijn twee lekythoi van dit model in Palermo, beide van de hand van den Acheloos schilder.²⁾ Dit zijn: Palermo GE 1896, 2, met Herakles en de Stier tusschen Hera en Athena, beide gezeten; en Palermo GE 1896, 3, met drie Amazonen en haar paarden. Dit model heeft in het algemeen genomen de karakteristieke trekken van den nieuwen cylinder-vorm; maar onder de scene verandert de contour van de vaas plotseling: inplaats van met een boog te verlopen, daalt deze recht naar beneden, en stuit op den voet, juist zooals bij het oude model van schouder-lekythos vóór de rood-figurige periode; en in overeenstemming hiermee heeft de voet ook het oude echinus-model. Door dit compromis houdt deze vorm het voornaamste voordeel van het cylinder-model, nl. het hooge oppervlak voor de voorstelling op den romp. Dit model komt niet lang voor; kort na 500 houdt het op, — die van den Edinburg schilder zijn de laatste.

Deze „compromis” vorm nu kan in zijn uitingen heel wat verschillen, al naarmate hij meer van het oude model of meer van den cylinder in zich heeft. Bij vroege exemplaren, zooals die van den Acheloos schilder in Palermo, buigt de contour uit in een ononderbroken zachte zwellings; bij latere,

¹⁾ Naar beneden hangend vonden wij ze al bij de Dolfijn-klasse (zie hierboven, p. 33).

²⁾ Zie voor den Acheloos schilder, Beazley, *ABS* p. 28 en 46—47.

zoals die van den Edinburg schilder (hieronder, p. 93), is er een romp met een lange, rechte contour, die dan op het laatste moment bij den voet plotseling naar binnen buigt, en weer naar buiten buigt, zoodat er een omgekeerd ogief in de contour ontstaat.

Onder de voorstelling heeft het „compromis” model een breeden uitgespaarden band, afgezet door twee roode lijnen, ¹⁾ en op den schouder, hetzij de zeven palmetten, of de krans van lotusknoppen. Zulk een „compromis” lekythos met lotusknoppen op den schouder is Weenen 186 (Laborde II, pl. 17; SK. p. 164, no. 89), met een hopliet tusschen twee Amazonen te paard. De stelen van de lotusknoppen springen hier echter twee knoppen over, niet slechts een, zooals op de lekythos in Palermo met Herakles en Kyknos; en dat zij twee overspringen is gewoonlijk het geval.

Een derde lekythos van den Acheloos schilder heeft een ander model, dan de twee „compromis” lekythoi in Palermo, nl. een breed cylinder-model. Dit is München 1892 (J 769), met atleten. De voorstelling is een herhaling van die op zijn hals-amphora Würzburg 204 (Langlotz, pl. 45; Beazley, *ABS* p. 46, no. 11). En de vorm van de lekythos komt overeen met een vaas in Frankfort (Hist. Mus.; Schaal, pl. 20,e), met een vierspan van voren gezien; deze komt waarschijnlijk van dezelfde werkplaats. Deze twee lekythoi zijn zwaar van vorm en eenvoudig van lijn. Boven de voorstelling loopen alleen twee zwarte lijnen, en eronder slechts twee roode. De breede romp staat op een dikken torus-voet, met een zwaren plastischen ring tusschen beide. Op den schouder zijn de normale zeven palmetten.

Hier volgen een aantal lekythoi, wier vorm vrijwel over-

¹⁾ Een uitzondering op dezen regel is Weenen 755 (Laborde II, pl. 19; SK. p. 201, no. 124), met een optocht van goden; maar dit stuk, met zijn stralenkrans om den hals, valt in zijn geheel eenigszins erbuiten.

eenkomt met deze twee, al zijn zij niet zoo dik, en wier stijl dicht bij die van den Acheloos schilder staat:

Weenen 99. SK. p. 157, no. 23. Een gevecht van drie hoplieten.

Weenen 150. SK. p. 162, no. 63. Een gevecht van vier hoplieten en Athena (gigantomachie?).

Palermo 46. Amazonomachie.

Palermo 44. Van Gela. Heydemann, *Arch. Zeit.* 1871, p. 12, no. 5. Theseus en de Minotaurus.

Met deze staat in verband Weenen 75 (SK p. 155, no. 5), waarop Herakles met cither, die het podium bestijgt. De schouder van deze lekythos is versierd met zijwaarts liggende palmetten, die omsloten zijn elk door een rank, met hart-vormige stippen ertusschen; deze schouder-versiering komt af en toe voor, bijv. op de lekythos Oxford 249 (P. Gardner, *Ashmolean Vases*, pl. 8), met Herakles en de Kerkopen. Deze staat in stijl niet ver van de voorgaande lekythos in Weenen.

Van nu aan — in de laatste tien jaar van de Vde eeuw — komen er in grooten getale cylinder-lekythoi van deze soort; zij zijn alle ongeveer 30 cm. hoog, slanker dan de eerste cylinders, en min of meer puntig naar beneden toeloopend. Temidden van deze is de lekythos Berlijn 1961 een buitengewoon uitgewerkt stuk; het is gepubliceerd in Gerhard, *AV* pl. 69—70, 1—2; Genick, *Griechische Keramik*, pl. 39, 2; en gedeeltelijk, *AM* 1916, p. 202, fig. 16, en de voorstelling is Herakles temidden van de goden. De voet is aan alle kanten met groeven versierd, er is een rij palmetten onder de scene, en op den schouder slingeren zich meer ranken dan gewoonlijk. ¹⁾ Het dunkt mij aannemelijk, dat de zoek geraakte lekythos met o.a. de inscriptie Leagros (Stackelberg, *Graeber der Hellenen*, pl. 12, 3; *Arch. Zeit.* 1853, pl. 51, 1; Klein, *Vasen mit Lieblingsinschriften*², p.

¹⁾ Een valsche copie van deze lekythos is in de Villa Giulia (phot. Alinari 41150).

71) van een soortgelijken vorm en versiering moet zijn geweest; er is ook daar een rij palmetten onder de voorstelling.

In deze palaestra-scene zijn de takken, die leege plekken van den achtergrond vullen, maar niet decoratie zonder meer, maar zij maken een deel uit van het onderwerp. Dit zijn de zegeteekenen, die de overwinnaar krijgt in zijn handen, en als krans op zijn hoofd. Wanneer er een beteekenis af te leiden valt van dergelijke takken, die den achtergrond vullen, is het meestal, dat zij ontspruiten aan een wingerd, die Dionysos in zijn hand houdt, of zij zijn takken van een boom, die den achtergrond vormt van Herakles' worsteling met den Leeuw, of een dergelijke scene. Maar in het vervolg komt het er algemeen in, om den achtergrond te vullen met ranken, die niets met de scene te maken hebben en dus volkomen zinloos zijn.

Ik laat hier nu nog een aantal voorbeelden van normale cylinder-lekythoi volgen:

Syracuse 19883. Van Gela. Peleus en Thetis.

Syracuse 26751. Van Gela. Hermes en andere goden.

Syracuse 24664. Van Gela. *Mon. Linc.* 17, p. 278. Athleten.

Palermo 2212. Politi, *Ercole ed Apollo: vaso fittile rinvenuto in Girgenti in Maggio 1849*, 8. Heydemann, *Arch. Zeit.* 1871, p. 13, no. 14. De Twist om den Driehoet.

Palermo 2635. Serra di Falco, *Illustrazione di un antico vaso fittile*. Inghirami, *VF* pl. 173. Herakles en de Kerkopen.

Londen B 553. Millingen, *Vases de Coghill*, pl. 39. Dansende satyrs en maenaden.

Palermo 2566. Apollo, Artemis, Dionysos, Athena, en Hermes.

München 1893 (J 773). Vroeger in het bezit van Politi; van Agrigento. Dionysos, drie godinnen, en Hermes.

Palermo 1132. Dionysos, twee godinnen, en Hermes.

Palermo 1133. Dionysos met een satyr en twee maenaden.

Vroeger in de collectie Vogell, Karlsruhe. *Sammlung Vogell*, 77, pl. 1, 24. Athena in gigantomachie.

Londen B 575. Twee ruiters.

Napels Heyd. 2430. Kleine phot. Sommer 11070, 1, 5. Tweegevecht.

Oxford 1929.463. Van de collectie Hope. Tweegevecht. Fragmentair.

Weenen 89. SK. p. 161, no. 54. Dionysos met drie satyrs en een maenade.

Meer ton-vormig dan deze is Lecce 558 (CV pl. 4, 1—2), met Artemis, Apollo en Athena. Twee lekythoi in Athene zijn van de hand van eenzelfden schilder; de vorm van beide is gelijk. Dit zijn Athene 12482 (Nicole 934; Wrede, *AM* 1916, p. 230, no. 127), met het vertrek van een vierspan; en Athene 429 (CC 939), met Ajax, die het lijk van Achilles wegdraagt. Aan deze twee verwant is Louvre CA 99 (L 8), met het vertrek van een vierspan. Zij staan alle drie in stijl dicht bij het werk van den Edinburg schilder. Lekythoi van een breeder model, ook niet ver van den Edinburg schilder in stijl, zijn Providence 22.216 (vroeger in de collectie Pozzi, no. 460; CV Providence, pl. 12, 1), met Europa op den Stier; en Rhodos 13.230 (van Camiros; *Clara Rhodos* IV, p. 129, fig. 122 en p. 130, fig. 123; CV pl. 13, 1), met dansers.

Afgezien van de betrekkelijk smalle „compromis” lekythoi van den Acheloos schilder, heeft het „compromis” model een vrij breeden romp. Daar was dus plaats op voor een lange voorstelling, zooals een wagen-wedstrijd of de sleeping van het lijk van Hector.

Wij bezitten drie „compromis” lekythoi met het onderwerp: Achilles sleept het lijk van Hector langs den grafheuvel van Patroclus. Dit zijn:

Delos, Heraion 546. Dugas, *Délos* X, pl. 40 en 68; Friis Johansen, *Iliaden*, p. 161, no. B18n.

Borden Wood, collectie Mejuffrouw Winifred Lamb.

Van de collectie Hope. Raoul-Rochette, *Mon. Inéd.* pl. 18, 2; Tillyard 32, pl. 4; *JHS* 38, p. 28, fig. 1, en p. 29, fig. 2; Bulas, *Iliade*, p. 18, no. 5d, fig. 8 bij p. 14 en vignette op p. 54; Friis Johansen, *Iliaden*, p. 160, no. B18c, en fig. 24. Napels Heyd. 2746. Raoul-Rochette, *Mon. Inéd.* pl. 17; Inghirami, *VF* I, pl. 6, 2; Inghirami, *Gall. Om.* II, pl. 211; Overbeck, *Bildwerke*, pl. 19, 6; Roscher, s. v. Psyche, p. 3223, fig. 13; kleine phot. Sommer 11070, I, 15; Bulas, *Iliade*, p. 18, no. 5a; Friis Johansen, *Iliaden*, p. 160, no. B18d.

Deze lekythoi hebben alle drie de versiering van zeven palmetten op den schouder. De vaas van Delos is meer tonvormig, de twee andere hebben een rechttere contour. Een ouderwetsche trek in de lekythos van Delos is, dat de mond rond eindigt van boven, en daar geheel zwart geverfd is, met een roode bies bovenover het zwart, d.w.z. de mond komt overeen met den normalen lekythos-mond van vóór de rood-figurige periode, behalve dat zijn profiel nieuw is.

De lekythos van Delos is de eenige van de drie, waarop de voorstelling geheel rondom het vaas-oppervlak gaat; dit geeft een indruk van continuïteit in de scene. Vergeleken met de gelijktijdige hydriai van de „Leagros groep” (bijv. München 1700; Beazley, *ABS* p. 44, no. 20; Iliouperisis) heeft de stijl van de lekythos van Delos iets slaps. Dit komt ook uit in de schouder-palmetten, die los geordend zijn, zonder zich tot een decoratief patroon te voegen, zooals die van de andere lekythos van Delos, die met Herakles en Geryoneus, dat doen. De lekythos in Borden Wood staat niet ver af van de groep, die ik verbonden heb met den Acheloos schilder, bijv. de Amazonomachie Palermo 46 (zie hierboven, p. 71). De wagen-wedstrijd op een stannos in Brussel (R 251; *CV* pl. 12, 2) is verwant aan de vaas in Borden Wood, zoowel in voorstelling, als in stijl. De lekythos in Napels met de sleeping van Hector komt tusschen

de beide andere in, maar is dichter bij die van Borden Wood, dan bij die van Delos.

Een „compromis” lekythos, die niet ver af staat van die van Delos, in stijl en ook in versiering van den schouder en in vorm, is Palermo 1170, met vier Amazonen te paard, die op het punt staan om af te stijgen.

Een goed voorbeeld van een „compromis” is de groote lekythos Syracuse 21149 (van Gela, L 20; *Mon. Linc.* 17, pl. 25), met Herakles en Triton. Nog een stuk, de moeite waard om zijn stijl en zijn vorm, is Weenen 196 (SK. p. 165, no. 100; Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 5), met Dionysos en maenaden bij de bron. Op den schouder zijn op hun kant liggende palmetten. Voor den stijl en de schouder-versiering kunnen wij een lekythos in Reggio vergelijken (Museo Nazionale, van Locri, graf 113), met vier maenaden. Dit is een cylinder met kegel-vormig toeloopenden romp. Wij zien hierin, zooals wel te verwachten was, dat de schilders den „compromis” vorm en den cylinder door elkaar gebruikten.

Intusschen blijven de schommelingen in den „compromis” vorm waar te nemen. Een lekythos in Agrigento, in de collectie Giudice, met een symposion onder een wingerd, heeft een korten vorm, met verticaal loopende contour. De stijl is zeer delikaat. De figuren zijn klein en in hun liggende houding laag op de vaas aangebracht, zoodat er een hooge ruimte boven hen vrij is, waarin trossen en wingerdranken neerhangen. Daarentegen is de lekythos Palermo 2970, met een smidse, slank en rond van contour, en naar beneden toeloopend. Dichtbij staat in vorm een lekythos in de Château de la Cordelière (collectie Chaudon de Briailles; phot. Giraudon 31810—31812), met Herakles en Kyknos. Deze zijn beide vrij laat.

Nog een „compromis” lekythos: Londen 1920.12—21.2, met twee twistende helden, waartusschen Athena; inscripties, *πομπης καλος* [*ρ*]α[*ι*]χι δοκει μοι ναχι. De teekening is zorg-

vuldig, minder krachtig dan het werk van de „Leagros groep”.

New York 06.1021.81 (Sambon, *Canessa* 48, pl. II, 3, 7), met Apollo, die gezeten cither speelt, temidden van andere goden, valt normaal in het kader van de Leagros periode. Op een andere „compromis” lekythos, Syracuse 9981 (van Megara Hyblaea), zit Apollo cither te spelen met aan beide kanten een zittende Artemis; de stijl is veel vluchtiger dan die van de lekythos in New York. Twee erg breede „compromis” modellen zijn van één hand; nl. Taranto (van Taranto), met Herakles en de Leeuw, en Syracuse 2360 (herkomst onzeker), met Herakles en Kyknos. De zwarte verf is hier extra dik, waardoor de namen zoo vlekkerig-onleesbaar zijn, dat zij haast den indruk maken van na-maak-inscripties.

Hier volgen eenige „compromis” lekythoi, die het vermelden waard zijn:

Kunsthandel in Londen. Vroeger in de collectie van Lord Revelstoke (van de collectie Hope). *El. Cér.* III, pl. XIV. Tillyard 31, pl. 6. Poseidon, Herakles en Hermes zitten te visschen.

Berlijn 1960. *Arch. Zeit.* 1876, pl. 15. Baumeister, *Denkmäler*, p. 782, fig. 837. Circe.

München 1884 (J 762). Ajax draagt het lijk van Achilles weg.

Londen B 554. Millingen, *Vases de Coghill*, pl. 38. Zittende goden.

Weenen 85. Laborde II, pl. 20. SK. p. 156, no. 13. Dionysos en andere goden.

Weenen 100. Laborde II, pl. 14. SK. p. 158, no. 24. Herakles en de Leeuw.

Taranto (oude museum, no. 4). Van Taranto. Centaurengevecht. Graffito

Deze hebben alle de versiering van zeven palmetten op den schouder.

Hiernaast vindt men ook een afdeeling minder zorgvuldige, middelmatiger „compromis” lekythoi, met den krans lotusknoppen op den schouder. Eenige voorbeelden: Weenen 159. SK. p. 162, no. 64. Vier dansende maenaden.

Weenen 73. SK. p. 154, no. 3. Een komos van vier dansende mannen met kransen op.

Syracuse 19891. Van Gela. Herakles en de Leeuw.

Syracuse 19892. Van Gela. Een ruiter tusschen twee hoplieten.

Syracuse 19885. Van Gela. Een jonge man met zijn paard, die van huis vertrekt.

Syracuse 19886. Van Gela. Een hopliet te paard en boogschutters, die van huis vertrekken.

Syracuse 19889. Van Gela. Dionysos met satyrs en een maenade.

Behalve deze normale exemplaren, onder te brengen in de hoofdgroepen van cylinders en „compromis” lekythoi, zijn er ook nog verscheidene enkele stukken, die op het een of ander punt varieeren. New York 06.1021.60 (Sambon, *Canessa* 224, pl. XVII, 1, 7 en teekening op p. 60; Hambridge, *Dynamic Symmetry*, p. 133, fig. 12; *New York Shapes*, p. 25, 2), met palaestra-voorstelling, is een smalle cylinder, die eindigt in een echinus-voet. Onder de voorstelling is een rij opstaande lotusknoppen. Deze slanke vorm moet tegen 500 gedateerd worden. Met dit stuk kan men een iets bredere lekythos in Den Haag vergelijken (Gemeentemuseum 20; CV Scheurleer, pl. 4, 8), met Dionysos en dansende maenaden. Het staat dicht bij de lekythos in New York in stijl, vorm en versiering van lotusknoppen onder de voorstelling. Nog een lekythos met de versiering van een rij lotusknoppen, maar dezen keer boven de voorstelling, naar beneden hangend, is Würzburg 366 (Langlotz, pl. 106), met de Twist om den Driervoet. Deze vaas is door Beazley toegeschreven aan den Rycroft schilder (*JHS* 54, p. 91);

zie ook hieronder, p. 82. De voet is in twee afdeelingen. Weenen 753 (Tischbein V, pl. 27; SK. p. 201, no. 120), met de Twist om den Driervoet, komt in vorm vrijwel overeen met de lekythos in Den Haag, maar is gedrongener. Hier is ook weer een rij rechtopstaande lotusknoppen onder de scene; zie ook hieronder, p. 82.

Een andere breede lekythos van denzelfden vorm met echinus-voet, maar veel zachter van contour, vooral in den overgang van romp en schouder, is Syracuse 9877 (van Megara Hyblaea), met Herakles, die den Ever naar Eurystheus brengt. De voorstelling geeft het oogenblik weer, waarop Eurystheus juist het deksel van de pithos heeft getild en erin zal stappen; Herakles laat den Ever vóór hem op den grond neer, houdt hem nog bij een poot vast; Athena staat ernaar te kijken. Lekythoi zooals deze en die in Weenen met de Twist om den Driervoet staan feitelijk in hun vorm dichter bij het heel vroege schoudermodel, zooals Athene 413 (p. 17), dan bij den „compromis” vorm van hun eigen periode. De romp glooit bij deze exemplaren geleidelijk naar den voet, in duidelijke tegenstelling met de oeff-contour van de „compromis” lekythos.

Opgebouwd volgens hetzelfde idee, maar slanker, is Athene 1122 (CC 738; Wrede, *AM* 1916, p. 230, no. 125), met het vertrek van een vierspan. Een lekythos in Thebe, van Rhitsona (80.257; Ure, *Sixth*, p. 55 en pl. XIV), met hetzelfde onderwerp, heeft denzelfden vorm en is van dezelfde hand. Een lekythos in München (van de collectie Loeb; Sieveking, *BTV* pl. 44, 3), met Herakles en den Cerberus, staat dicht bij deze beide.

Hier moeten nog twee buitengewoon groote lekythoi vermeld worden, die om hun stijl in de Leagros periode thuis behooren. Ten eerste Kopenhagen Chr. VIII 375 (*CV* pl. 123, 6), met de geboorte van Athena; op den schouder, ruiters. Dit is een vaas met breedten schouder, sterk naar beneden toe verjongend; de voet is een breede, platte torus.

En voorts Bonn 47, met drie vrouwen, in profiel, naast elkaar tusschen twee zuilen. Dit is een cylinder met even bolle contour; romp en schouder loopen zeer geleidelijk in elkaar over; op den schouder en onder de voorstelling zijn rijen patroon-banden; er is een drup-ring, en de hals is zwart, dus de vaas heeft een vrij ouderwetsch voorkomen.

Tot zoo ver de ontwikkelingsgang van de lekythos en zijn vorm in het begin van de rood-figurige periode. Nu volgt de bespreking van de verschillende werkplaatsen en schilders, die zich concentreeren op de productie van kleinere vormen; zie hierboven, p. 64. Het is misschien niet overbodig, om hier te waarschuwen, dat noodgedrongen veel, wat gelijktijdig is, in mijn tekst ver van elkaar zal behandeld worden.

De meest vooraanstaande schilder van kleine vormen in de Leagros periode werkt op oinochoai en olpai, en lekythoi. Maar daarnaast ook op grootere vazen. Ik ken een hydria van zijn hand, Cabinet des Médailles 257 (CV pl. 58, 5; pl. 61, 2—3; pl. 62, 1—2; phot. Giraudon 8034—8035), met Dionysos en Ariadne gezeten tusschen hun vierspan, een satyr en twee maenaden; op den schouder, twee vierspannen, die voor vertrek klaar staan. Dit is één van Beazley's hydriai van de „Leagros groep” (Beazley, *ABS* p. 45, no. 40). Twee van de lekythoi van dezen schilder zijn in München: no. 1890 (J 756; Lau, pl. 23, 3), met Dionysos aanliggend op een rustbank, waaronder een panter; en no. 1891 (J 761; vroeger van Politi), met Herakles en de Leeuw. Hij herhaalt dit thema van Herakles en de Leeuw op een ronde oinochoe in Londen (B 489) en een in het Louvre (F 349). Op de oinochoe in Londen staat Athena in het midden van de voorstelling. Voor zijn olpai zie men Bologna 62 (Pellegrini, *VF* p. 25, fig. 13; CV pl. 37, 2), met een komos (twee mannen en een hond), en Rhodos 13.476 (*Clara Rho-*

dos IV, p. 301, fig. 33; CV pl. 11, 1), met hetzelfde onderwerp. Zijn lekythoi zijn slank, met een vrij ronden overgang van romp en schouder. De hals is kort en de schouder glooit tamelijk steil omlaag; de mond is wijd-open; de voet is een platte, zwart geverfde torus. Op den schouder zijn de normale zeven palmetten — twee, drie, en twee — zonder overbodige ranken ertusschen; de tongen boven de palmetten zijn buitengewoon lang en dicht bij elkaar. Boven de voorstelling is bij de meeste van zijn lekythoi een dubbele rij om den ander geschaarde blokken, die den indruk maken van een rij kanteelen.

De oinochoai hebben niets bijzonders; zij zijn bol-rond en hebben een klaverblad-vormigen mond. De olpai daarentegen hebben een meer apart voorkomen. Zij zijn slank, peer-vormig, lang van hals; de mond is van boven plat; het handvat laag, met kleine rotelle tegen den mond gezet (zie CV Rhodos, pl. 11, 1); de voet is dezelfde platte zwarte torus, als bij de lekythoi. De voorstelling staat in een paneel; daarboven is gewoonlijk een rij klimop, en op den voorkant van den mond een rij blokjes. De vorm is zeer harmonisch, en blinkt hierin uit temidden van zijn tijdgenooten. Niet één van die evenaardt hem, hoewel vele hem nabootsen, en de conclusie is niet te boud, dat deze vorm van olpe ontstaan is in de werkplaats van onzen schilder. Olpai met een platten mond, maar dan zonder dikke afgezette lip zooals hier, kennen wij al sinds het midden van de VIde eeuw. Amasis maakte er drie, voor zoo ver wij weten; zie hierboven, p. 31, en Beazley, *ABS* p. 34, no. 25—27. Beazley behandelt nog eenige andere van dezen vorm en uit dezelfde periode in *Vases in Poland*, p. 4—5 en p. 4, noot 4 (de Kriton olpe in Goluchow is nu gepubliceerd in CV Goluchow, pl. 16, 2). Deze hebben alle een hoog handvat; het lage handvat bij Berlijn 1731 (Genick, *Griechische Keramik*, pl. 34, 1) is te wijten aan een moderne restauratie (zie Beazley, *ABS* p. 34, no. 27). Onze olpai uit de Leagros periode hebben dan in

tegenstelling hiermee een afgezetten mond-rand en een laag handvat. Hierin hadden zij echter al wel voorgangers; zie de olpe Louvre F 28 (Pottier, *Album*, pl. 66), met een man, die zijn scheenplaten aandoet. De stijl is eenigszins verwant aan dien van den Amasis schilder. De vorm is vergeleken met onze olpai erg slap: de welving is te zwak en de romp staat te plomp op zijn voet.

De stijl van onzen schilder combineert grootschheid met een doorgevoerde zorg voor details. De contour van een hoofd, of haarlokken, worden weergegeven door fijne, gegolfde ingekraste lijnen; korte lokken zijn zorgvuldig als spiraal-krullen ingekrast; stoffen worden getrouw nagebootst, bijv. een leeuwenhuid door kleine aanhalingsteekens, een aegis door kleine boogjes, en zoo ook vleugels. Zijn takken zijn dik bezet met regelmatige zwarte stippen, en hier en daar versierd met witte bloesems, die bestaan uit vier witte puntjes. Deze takken wenden en slingeren zich overal over den achtergrond. Dezelfde vier witte puntjes versieren de kleederen, afgewisseld met roode stippen. De teekening op de olpai is minder zorgvuldig, dan op de meeste andere vazen van zijn hand.

Onze schilder staat zeer dicht bij de amphora in Napels met de schaking van Antiope, ¹⁾ en de hydria in Leningrad met de sleeping van Hector's lijk; ²⁾ deze beide werden door Beazley aan éénzelfde hand toegeschreven.

Daar onze schilder behoort tot de „Leagros groep” is het niet te verwonderen, dat wij verscheidene andere vazen vinden, die aan de zijne verwant zijn in stijl, al is het dan niet zoo dicht, als de Antiope amphora in Napels. Zoo staat niet ver van hem een fragment van een amphora in Amsterdam

¹⁾ *Mon. Linc.* 22, pl. 58—59; *RM* 1912, pl. 7—8; Beazley, *ABS* pl. 13 en p. 27; A, schaking van Antiope; B, Dionysos met satyrs en maenaden.

²⁾ Stephani 165; Waldhauer, *Antichniya raspisniya Vazi*, fig. 11; Beazley, *ABS* p. 27, noot 1, en p. 44, no. 24; Bulas, *Iliade*, p. 19, no. 5n; Friis Johansen, *Iliaden*, p. 161, no. B18m.

(2100; CV Scheurleer, pl. 6, 1), met [Achilles en] Aiax bij het spel. Dichtbij staat voorts de amphora (model A) München 1414 (J 7; A alleen, Furtwängler, *Aegina*, p. 321, fig. 257; hiernaar RM 1912, p. 137, fig. 2, en p. 139, fig. 3; A, schaking van Antiope; B, Herakles en de Leeuw). Niet ver in stijl, en met dezelfde zorg voor detail, is de hals-amphora met witten hals Londen B 215 (CV pl. 52, 1; Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 15, b), met A, Peleus en Thetis, en B, Apollo, die de cither bespeelt, tusschen twee sirenen met een groot oog tot lichaam; beneden de handvaten, Artemis, en Hermes. Onder de normale, gewone hals-amphorae zien wij dat verscheidene punten gemeen hebben met het werk van onzen schilder, al zijn zij dan aan den onzorgvuldigen kant. Bijv. Vaticaan 380 (Albizzati, pl. 60; phot. Alinari 8565), met op beide kanten een vliegende Gorgo; Vaticaan 387 (Albizzati, pl. 55), met A, Herakles, de cither bespelend, tusschen Dionysos en Athena, en B, Europa op den Stier; Londen B 240 (Gerhard, *AV* pl. 198; hiernaar Harrison en MacColl, *Greek Vase Paintings*, pl. 2, 2; CV pl. 58, 4), met A, de psyche van een krijgsman, die over een schip vliegt, en B, een gevecht over een gevallen hopliet.

De lekythos van den Rycroft schilder, die ik hierboven vermeldde (p. 77; Beazley, *JHS* 54, p. 91), heeft veel gemeen met onzen schilder van de hydria Cabinet des Médailles 257. Zie vooral zijn plaque van de Acropolis (2560; Graef I, pl. 107). Maar in vergelijking mist het werk van dezen schilder spontaniteit, en doet stijfjes aan; het valt buiten de werken van de „Leagros groep”.

Een lekythos van een andere hand gaat nog verder dan deze in stijve preciesheid, nl. Weenen 753 (Tischbein V, pl. 27; SK. p. 201, no. 120), met de Twist om den Driehoet. Deze vaas heb ik hierboven al besproken om zijn vorm (p. 78). De schilder is mij onbekend; wel vind ik vazen, die hier nauw mee verwant zijn, nl. de oinochoe met klaverblad-vormigen mond Louvre F 341 (Pottier, *Album*, pl.

86), met de Twist om den Driehoet; de oinochoe met klaverblad-vormigen mond Louvre F 340, met twee twistende helden; en de vrij kleine hals-amphora Louvre F 266 (Pottier, *Album*, pl. 81; CV pl. 57, 12, 13, 15 en 16; Baur, *Centaur's*, no. 155, pl. 51), met Herakles, die de centauren van de pithos verjaagt. Hier is dezelfde nadruk gelegd op ingekraste kleine details, maar de stijl is over zijn geheel genomen krachtiger, dan die van de lekythos Weenen 753.

Weer van een schilder, die op lekythoi en oinochoai beide werkte, is de lekythos New York 26.60.76 (*Bull. Metr. Mus.* 1928, p. 108, fig. 3), met een boogschutter en hoplieten in hinderlaag, — en de oinochoe Bologna 76 (Zannoni, *Certosa*, pl. 107, 6; Pellegrini, *VF* p. 29; CV pl. 36, 2), met hetzelfde onderwerp. Een derde vaas van zijn hand is de lekythos Napels SA 137, met vrouwen bij de bron. De scene van de hurkende krijgslieden in hinderlaag is bij uitstek passend voor de gedrongen proporties van de oinochoe; op de lekythos krijgt deze scene een hooge ruimte boven de figuren. Maar het heeft bijna den schijn, alsof de schilder dit effect opzettelijk zoekt, want op de lekythos met de bronscene is het bronnenhuis een groot gebouw, terwijl de vrouwenfiguurtjes daarnaast zeer klein zijn.

In een verfijnden stijl, zooals wij die al zagen van den Rycroft schilder, werkt de schilder van de lekythos Berlijn inv. 3261 (*Rev. Arch.* 1906, I, p. 234, fig. 3; Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 65, a; Neugebauer, *Führer*, pl. 38, 2), met Herakles bij den boom van de Hesperiden. Er is een lekythos van hem in Oxford (512; *JHS* 24, pl. 7, 1), met Ajax, die het lijk van Achilles wegdraagt, en een fragmentaire olpe van zijn hand is in Heidelberg (no. 58), met een citherspeler. Zijn lekythoi zijn van twee modellen. Een meer uitgewerkt model — zooals die in Berlijn is — met breeden romp, een voet in twee afdeelingen, en een plastischen band tusschen beide; de andere vorm — waartoe die in Oxford behoort — is slanker, en loopt naar beneden sterk toe; de

voet is een platte zwarte torus, die in het midden, waar de romp erop staat, lichtelijk inzinkt. Het breede model heeft op den schouder op-zij-liggende palmetten; de smalle vorm heeft lotusknoppen, waarvan de stelen één knop telkens overslaan. Meer dan ooit zijn de details verzorgd in dezen delikaten stijl; regelmatig ingekraste fijne lijnen zijn een hoofdkenmerk, gebruikt voor planten, haar en kleeding. De stijl van de olpe is in dit opzicht minder minutieus, en daardoor krachtiger, dan die van de lekythoi.

Nu volgt een werkplaats, die er absoluut buiten valt; ten eerste om zijn conservatieven lekythos-vorm, voorts om de mindere kwaliteit van materiaal en van stijl der beschrijving. De voornaamste schilder van deze werkplaats beschilderde lekythoi, kleine hals-amphorae, en olpai. De kleine hals-amphorae zijn normaal van vorm; een voorbeeld is Londen B 284 (CV pl. 69, 6), met op A, een maenade op een stier, en op B, een satyr met askos en drinkhoorn. In zijn olpai volgt hij den schilder van de hydria Cabinet des Médailles 257: zie de olpe van zijn hand Villa Giulia 1444 (CV pl. 51, 5), met Dionysos op een ezel. Het voornaamste werk echter is lekythoi, en hiervan worden er twee vormen gemaakt in deze werkplaats, een bredere en een slankere vorm. De bredere vorm is een voortzetting van de oude schouder-lekythos, zooals die in omloop was vóór de rood-figurige periode, en waarvan Athene 415 een goed voorbeeld is (zie hierboven, p. 56). Zulk een lekythos van het breede model van onzen schilder is Delos, Heraion 548 (Dugas, *Délos* X, pl. 41), met Dionysos op een diphros gezeten, tusschen twee oogen. Met den ouden vorm vergeleken heeft dit model een slankere contour, wat in overeenstemming is met de tendenz van onze periode; het heeft de rondheid van vorm ingeboet, en wordt dientengevolge gauw houtherig. Met vazen als Athene 415 heeft het bovendien het bezwaar gemeen, dat de scene, in verband met den sterk verjongenden romp, beperkt is tot de bovenste helft van het

romp-oppervlak. De schouder-versiering van deze vazen is een rij rechtopstaande palmetten op een rij o's, met uitroep-teekens ertusschen; op den hals zijn stralen (zie hiervoor ook p. 67). Deze schouder-versiering is afgeleid van lekythoi als Athene 371, en Londen B 571; zie hierboven, p. 59.

Sommige lekythoi van dezen vorm staan in stijl hooger, dan het werk van onzen schilder; dit zijn niet onder te brengen losse stukken, zooals bijv. Syracuse 21127 (van Gela, LE 1; *Mon. Linc.* 17, p. 382, fig. 283), met Theseus en den Stier tusschen Athena en Hermes; Thebe, van Rhitsona, 80.233 (Ure, *Sixth*, pl. XIV), met Theseus en den Stier tusschen twee toekijkers; en Syracuse 11620 (van Megara Hyblaea), met een hopliet tusschen twee ruiters.

Het tweede soort lekythoi, waar onze schilder op werkt, is een cylinder met een slappe onelastische contour. Een voorbeeld is in Kopenhagen (Ny Carlsberg; Poulsen, *Vases grecs récemment acquis*, no. 13, fig. 22 en 23), met Aeneas en Anchises. De mond staat wijd-uit; de voet is een platte schijf met onbeschilderd profiel; een roode lijn loopt langs den bovensten rand. Op den schouder is een rij opstaande palmetten, die elk ingesloten zijn door een relieflijn. Deze rij palmetten eindigt meestal rechts, bij het handvat, met een knop. Op den hals van de lekythos in Kopenhagen is een rij stralen, juist zooals bij de lekythoi van het breede model. Gewoonlijk hebben deze cylinders echter een versiering van klimop om den hals. Dit wat betreft de zorgvuldigere stukken onder de cylinder-lekythoi. De vluchtigere daarentegen hebben geen versiering op den hals, en de schouder is beschilderd met een rij lotusknoppen; de stelen van deze knoppen springen twee over; — bij één lekythos zelfs drie.

Een tweede groep lekythoi in deze werkplaats schaart zich om een aantal vazen, waarop de voorstelling is aangebracht van een hopliet, die zijn scheenplaten aanlegt. Zie voor het onderwerp, hierboven, p. 61. Dit is een eentonige groep,

met altijd dezelfde figuren: de hopliet in zijn witte harnas, en tegenover hem een vrouw, die zijn lans en schild gereed houdt. Eromheen staan een aantal toekijkers met onbewogen gezichten. Al staan zij louter als plaatsvulling in de scene, zij dringen zich vaak in zoo grooten getale op, en nemen zulk een onbescheiden plaats in, dat de aandacht geheel van de middengroep wordt afgeleid. Dit doen zij nog meer op de lekythoi met andere voorstellingen in deze groep, dan op die met de „wapening” scene; bijv. op Weenen 209 (SK. p. 167, no. 111), met Theseus en den Minotaurus tusschen vier toekijkers. Van de lekythoi met de „wapening” scene hebben sommige de versiering van rechtopstaande palmetten op o's op den schouder, en stralen rondom den hals (bijv. Cambridge 6/17; CV pl. 22, 26); andere hebben een onbeschilderden hals, en lotusknoppen op den schouder (bijv. Weenen 711; SK. p. 197, no. 80).

Een derde groep van dezen breeden vorm bestaat uit lekythoi die iets kleiner zijn, en minder stug van contour. Voorbeelden zijn Athene 456 (CC 732; CV pl. 6, 1 en 2; Wrede, *AM* 1916, p. 230, no. 122), en Athene 457 (CC 733; CV pl. 6, 3 en 4; Wrede, *AM* 1916, p. 230, no. 123), beide met een vierspan en hoplieten. De rechtopstaande palmetten op de schouders van deze klasse zijn smaller, dan bij de voorgaande; op den hals zijn als gewoonlijk de stralen aangebracht.

Een kleine groep lekythoi van breeden vorm staat dichter dan de laatste bij die van de lekythos Delos, Heraion 548, waarvan wij uitgingen. Hiertoe behoort Syracuse 23156 (van Grammichele; *Mon. Linc.* 18, p. 157, fig. 11), met drie hoplieten tusschen twee toekijkers. Deze lekythoi hebben op den schouder een mooi uitgewerkte palmette op twee voluten tusschen twee dieren; op onze lekythos zijn dit een paar leeuwinnen; de hals is onversierd.

Een talrijkere, nogal saaie groep, die vrij apart staat, is een klasse breede lekythoi, die op den schouder een enkele

rechttopstaande palmette op twee o's hebben, met links en rechts daarvan een toekijker. De scene bestaat bijna altijd uit één of meer hoplieten, die van huis vertrekken. Deze klasse is zeer talrijk, en wel ongeveer in elk museum te vinden. Voorbeelden zijn: Compiègne 1042 (CV pl. 3, 6); Kopenhagen 1938 (CV pl. 109, 7); en Thebe, van Rhitsona, 102.85 (Ure, *Sixth*, pl. XIV). Een paar lekythoi van denzelfden vorm en met dezelfde voorstelling hebben op den schouder niet de enkele palmette tusschen twee toekijkers, maar evenals de voornaamste afdeeling van deze soort, rondom rechttopstaande palmetten op o's; de hals is onbeschilderd. Voorbeelden zijn: Catania, Museo Biscari 662 (Libertini, pl. 71); Athene 374 (CC 729); Athene 375 (CC 731).

Een variant op deze schouder-versiering vinden wij dan in een groep kleinere lekythoi; hier heeft de schouderpalmette slechts drie blaadjes, inplaats van vijf, en de twee toekijkers zijn vervangen door twee klimopbladeren. Het zijn slordige vaasjes, maar er bestaan er gelukkig niet veel van. Een paar gepubliceerde exemplaren zijn Delos, Heraion 559 (Dugas, *Délos X*, pl. 42), en Würzburg 363 (Langlotz, pl. 107). Die in Würzburg is hierboven vermeld, in verband met de klasse van den dikken hardlooper (zie p. 37).

Nauw verwant aan de laatste groep is de zeer talrijke „hanenklasse”, kleine lekythoi met op den schouder een haan met langen staart tusschen twee klimopbladeren. Zie bijv. Delos, Heraion 557 en 556 (Dugas, *Délos X*, pl. 38); Stackelberg, *Graeber der Hellenen*, pl. X, 3 en 4; Kopenhagen 1408, 1407 en Chr. VIII 388 (CV pl. 110, 6, 7 en 8); en Villa Giulia 1394 (CV pl. 50, 9). Deze laatste is hierboven vermeld in verband met de klasse van den dikken hardlooper (zie p. 37). De „hanen-lekythoi” zijn soms versierd met een enkele figuur tusschen oogen; dit is dan in navolging van de hoofdgroep, met zijn telkens herhaalde thema van Dionysos tusschen oogen (zie hierboven, p. 84).

Een voorbeeld van zulk een „hanen-lekythos” is Thebe, van Rhitsona, 26.89 (Ure, *Sixth*, p. 53). In Athene zag ik in den kunsthandel een exemplaar met een neus in contour-techniek tusschen de twee oogen.

Een schilder die nu volgt staat evenals de schilder van de hydria Cabinet des Médailles 257 (zie p. 79) vooraan in het Leagros tijdvak; dit maal is het echter niet om het hooge peil, maar om de talrijkheid van zijn productie. Het is de schilder van de lekythos in Athene met een groot masker van Dionysos, door Wrede gepubliceerd in zijn artikel „*Der Maskengott*” (Athene 11749; *AM* 1928, Beilage XXVIII, 5). Hij werkte op lekythoi, oinochoai van verschillenden vorm, en kleine hals-amphorae. De klei van zijn vazen is nogal grof, en zijn zwarte verf heeft een metaligen glans, en slaat vaak tot groenig over. De vazen hebben gauw iets ongeproportioneerds, iets topzwaars.

De figuren zijn langneuzig, en staan houterig op stijve beenen. Zij hebben een zelfde neiging tot onharmonischheid, als de vaas-vormen. Deze schilder maakt veel werk van patroon-banden boven en onder de scene, vooral op de lekythoi. Behalve een net en een eenvoudige maeander gebruikt hij dikwijls een blokjes-rand. Een enkelen keer schildert hij den klimop-rand, dien wij gewoonlijk vinden op de zijkanten van de voorstelling op hydriai; verder eens een vischgraten-motief; op kleine oinochoai soms een eier-rand. Van ingewikkelde patronen gebruikt hij graag het gestuite labyrinth, en dit meestal onderbroken.

Zijn lekythoi zijn cylinders, zooals iedereen die beschilderde; maar de zijne zijn meer gedrongen en tonvormig. Op den schouder heeft hij oorspronkelijk de conventionele zeven palmetten. Maar dan brengt hij hierin een verandering aan. In de plaats van de twee palmetten aan weerskanten van het handvat schildert hij twee groote, open knoppen; de versiering bestaat dan dus nu uit vijf palmetten en twee knoppen. Op deze wijze is bijv. de schouder ver-

sierd van een lekythos in Palermo (geen nummer), met een pendant van het Dionysos-masker van de lekythos Athene 11749 (zie hierboven) in het midden van de voorstelling; links en rechts hiervan zijn telkens een satyr en een maenade. Op de masker-lekythos in Athene is er links van het masker Dionysos met een ezel, en rechts ervan een satyr en een maenade. De schouder van deze lekythos in Athene geeft weer een andere combinatie van palmetten en knoppen. Hij schildert hier de gewone drie palmetten op den voorkant, maar veel-bladerig, en ver naar de zijkanten toe uitgetrokken; daarna laat hij uit de midden-palmette twee stelen ontspruiten, die linksom en rechtsom langs den bovenkant van den schouder naar het handvat toe leiden, en aan het uiteinde van deze stelen ontspruit aan beide kanten een groote open knop. Dus hier is een schema van drie palmetten met twee knoppen, en dit gebruikt onze schilder even vaak, als dat met de vijf palmetten en twee knoppen, — eigenlijk nog vaker, wanneer men een aantal kleinere, minder zorgvuldige lekythoi met het drie-palmetten schema meetelt. Hij herhaalt soms dezelfde voorstelling op lekythoi van beide soorten. Zoo vindt de lekythos Syracuse 2358 (Bendorff, *Gr. u. Sic. Vasenb.* pl. 52, 2; Wrede, *AM* 1916, p. 234, no. 170), met een inspannings-scene, een pendant in een lekythos in de collectie G. Empedokles te Athene. De eerste van deze twee heeft het schema van drie palmetten met twee knoppen, de tweede de vijf palmetten met twee knoppen. De beide hierboven besproken lekythoi met het masker van Dionysos, in Athene en Palermo, zijn in zoo ver niet zoozeer pendants, dat de tafereelen links en rechts van het Dionysos-masker verschillend zijn. Wij hebben een derde vaas van zijn hand met in het midden van de voorstelling een masker van Dionysos, nl. een kleine oinochoe in Athene, in de collectie M. P. Vlasto. Links en rechts van het masker is hier een dansende satyr. Zie omtrent de oinochoai verder hieronder, p. 91. De minder zorgvuldige lekythoi met het

schema van drie palmetten en twee knoppen op den schouder — die ik zoeven aanhaalde — verschillen eenigszins met de andere cylinder-lekythoi in vorm. Een goed voorbeeld van deze groep is Delos, Heraion 571 (Dugas, *Délos* X, pl. 41), met een palaestra-scene. De romp van deze afdeeling is slanker, dan in zijn normale cylinders; de mond is niet slechts kom-vormig, zooals bij de andere, maar golft eenigszins kelk-vormig open. De vorm van de vaas in zijn geheel blijft echter topzwaar. Onder de voorstelling is bij deze afdeeling gewoonlijk een breede uitgespaarde band, afgezet door twee roode lijnen. Op den schouder zijn de knoppen niet naar het handvat gekeerd, zooals bij de hoofd-afdeeling, maar zij buigen uit naar den buitensten rand van den schouder. Het zijn haastig neergeschilderde wijd-open knoppen.

Hiermee hangt een andere afdeeling samen, die over het algemeen nog slordiger is, hoewel er lekythoi van verschillend gehalte in deze groep bij elkaar zijn. Zij zijn meestal klein. De vorm is een cylinder, die sterk verjongt naar den voet. Een voorbeeld is Delos, Heraion 551 (Dugas, *Délos* X, pl. 41), met Dionysos, die zijn wagen bestijgt. Op den schouder van deze stukken is een slordige versie van het schema van de drie palmetten met twee knoppen; d.w.z. de drie palmetten zijn geschilderd, en zoo ook de stelen, die ontspruiten van de midden-palmette, maar de beide knoppen aan het uiteinde daarvan ontbreken.

Op zijn vroege lekythoi heeft deze schilder een bijna barbaarsche voorkeur voor een versiering van overmatig veel patroon-banden. Dit wordt kalmer na verloop van tijd; tot hij zich op het einde van zijn loopbaan geheel schikt naar den heerschenden smaak. Zijn vorm wordt dan ook rustiger; hij beschildert verscheidene lekythoi, die in vorm op een lijn staan met die van toonaangevende lekythos-meesters (zie hieronder, p. 110). In dezen vorm is zijn lekythos Syracuse 19854 (van Gela), met Eroten, die over groote hanen heen

vliegen. Deze vaas, zooals de meeste in deze groep, heeft de voorstelling op een witten grond. Nog iets anders valt hier op, nl. de schouderversiering. Hij heeft op dezen schouder vijf palmetten, in het schema, zooals dat wordt gebruikt door den Edinburg schilder (zie hieronder, p. 93). De knoppen ontbreken dus geheel; maar daarvoor hebben de Eroten op de voorstelling dan ranken in hun handen, waaraan zijn knoppen weer ontspruiten.

Het individueele, dat wij opmerken in al zijn lekythosvormen, op deze laatste na, komt in het geheel niet uit bij zijn kleine hals-amphorae. Ook wat zijn oinochoai betreft, blijft hij vrijwel in den algemeen gegeven norm; maar hier onderscheiden wij wel een aantal verschillende vormen. De meeste zijn van het gewone ronde model, met den hals scherp van den romp gescheiden; het type zooals Caskey, *Geom.* p. 133, no. 85. De meer zorgvuldige van deze groep hebben een palmette-ornament achter de voorstelling onder het handvat; de slordigere hebben een paneel. Een variant op dezen vorm is New York 06.1021.79 (Sambon, *Canessa* no. 54, pl. II), met een inspannings-scene. De mond is wijd, klaverblad-vormig, en heeft een duidelijk gemodelleerden metaal nabootsenden rand. De voorstelling van deze oinochoe is een herhaling van de inspannings-scene op de twee hierboven (p. 89) aangehaalde lekythoi, een in Syracuse, en een in Athene in de collectie Empedokles. Naast deze vormen gebruikt hij ook soms een oinochoe, waarbij hals en romp in elkaar overvloeien in één vloeiende curve. Dit is Beazley's model III; de zoeven genoemde kleine oinochoe in de collectie Vlasto met het Dionysos-masker is van dezen vorm.

Wat zijn olpai betreft: hij beschilderde één stuk van een in zijn periode allang verouderde conceptie, nl. een oinochoe met klaverblad-vormigen mond, die de voorstelling beperkt heeft tot de linker helft van het vaas-vlak. Dit is Louvre F 322, met twee Amazonen naast haar paarden; zie voor

deze speciale soort olpai hierboven, p. 27. Zijn andere olpai zijn alle met een platten mond-rand; hij imiteert in deze vazen de olpai van den schilder van de hydria Cabinet des Médailles 257; zie hierboven p. 80. Hij neemt zelfs meestal ook diens versierings-randen over: een blokjes-rand langs den mond, en klimop boven de voorstelling. Zie bijv. Louvre F 334 (Pottier, *Album*, pl. 85), met satyrs en maenaden bezig vruchten te plukken. Zijn olpai staan over het algemeen op een lager peil, dan de andere vazen; dit moet ook weer daaraan te wijten zijn, dat het kleine paneel op deze vaas alle expansie uitsluit; zie hierboven, p. 16. Hetzelfde zien wij bij de olpai van den schilder van de hydria Cabinet des Médailles 257 (p. 81).

Zooals de schilder van de hydria Cabinet des Médailles 257 den toon aangaf in de Leagros periode, evenzoo neemt de Edinburg schilder de leiding omstreeks 500. Hij werd aldus genoemd door Beazley (*BSR* 11, p. 12) naar zijn twee lekythoi in Edinburg; dit zijn Edinburg 1872,23.12, met Athena, die haar wagen bestijgt; en Edinburg L. 224.379 (*BSR* 11, p. 12, fig. 6; Bulas, *Iliade*, p. 23, 6d, en fig. 13, tegenover p. 24; Friis Johansen, *Iliaden*, p. 162, no. B20b), met het bezoek van Priamus bij Achilles. De Edinburg schilder werkte op lekythoi, kleine hals-amphorae, en lekanides. Hij en de pottenbakker, die aansprakelijk was voor zijn vazen, schiepen voor de lekythos een geheel van vorm en decoratie, dat nagevolgd werd, niet alleen door tijdgenooten, maar eveneens door hun opvolgers.

Zijn lekythos-vorm is een cylinder met rechte wanden; de romp loopt niet toe onder de scene, maar staat op den voet met een volle, ronde curve, tusschen romp en voet is een plastische ring. De Edinburg schilder is de eerste, die het gedeelte van den romp, dat voor de voorstelling bestemd is, overdekt met een crème-kleurig slib. Een tweede nieuwigheid, die hij invoert, geldt de versiering van den schouder. Inplaats van de nu algemeene schouder-decoratie van zeven

palmetten, schildert hij er een van vijf; d.w.z., inplaats van twee palmetten aan elken kant van het handvat, brengt hij er hier slechts één aan; en deze enkele palmetten zijn altijd zoo gekeerd, dat hun steel, van het handvat af, naar den voorkant van de vaas gericht is. De regel blijkt hierbij te zijn, dat zijn lekythoi met de scene op een rooden ondergrond het oude schema van zeven palmetten op den schouder behouden; terwijl die met de scene op een crêmen grond het nieuwe schema van vijf palmetten hebben. Van de beide lekythoi in Edinburg is die met Athena rood-grondig en met zeven palmetten op den schouder; die met Priamus bij Achilles is wit-grondig, en heeft den schouder met het vijf-palmetten-schema. Enkele uitzonderingen komen hierbij voor; zoo is Syracuse 12756 (van Camarina), met Herakles en Eurytos, een rood-grondig stuk met op den schouder vijf palmetten, terwijl München 1905 (J 772; van Agrigento; Baur, *Centauris*, p. 26, no. 61), met Herakles en Nessos, wit-grondig is, maar de schouder heeft zeven palmetten. Dit laatste stuk valt in zoover ook nog buiten den norm, dat de schouder juist zooals de romp wit-grondig is. Naast deze breede cylinders heeft de Edinburg schilder bovendien nog een klein aantal lekythoi waarvan de romp onder de scene plotseling verticaal naar omlaag buigt, om te staan te komen op een ouderwetschen echinus-voet. Dit is dus weer het „compromis” model (zie ook p. 69), maar deze keer verloopt de vaaswand zoo ver als maar kan recht naar omlaag; met andere woorden, deze vorm staat dicht bij de cylinder in zijn contour, als eenig „compromis” model vóór hem; en hij is de laatste, die dezen vorm gebruikt. Een voorbeeld is Weenen 194 (Laborde II, 18; *El Cér.* II, pl. 98, p. 322; P. Cloché, *La vie grecque V, les classes, les métiers, le trafic*, pl. 16, 2; SK. p. 165, no. 98), met een hazenjacht. Deze vazen zijn rood-grondig, en hebben op den schouder het schema van zeven palmetten.

Zijn kleine hals-amphorae vallen in twee groepen, wat

den vorm betreft (zie ook Beazley, *BSR* 11, p. 12). Hij beschildert gewoon normale hals-amphorae, maar ook een afdeeling in een specialen vorm. Deze hebben een concave mond-contour, dubbele handvaten, en de voorstelling in een raam gevat. Zij zijn rijziger, dan die van den anderen vorm, een variant op de Nolaansche amphora. Zie voor hun vorm Hambidge, *Dynamic Symmetry*, frontispies, en p. 45, fig. 1. De Edinburg schilder versiert zijn hals-amphorae van dezen specialen vorm met drie gestyleerde palmetten aan weerskanten op den hals; op zijn hals-amphorae van gewoon model zijn deze palmetten daarentegen vrijwel ongestyleerd.

De conclusie zoowel voor de lekythoi als voor de hals-amphorae ligt voor de hand, dat die afdeelingen, waarop hij zijn nieuwe vindingen invoert, later zijn dan die, waarop hij de gegeven tradities voortzet. Dat dus de wit-grondige lekythoi met den vijf-palmetten-schouder, en de hals-amphorae van specialen vorm de jongste onder zijn vazen zouden zijn. Dit valt echter niet zoo gemakkelijk te beantwoorden; wat den stijl van de beschildering betreft is er namelijk geen onderscheid van vroeger en later te bekennen, wat in eenigszins bevredigende overeenstemming zou zijn met bovengenoemde afdeelingen.

Zijn stijl heeft over het algemeen iets erg ouderwetsch, wel vooral te wijten aan de houterige bewegingen zijner figuren. Deze groote gestalten maken sterk den indruk van zich ingesloten te voelen in het raam van de hals-amphorae, en evenmin buitenwaartsche bewegingen te durven maken op het hooge, rondlopende cylinder-oppervlak van de lekythos. Bij de lekanides, waarover ik nog niet sprak, staat het hiermee anders. Op de deksels van deze groote schotels is er ruimte te over voor uitgebreide scenes, met alle gewenschte bewegingsvrijheid. Men zie bijv. zijn lekanis in Taranto (van Locri Epizephyrii), met aan den eenen kant Dionysos en Ariadne temidden van satyrs en maenaden;

aan den anderen kant Herakles in Amazonomachie. Deze vaas, zooals de meeste van zijn lekanides, is rood-grondig.

Zijn groote lekythos-vorm werd voortgezet door twee schilders. Maar voordat wij tot deze overgaan, moeten wij eerst nog een blik slaan op andere tijdgenooten, o.a. op een werkplaats, die vazen van een minder gehalte leverde; en wel, voor zoover wij kunnen nagaan, uitsluitend, — of in elk geval in hoofdzaak, — lekythoi. Van de hand van den voornaamsten schilder uit deze werkplaats hebben wij twee lekythoi in Athene: 12273 (Nicole 962), en 399 (CC 983). Deze zijn beide beschilderd met hetzelfde onderwerp, nl. het vierspan van Dionysos; voor de paarden staat Hermes, en erachter Dionysos; naast het span danst een maenade; ¹⁾ op Athene 12273 staat achter de maenade een drievoet, op Athene 399 een palmboom. Een dansende vrouw in het midden van de scene komt herhaaldelijk voor bij dezen schilder. Zoo op een lekythos, die vroeger in de collectie Lambros was (*Collections Lambros et Dattari*, 36, pl. VI), met een symposion. En het vierspan van Dionysos met de dansende maenade naast de paarden vinden wij terug op een derde lekythos van zijn hand in Athene, nl. no. 10111 (*AM* 1893, p. 52, fig. 5; *CV* pl. 11, 9); deze lekythos is afkomstig uit de Marathon tumulus. De drie eerstgenoemde lekythoi zijn alle van éézelfden vorm, vrij gedrongen, breed bij den schouder, naar beneden iets toeloopend. De voet is een platte torus. Op alle drie exemplaren komt de meest karakteristieke trek van dezen schilder uit, nl. zijn overgrootte voorkeur voor patroon-banden en bijkomstige versieringen. Athene 12273 en 399 hebben beide op den hals een schaakbord-patroon; die van de collectie Lambros heeft opstaande stralen (zie ook hierboven, p. 67). Verder hebben alle drie opstaande stralen op den romp tusschen scene en voet. Op enkele stukken zijn wij deze versiering van stralen om den

¹⁾ Deze zelfde compositie komt voor op de lekythos van den Edinburg schilder Oxford 246 (Beazley, *BSR* 11, p. 12, no. 21).

voet al wel tegengekomen; zie hierboven, p. 42. Maar dit is het eenige voorbeeld van een klasse, waar het geregeld voorkomt. Op de schouders bedenkt onze schilder telkens weer een andere groepeerings van zijn veelbladerige palmetten, — omzoomd door relieflijnen, met witte stippen tusschen de uiteinden van de blaadjes, en zoo meer. Hij neemt den witten grond van den Edinburg schilder over, maar beperkt zich hierbij niet tot het oppervlak van den romp, wat voor de voorstelling is bestemd; hij probeert alle mogelijke combinaties. Bijv. hals en schouder wit, het oppervlak voor de scene rood, en de stralen onder de scene weer op witten grond; dus juist andersom als de verdeeling van den Edinburg schilder. Athene 12273 is geheel wit, behalve de voet. Athene 399 heeft de normale verdeeling van den Edinburg schilder.

Vergeleken bij deze drukke afdeeling behoort de lekythos uit de Marathon tumulus tot een rustiger groep. De vaas is slanker; onder de scene zijn twee uitgespaarde banden, afgezet door roode lijnen; op den schouder, naar links liggende palmetten, omgeven door relieflijnen; de hals is onbeschilderd. Deze lekythos is geheel rood-grondig. Op lekythoi van zijn hand, die met deze laatste samen gaan, vindt men geregeld witte punten tusschen den patroon-band boven de voorstelling, en op den schouder langs de palmetten. Dat wij niets van dien aard kunnen waarnemen op de lekythos van Marathon, zal wel daaraan liggen, dat de drassigheid van de Marathon vlakke er op heeft ingewerkt. Deze lekythoi werden gevonden op een diepte van 3 meter beneden den beganen grond (zie Stais, *Deltion* 1890, p. 67 en p. 130; *AM* 1893, p. 50—51). De stijl van onzen schilder heeft iets stijfs; vooral de paarden lijken van hout; en de figuren zijn verborgen achter zwaar neerhangende mantels. Het is alsof de voorstellingen ook alleen maar dienen tot versieren van het vaas-vlak; zij staan geheel op één lijn met al de patronen, die de vaas bedekken van boven tot onder.

Niet ver van dezen schilder staat een uitgebreide groep eenvoudiger lekythoi. De beste zijn van één hand, en wel van den schilder van Athene 579, met een gevecht, en Athene 581, met een symposion van Herakles en Dionysos. Deze vazen zijn alle volgens één model gemaakt, en vrij derde-rangs. Alle rood-grondig, met op den schouder lotusknoppen, waarvan de stelen twee knoppen overslaan. De romp is bol, en loopt naar beneden sterk toe. Onder de scene is een uitgespaarde band tusschen twee roode lijnen. De voet is een torus met onbeschilderd profiel. Wij vinden van deze lekythoi exemplaren in elk museum; een paar gepubliceerde zijn: New York, collectie Gallatin (CV pl. 8, 5 en 7), met Dionysos, die zijn wagen bestijgt; Cabinet des Médailles 282 (CV pl. 44, 4—8), met een gevecht, waarbij een vierspan ronddraait in driekwart; Louvre F 362 (Pottier, *Album*, pl. 86), met Dionysos tusschen satyrs en maenaden; Cambridge G 77 (CV pl. 22, 19), met Dionysos, gezeten tusschen twee dansende maenaden.

In een zeker verband met den Edinburg schilder moet de Diosphos schilder staan; zie voor hem Beazley, *Vases in Poland*, p. 6, noot 4, en Addenda, p. 79. Hij werkt op verscheiden kleinere vaas-vormen, maar onder andere op de hals-amphora van speciaal model, zooals de Edinburg schilder die gebruikt (zie hierboven, p. 94). Alleen is die van den Diosphos schilder kleiner. De Diosphos schilder heeft een collega, die ongeveer gelijk met hem op werkt. Het is zelfs zeer waarschijnlijk, dat zij samen in een zelfde werkplaats bezig waren. Van de hand van dezen schilder is de lekythos Kopenhagen Chr. VIII 390 (CV pl. 111, 1), met Ajax en Cassandra; verder Villa Giulia, Castellani 570 (Mingazzini, pl. 86, 6 en 87, 1—3), met Herakles en Kyknos tusschen Athena en Ares; en Napels 111609 (kleine phot. Sommer 11070, 2, 17; *JHS* 19, p. 228, fig. 9 en p. 229, fig. 10; Harrison, *Prolegomena*, p. 328, fig. 96; Roscher, *Omphalos*, pl. 5, 1; Jacobsthal, *Die melischen*

Reliefs, p. 168, fig. 49), met Orestes bij het graf van Agamemnon.

Een aantal lekythoi van den Diosphos schilder zijn door Beazley gegeven. Er is er een in Amsterdam (568; CV Scheurleer, pl. 5, 8; Bulas, *Iliade*, p. 20, noot 1), met een gevecht waarbij een strijdswagen. Een verschil in vorm valt op: die van den Diosphos schilder zijn slanker, die van zijn gezelschap breder van romp. Maar verder hebben zij dezelfde kenmerken. De voet is in twee afdeelingen, de bovenste onbeschilderd; de mond is bovenop zwart geschilderd, en daaroverheen rood (dit als uitzondering op den regel, dat dit deel onbeschilderd blijft). Onder de voorstelling is een roode lijn over het zwart, dan een uitgespaarde lijn, dan een paar roode lijnen. Op den schouder, een krans lotusknoppen; bij den Diosphos schilder springen de stelen meestal één knop over, bij den anderen schilder meestal twee. Op de scene zijn geen ruimte-vullende ranken, maar wel vaak letters, meestal zonder zin. Deze letters staan bij den Diosphos schilder dicht bij elkaar, en zijn soms ingekrompen tot een rij dikke stippen.

De stijl van beide schilders heeft gemeen, dat de figuren, met hun elastische bewegelijkheid, iets van kinderen hebben, nog het meest die van den Diosphos schilder. En zijn dieren zijn precies speelgoedbeestjes; zie bijv. den stier op den achterkant van zijn „Diosphos” hals-amphora Cabinet des Médailles 219 (CV pl. 75, 7 en pl. 76, 3).

Behalve kleine hals-amphorae en lekythoi heeft de Diosphos schilder zijn belangrijkste werk geleverd op alabastra. Deze zijn alle wit-grondig. Een alabastron van zijn hand is in Amsterdam (318; CV Scheurleer, III Ja pl. 1, 1), met Peleus en Thetis. Een ander is in Napels (RC, Heyd. 209; *Mon. Linc.* 22, pl. 63, 6); hier is een fries kleine ruitfiguren ingesloten tusschen friezen met patroon-banden. In Cagliari, afkomstig van de acropolis van Nora, is een exemplaar uitsluitend met palmetten versierd (*Mon. Linc.*

14, p. 205, fig. 30). Zijn metgezel voelt zich minder thuis in kleine proporties, en dus hebben zijn alabastra iets slordigs en vluchtigs; een voorbeeld is Madrid 19493 (CV pl. 29, 4), met vier vrouwen.

Er zijn in Athene drie soorten aardewerk-alabastra gemaakt. Het model van den Diosphos schilder — het middelste van de drie — is het meest elastisch en heeft het meeste karakter in zijn vorm. Het heeft een rechten, dunnen hals, nadrukkelijk afgescheiden van den rechten schouder. Een ruime boog leidt van den schouder naar den romp, die slank en gespannen is.

Het alabastron model, dat aan deze vooraf ging, werd ingevoerd in het vroege stadium van de rood-figurige periode. Beazley (AV p. 35—36 en p. 466—467; BSR II, p. 19, noot) geeft een lijst van dit soort alabastra, de Paidikos groep, zoo genoemd naar het alabastron Louvre CA 487 (Beazley, AV p. 35, no. 1), waarop de inscriptie Παιδικός ἐποίησεν. Deze Paidikos groep nu valt te splitsen in rood-figurige alabastra, exemplaren in contour-techniek, en alabastra met zwarte palmetten. Eenige onder deze zwart-figurige en contour-alabastra zijn gesigineerd met de inscriptie Πασιαδῆς ἐποίησεν, en bij onderzoek bevinden wij dat de ongesigineerde zwart-figurige en contour-exemplaren zoo nauw met deze samen gaan in vorm en stijl, dat zij ongetwijfeld uit een zelfde werkplaats moeten stammen, dat wil dus zeggen: alle zwart-figurige en contour-alabastra in Beazley's Paidikos groep zijn gemaakt door den pottenbakker Pasiades; en het is niet uitgesloten, dat zij ook door één hand beschilderd zijn. Evenals de alabastra van den Diosphos schilder zijn zij alle wit-grondig.

De voornaamste van deze Pasiades alabastra zijn:

Londen B 668. Beazley, AV p. 36, no. 1. Hoppin, Rf. II, p. 331. Mon. Piot 26, p. 86, fig. 9. Heuzey, *Histoire du costume antique*, pl. V, bij p. 220. (Contour-techniek). Een vrouw; en een maenade. Πασιαδῆς ἐποίησεν.

Athene 15002. Van Delphi. Beazley, *AV* p. 36, no. 2. Hoppin, *Bf.* p. 472. *Mon. Piot* 26, pl. III; p. 68—77, fig. 1—5. (Contour-techniek). Een maenade; en een Amazone.

Πασιades εποισεν.

Boston 00.358. Beazley, *AV* p. 35, no. 3. Forman *Catal.* 366, pl. bij p. 76. *Mon. Piot* 26, p. 85, fig. 8. (Contour-techniek). Drie vrouwen. προσαγορευο.

Louvre CA 1920. Beazley, *AV* p. 36. *Mon. Piot* 26, p. 87, fig. 10; p. 88, fig. 11—12. Zwarte palmetten.

Πασιades εποισεν.

Athene 2207. Beazley, *AV* p. 36. *Mon. Piot* 26, p. 89, fig. 13—15. Zwarte palmetten.

New York 06.1021.92. Sambon, *Canessa* 225, p. 61. *New York Handbook*³, p. 75, fig. 45, 2, 2. *New York Handbook*⁵, p. 85, fig. 53, 2, 2. Zwarte palmetten.

Vergeleken met den Diosphos vorm is dit model eivormig, en het heeft geen schouder. De korte hals is alleen maar een concave overgang tusschen mond en romp; en de contour van den romp heeft een zachte welving. Al deze Pasiades alabastra hebben een kleine ronde teekening op den onderkant. Bij Boston 00.358 is dit een figuurtje in silhouet-techniek, een hardlopende jonge man. Bij de andere is het een palmette: op Londen B 668, Athene 15002, Louvre CA 1920, en Athene 2207 is het een rood-figurige palmette met zwarte nerven; op New York 06.1021.92 is het een zwarte palmette op een witten grond.

De Pasiades vorm vertegenwoordigt het eerste stadium van den ontwikkelingsgang van het alabastron, die van den Diosphos schilder het tweede, en een derde vorm is gebruikt door een schilder, dien ik hierna zal bespreken (zie hieronder, p. 113). Dit laatste model heeft al zijn elasticiteit ingeboet; het is houderig en droog. Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat onze drie modellen juist zoo gevonden worden bij de alabastra met rood-figurige beschildering.

Voor het feit, dat aardewerken alabastra pas in zoo ver-

gevorderde periode voor het eerst voorkomen, zullen wij de verklaring moeten aannemen, dat vóórdien albasten alabastra gebruikt werden (zie ook hierboven, p. 9). In verband hiermee ligt de interpretatie voor de hand van een groep alabastra, die in vorm samen gaan met onze Pasiades groep, en die beschilderd zijn met de grove voorstelling van een neger en een palmboom. ¹⁾ Dit plaatje diende als een etiket voor den inhoud: al was de flesch dan van Attisch aardewerk en niet meer van uitheemsch albast, de inhoud was toch nog het echte Oostersche goedje. ²⁾

De Diosphos schilder en de schilder van de Pasiades alabastra voelen beiden voor een versiering van palmetten op hun vaas-vlak. Maar terwijl de Pasiades palmetten zich vrijuit om den romp slingeren, zijn die van den Diosphos schilder ingesloten door horizontale lijnen, tegengehouden door patroon-banden, zoodat zij zich vanzelf wel moeten scharen in rijen. Deze twee opvattingen van decoratie komen overeen met de twee alabastra-vormen, de een met de zachtwelvende, de andere met de gespannen contour.

Staat de Diosphos schilder vooraan met zijn alabastra, zijn gezelschap heeft weer onoi, die beter zijn. Er is een onos van hem in Athene (2184; CC 841, pl. 34), met op beide kanten Amazonen, die zich wapenen. De onos is rood-grondig. Zoo is eveneens een onos van den Diosphos schilder in het Louvre (MNC 624; B, in M. Lang, *Onos oder Epinetron*, p. 19, fig. 4), met A, spinnende vrouwen, en B, Amazonen, die zich wapenen. Het motief van B komt overeen met dat van de onos Athene 2184, maar de figuren van den Diosphos schilder zijn popperig daarbij vergeleken. De gezelschap van den Diosphos schilder was ook werkzaam op pyxides. Er is een pyxis van hem in Londen (B 677); deze behoorde vroeger tot de collectie Burgon (no. 243; teekening en beschrijving door

¹⁾ De alabastra met neger-voorstelling zijn bijeengezet door Buschor (*Das Krokodil des Sotades, Münchner Jahrbuch* 1919, p. 37, en noot).

²⁾ Winnefeld, *AM* 1889, p. 49—50, en anderen na hem.

Burton, in het Ashmolean Museum, Oxford, Afdeeling Oudheden). De vaas is wit-grondig. De voorstelling is een wagen-wedstrijd. Deze is aangebracht op den vertikalen zijkant van het deksel, die als bij een gortbus over den opstaanden rand van de doos zelf heen sluit. Dicht bij het werk van dezen schilder staat een pyxis van heel ander model in de Vlasto collectie te Athene. De vorm is die van de Nicosthenische pyxis; de vaas is rood-grondig. De voorstelling rondom de vaas is een huwelijks-processie, waarbij goden aanwezig zijn; op het deksel is de familie met de dienaressen bijeen in het huis.

De Diosphos schilder is, zooals wij al bij zijn alabastra zagen, zeer op palmetten gesteld. Deze brengt hij nu ook aan op zijn lekythoi, en wel zoo, dat er een smalle scene in het midden van de vaas aan weerskanten is ingesloten door zwarte palmetten. Van de lekythoi, die door Beazley aan hem toegeschreven zijn in *Vases in Poland*, zijn Londen B 634, met Herakles in Amazonomachie, en Louvre CA 598, met Herakles en de Hydra, van het gewone zwart-figurige soort; ¹⁾ zoo is ook Amsterdam 568, met gevecht (zie hierboven, p. 98). Maar de andere drie door Beazley genoemde behooren tot de met palmetten versierde afdeeling. Dit zijn: een die in den kunsthandel was, maar nu in Baltimore is in de collectie Robinson (CV Robinson, pl. 38, 7), met Hermes en Iris tusschen palmetten; een in Boston (99.528; Fairbanks, *Ath. White Lek.* I, pl. 1, 3), met een jongen man naast zijn paard; en een in New York (06.1070; Fairbanks, *Ath. White Lek.* I, pl. 4), met Perseus en Medusa. ²⁾ Van deze drie is de eerste, die met Hermes en Iris in de collectie Robinson, gewoon zwart-figurig. Die in Boston en in New York echter vertoonen iets nieuws: de helft van de scene is hier geschilderd in contour-techniek, terwijl de andere helft zwart is. Op de lekythos in Boston is het paard in contour,

¹⁾ Beazley, *Vases in Poland*, p. 6, noot 4.

²⁾ Beazley, *Vases in Poland*, p. 6, noot 4, en Addenda, p. 79.

de man echter zwart gelaten. De vaas in New York heeft het nog ingewikkelder; Medusa is in contour, en uit haar hals springt een zwarte Pegasus; Perseus is zwart, heeft aan zijn arm een tasch in contour-techniek hangen, waaruit de zwarte Gorgo-kop komt gluren.

Op den Diosphos schilder volgt nu een heele klasse van lekythoi met voorstellingen in half-contour, die eerst nog uit twee, maar dan langzamerhand hoe langer hoe meer uit een enkele figuur bestaan. Hier noem ik slechts eenige, die het dichtst nog bij den Diosphos schilder staan:

Napels Heyd. 2763. Fairbanks, *Ath. White Lek.* I, p. 71, fig. 26. Kleine phot. Sommer 11070, 4, 1. Een satyr met een bok. Namaak inscripties van het genre van den Diosphos schilder.

Louvre MNB 911 (L 34). Achilles en Aiax bij het dobbelspel. Namaak inscripties van de soort van den Diosphos schilder.

Iets verder verwijderd, maar toch nog met den Diosphos schilder verwant:

Louvre MNC 650. Fairbanks, *Ath. White Lek.* I, pl. 2. Nike met hond en hert.

Thebe, van Rhitsona, 46.84. *JHS* 29, pl. 24. Een vrouw met een spiegel naast een stoel staand.

Eenigszins verwant is ook Weenen, Oest. Mus. 234, een hals-amphora van een model dichtbij het Nicosthenische (Jacobsthal, *Ornamente*, pl. 49, a), met op A, een citherspeler, op B, Aiax draagt het lijk van Achilles weg. De namaak inscripties zijn in het genre van die van den gezelschap van den Diosphos schilder.

Van de hand van dezen gezelschap hebben wij geen vazen met half-contour versiering, noch in contour-techniek zonder zwarte afdeeling. Er is een lekythos in zijn stijl, hoewel niet van zijn hand, in Tübingen (E 56; Watzinger, pl. 22), met Theseus en den Stier. De vorm van de vaas is ook aan de zijne verwant.

Nog drie andere gewone zwart-figurige lekythoi staan dicht bij hem in stijl:

Napels Heyd. 2745. Kleine phot. Sommer 11070, 1, 12. Herakles en de Leeuw tusschen Athena en Iolaos.

Brussel R 290. CV pl. 21, 15. Herakles, tusschen Athena en Iolaos, valt den Leeuw met een zwaard aan. (Mond en hals van de vaas zijn niet toebehoorend).

Kunsthandel in München. Phot. München, Arch. Seminar, B 988—989. Athena, met een speer gewapend, staat in tusschen Herakles en de Leeuw; Herakles valt aan met een zwaard. ¹⁾

Wanneer wij de onderwerpen op de vazen van onze beide schilders nagaan, valt het ons op, dat de Diosphos schilder zich gewoonlijk in het behandelen van zijn thema houdt aan de traditioneele wijze van voorstellen. Zijn gezelschap daarentegen is er vaak toe geneigd, om een nieuwe voorstelling van een onderwerp te geven. Zoo heeft hij zich in de scene van Cassandra (Kopenhagen Chr. VIII 390; CV pl. 111, 1) vrijgemaakt van het traditioneele schema (zie hierboven, p. 41). Op de lekythos in de collectie Castellani met Herakles en Kyknos (570; Mingazzini, pl. 86, 6 en 87, 1—3) hangt een losse bliksem-schicht in de lucht tusschen de twee strijdenden. Op een lekythos in Athene (517; CC 971), met dezelfde voorstelling, zien wij nog eens den bliksem neerdalen tusschen hen beiden. De lekythos Athene 517 staat in stijl niet ver van onze twee schilders; de vaas-vorm is vrij slank; van dezelfde hand is Athene 516 (CC 970; Licht, *Sittengeschichte* III, p. 146), met Herakles, die satyrs vangt. Wij weten dat Zeus met zijn bliksem in het gevecht van Herakles en Kyknos tusschen beide komt (Apollod. II, 5, 11; Hygin. *Fab.* 31; zie ook Roscher, s. v. Kyknos 1, p. 1693). Deze twee lekythoi geven echter de eenige mij bekende vaas-voorstellingen ervan.

¹⁾ Zie voor Herakles, die den Leeuw met een zwaard aanvalt, Beazley, *JHS* 54, p. 90.

Onze beide schilders, en vooral de Diosphos schilder, zijn meer dan eenig ander geneigd tot het aanbrengen van wagens in hun scenes; zie de lekythos Amsterdam 568 (CV Scheurleer, pl. 5, 8). Het lange vaas-oppervlak van de lekythos leende zich uitnemend voor scenes met strijd-wagens of wagen-wedstrijden, en het is alleen maar te verwonderen, dat op de vroegere lekythoi niet veel méér hiervan gebruik is gemaakt. De Diosphos schilder krijgt nu een heel gevolg van kleine slordige lekythoi in zijn genre, meest met vluchtige wagen-scenes. Hoe ver zijn persoonlijke invloed bij deze derde-rangs producten nog ging, is moeilijk na te gaan. Er is wel geen vaas-soort, waarbij zulk minderwaardig slag bij honderden voorkomt, als de lekythos, maar dit is wel te verstaan: tot de armsten toe hadden ze noodig voor hun begrafenis. En de tumulus van Marathon bewijst anderzijds, dat zelfs bij een roemrijke staats-begrafenis niet zoo nauw op kwaliteit van de lekythoi werd gelet.

Niet ver van den Diosphos schilder staat het werk van een schilder van wiens hand er een lekythos in Leiden is (Gerhard, *AV* pl. 69/70, 5 en 6), met een kind in een kookpot. Een replica van dezelfde hand is in Chiusi, collectie Bonci Casuccini (*Mon. Linc.* 30, p. 535, fig. 5). De vorm van deze lekythoi heeft veel van dien van den Diosphos schilder, maar is over het algemeen slanker. Beneden de scene dezelfde roode lijnen, als bij den Diosphos schilder en zijn gezelschap, maar meestal een paar uitgespaarde lijnen in plaats van de enkele. De vazen zijn wit-grondig.

De gezichten van menschen en paarden zijn vrij lang-neuzig; de plooiën van mantels gestreept in afwisselend rood en zwart. Paarden, ezels en centauren staan dikwijls met beide voorpooten van den grond geheven, wat hun een zeer weifelende uitdrukking geeft. Over het geheel genomen hebben al zijn figuren iets onzeker; zij laten zich voortdrijven door den stroom, hebben geen eigen initiatief. Dit

maakt, dat ook de scenes geen positief geheel vormen. De figuren, die er zitten, hebben daar toevallig hun kampstoel opgeslagen, en de staande figuren zijn op het punt om weer verder te drijven. Dit valt natuurlijk het meest op aan de beide uiteinden van de scene. Maenaden op ezels en Amazonen te paard ziet men zoo komen inrijden op voorstellingen, waar zij niets mee te maken hebben. Twee kyathoi, die wanneer zij niet eigen werk zijn, dan toch zeer na aan onzen schilder verwant zijn, geven hiervan een goed voorbeeld. Het zijn Londen B 462, met Herakles en de Ever tusschen drie Amazonen te paard; en Londen B 466, met Achilles en Ajax bij het dobbelspel. Beide vazen zijn rood-grondig. Bij het lange vaas-vlak van de kyathos valt er nog meer oppervlakte met onsamenvangende figuren te vullen, dan bij de lekythos. Onze kunstenaar werkte ook op alabastra, die den vorm hebben van den Diosphos schilder (zie p. 99). Een voorbeeld is Athene 12768 (Nicole 977), met een versiering in friezen. Twee breede rijen van een blokjespatroon vormen friezen op een rooden grond, en daartusschen zijn twee friezen op een witten grond met figuren. Het bovenste fries geeft Peleus en Thetis met wegvlochtende Nereiden; het onderste een gigantomachie met onder andere Athena.

Wat hierboven van den Diosphos schilder is gezegd, dat wij talrijke minderwaardige vaasjes hebben in zijn geest, geldt nog meer van dezen kunstenaar. Behalve lekythoi zijn het hier kleine kalpides en ondiepe skyphoi, waarop telkens weer dezelfde scenes voorkomen: Herakles en de Stier, afgewisseld met Herakles en de Ever, en satyrs en maenaden. De techniek, vooral op de ondiepe skyphoi, is hoe langer hoe meer zonder ingekraste lijnen of extra rood en wit, tot het tenslotte een pure silhouet-techniek wordt. Deze silhouet-vaasjes vormen een uitgebreide klasse; zij zijn in hoofdzaak te dateeren in het tweede kwart van de Vde eeuw.

Wij zagen, dat de Diosphos schilder in contact moet staan met den Edinburg schilder, omdat hij diens speciaal model van hals-amphora gebruikt. Hier volgen nu twee schilders, die op een ander punt verband houden met den Edinburg schilder: zij zetten zijn groote cylinder-lekythos voort. De eerste van deze beide schilders is echter niet zoozeer een lekythos-schilder; hij werkt vooral op skyphoi. In de groep van de „Witte Reiger” skyphoi, die door Mingazzini is samengesteld (*Vasi Castellani*, p. 313—317), blijkt hij de vooraanstaande meester te zijn geweest. Beazley heeft hem besproken in verband met zijn skyphos in de collectie Robinson in Baltimore (*JHS* 54, p. 89). Op deze vaas, afgebeeld *CV* Robinson, pl. 22, 2 en 23, is Dionysos voorgesteld, rijdende op een ezelkar. Andere skyphoi van zijn hand zijn: Delos, Heraion 595 (Dugas, *Délos* X, pl. 46), met Herakles in symposion; Delos, Heraion 597 (Dugas, *Délos* X, pl. 47 en 48), met op A, Athena, die Herakles in haar tempel ontvangt, op B, Nike en Hermes, die toekijken; Lecce 560 (*CV* pl. 3, 1—2), met satyrs en herten, en in het midden van de voorstelling een vogel op een boom. De satyr met kop van voren gezien op deze laatste skyphos komt ook voor op een oinochoe van zijn hand in Londen (B 513), met Dionysos op een ezel, en drie satyrs. De oinochoe is van het normale model met klaverblad-vormigen mond, en roodgrondig, evenals de skyphoi. De skyphoi, sommige dieper dan de andere, maar toch alle van hetzelfde model, hebben een afgezetten rand, diagonaal opstaande handvaten, en een zwarten torus-voet. Meestal is er een plastische band tusschen romp en voet. Over den mond loopt een krans klimopblaadjes, soms vereenvoudigd tot een dubbele rij stippen. Onder op den romp langs den voet is een rij slordige roode en zwarte tongen. De stijl van onzen schilder kenmerkt zich door lange, vloeiende ingekraste lijnen. De koppen hebben vaak een opstaande kuif, die rood geverfd is, en van voren eindigt in ingekraste lijntjes. De van voren geziene koppen

hebben twee zulke kuiven tegen elkaar omhoog staan, wat hen lichtelijk belachelijk maakt; deze koppen zijn gereserveerd voor satyrs en reuzen. De schilder combineert graag lijnen tot één, bijv. de contour van een baard, het oor en de contour van het haar in den nek. Of hij combineert de contour-lijn van het gezicht met den mond; een tweede lijntje wordt er dan nog aan toegevoegd om den mond te completeeren. Zulk een kleinen mond geeft hij ook aan zijn baardlooze figuren; het ziet er gauw uit als een half-open visschenmond.

Hij duidt het haar soms aan door een bedekking met dikke, gele verf. Deze gele kleur wordt niet alleen door hem gebruikt: de mindere schilders van de „Witte Reiger” groep brengen deze veelvuldig aan op hun voorstellingen. Dat zij allen een groote voorkeur hebben voor lichte verf, bewijzen al de witte reigers onder de handvaten van hun skyphoi. Onze schilder maakt een aanmerkelijk verschil in het weergeven van verschillende kleedingstukken; de zoom van een chiton heeft meestal een rij scherpe zigzags, die de dichte rij plooien aanduiden; de verticale rand van een himation echter valt gewoonlijk omlaag in een dubbele lang-golvende ingekraste lijn.

Ten opzichte van zijn gezellen in de „Witte Reiger” groep zij opgemerkt, dat zij sterk geneigd blijken, om de hoogte van de scene te verkorten; sommige van deze producten komen nog wel eenigszins de prestatie van onzen schilder nabij, maar de meeste vertoonen een treurigen achteruitgang.

Onze schilder nu werkt hiernaast nog op andere vazen. Wij zagen een oinochoe van zijn hand (p. 107). Hij beschilderde ook kalpides; zie Londen B 346 (CV tekst, III He p. 12, fig. a), met Apollo, die de lier bespeelt; aan elken kant twee Muzen. Zijn lekythoi hebben voor het meerendeel een slanken cylinder-vorm. De mond heeft een stijve contour; de voet is een trochilus met onbeschilderd profiel; er is een

plastische ring tusschen romp en voet. Op den schouder heeft hij het palmetten-schema overgenomen van den schilder dien hij tot voorbeeld neemt in zijn lekythoi (zie hieronder, p. 110). Hij was zelf vóór alles een skyphos-schilder, en doorlopend valt te merken, dat zijn andere vazen slechts bijwerk zijn. Hij laat zich zeer beïnvloeden door de hoogte, die hem voor zijn teekeningen ten dienste staat: zijn figuren zijn op de skyphoi een weinig gedrongen; als hij ze dan herhaalt op vazen van een ander model, worden deze direct rijziger. Lekythoi van zijn hand zijn Syracuse 33501 (van Gela; *Mon. Linc.* 17, pl. 13, 2), met Peleus en Thetis (de vaas is wit-grondig); en Louvre CA 1837, met een offeroptocht naar een tempel. Twee lekythoi, die van één hand zijn, hebben veel met zijn stijl gemeen; er is echter een zekere stijfheid in de ingekraste lijnen, die wij bij zijn werk missen; dit zijn: Londen B 542, met Polyxena bij de bron, en Achilles; en Syracuse 20901 (van Gela; *Mon. Linc.* 17, p. 66, fig. 39), met een tweegevecht, en rechts daarvan een vrouw.

De lekythos-schilder, die de collega is van onzen skyphos-schilder, begint vrij onbeduidend. Hij werkt dan nog op gewone, rood-grondige cylinders, met het schema van vijf palmetten van den Edinburg schilder op den schouder. Zijn figuren hebben iets stijfs en zijn gekleed in schraal-geplooide gewaden. Hij heeft zijn eigen, zelfstandigen stijl nog niet gevonden. Een van deze vroege stukken is een fragmentaire lekythos in Delphi (Perdrizet, *Fouilles de Delphes* V, p. 160, fig. 664), met een satyr en een maenade. Sommige figuren hebben de opstaande kuif van zijn skyphos-collega.

Er komen dan stukken, waaraan men zien kan, dat zij tot een overgangsstadium behooren, zooals bijv. Berlijn inv. 30852 (*Stephanos für Wiegand*, pl. 4; *Licht, Sitten-geschichte* III, p. 76, 6; Neugebauer, *Führer*, pl. 38, 1), met Hyacinthus, die op een zwaan over zee vliegt. Deze vaas is al wit-grondig.

De lekythoi uit zijn bloeitijd hebben een buitengewoon rechten cylinder-vorm. De voet is een torus met ongeverfd profiel, een trochilus, of een voet in twee afdeelingen. Tusschen den romp en den voet is meestal een plastische ring. Boven de scene, een net-patroon, of dit vereenvoudigd tot een dubbele rij stippen. Onder de scene is geen grondlijn, zoodat de figuren direct op het zwart van den onderkant van de vaas staan; en over den rand van dit zwart loopen twee breede roode biesen, waarin de voeten van de figuren dan vaak eenigszins wegzinken. De schouder-versiering is een variant op die van den Edinburg schilder. Wij zien hier dezelfde vijf palmetten als bij diens schema, maar aan den steel van de beide palmetten naast het handvat ontspruiten nog een extra krul-rank en een spichtige knop; als zijn collega, de skyphos-schilder, zich in lekythoi begeeft, neemt hij dit schema gewoonlijk van hem over. Eenige lekythoi uit dit ver ontwikkelde stadium zijn Weenen 1841 (van Gela; *Arch. Anz.* 1892, p. 172, no. 184; Pfuhl, *Malerei*, fig. 293), met Herakles en de Vogels; Louvre F 366 (Pottier, *Album*, pl. 86; phot. Alinari, no. 23721, 1), met Polyxena bij de bron, en Achilles; Athene 1138 (CC 958; Fairbanks, *Ath. White Lek.* I, p. 27, fig. 19; *AM* 1908, Beilage bij p. 22, fig. 3 en 4), met Athena in haar heiligdom gezeten tusschen uiltjes op takken. Zijn mannengezichten hebben meestal iets over-verfijnds; daarnaast heeft hij 'n groveren mannenkop, meestal gebruikt voor satyrs en centauren. Zijn vrouwenkoppen lijken in uitdrukking vaak op het meisje op een oinochoe van den Harrow schilder in Cambridge (G 164; *CV* pl. 35, 4 en 40, 4); en nog meer op de akroterion-sphinx van den tempel van Aegina in München (A 91, nieuw A 177; Furtwängler, *Aegina*, pl. 98, bovenaan: face en profiel; face alleen, Bulle, *Der schöne Mensch*, p. 507, fig. 157; en Wolters, *Führer durch die Glyptothek*, A 177). In gevechten teekent hij bij voorkeur een speer dwars over een gezicht heen.

Zijn anatomische lijnen zijn even karakteristiek als die van den skyphos-schilder. Het sleutelbeen geeft hij weer door een lijn met een haak op het uiteinde en een draai in het midden, die den gewrongen aard van dit been goed nabootsen. Over het dijbeen gaat een ingekraste lijn omlaag naar de bottige, uitstekende knie; een lange ingekraste lijn gaat achter over het dijbeen en verder door over het benedenbeen tot het eindigt met een bijna dichten haak op den enkel. De uitgestoken handen missen ingekraste lijnen; zij hebben een breeden handwortel, en een kleinen, naar buiten stekenden duim. De kleederen hebben oorspronkelijk nog de dunne, schrale plooien van zijn vroeger stadium, maar worden dan vrijer, en geven de stoffen van zware mantels en golvende chitons natuurgetrouw weer. Hij brengt graag langs zoomen een rand van roode verf aan; en roode stippen versieren vleugels, en dergelijke. Maar dit rood is zoo donker en bijgevolg weinig zichtbaar, dat zijn voorstellingen een absoluut zwart-op-witten indruk maken, als een pendant van de rood-figurige vazen met hun twee kleuren.

Hij interesseert zich voor anatomie, en vooral voor figuren, die in profiel staan en dan zich met hun bovenlichaam achteruit wenden, zoodat wij ze ongeveer in driekwart komen te zien. Deze wijze van weergave heeft hij gemeen met den schilder van de Berlijnsche amphora; en het zou niet te verwonderen zijn, wanneer deze, de eerste rood-figurige schilder, die meerdere lekythoi schilderde,¹⁾ ook op de zwart-figurige lekythos-schilders zijn invloed had uitgeoefend. Onze kunstenaar schijnt in zijn onderwerpen ook den schilder van de Berlijnsche amphora te hebben gevolgd. Vergelijk met zijn Hyacinthus de Apollo van den Berlijnschen schilder op de hydria in het Vaticaan (Beazley, *Berliner Maler*, no. 126, pl. 25—26); en zijn Polyxena bij de bron met de Polyxena van den ander op de hydria in Leningrad (Beazley, *Berliner Maler*, no. 135, pl. 24, 1).

¹⁾ Zie Beazley, *Der Berliner Maler*.

Onze schilder heeft een aantal effen zwart geschilderde lekythoi, met op den schouder zijn gewone palmettenschema. In Oxford is een lekythos met een zwart geschilderden romp, en een voorstelling op den schouder, een hertenjacht (251; P. Gardner, *Ashmolean Vases*). De stijl is niet die van onzen schilder, maar de vaas-vorm doet duidelijk vermoeden, dat hij toch in diens werkplaats is gemaakt.

Behalve op lekythoi werkte hij ook op oinochoai; deze zijn van twee vormen, beide met klaverblad-vormigen mond, maar de eene is slanker, de andere boller. Caskey geeft de beide modellen in *Geometry*: no. 87, p. 135, en no. 85, p. 133. Het slanke model heeft een paneel, op het bolle loopt de witte (of ongeverfde) achtergrond rond om de vaas. Er is geen grondlijn, evenals bij de lekythoi, maar twee roode lijnen zijn over de grenslijn getrokken. Bijna zonder uitzondering zijn deze oinochoai van minder gehalte dan de lekythoi. Die van het slanke model zijn verre in de meerderheid. Een van de beste is Cambridge, Bruikleen Ricketts en Shannon (CV 2, pl. 32, 3), met Hermes, die de godinnen naar Paris leidt. Bij de minder zorgvuldige is het dikwijls lastig, om eigenhandig te onderscheiden van werk, dat wel uit zijn werkplaats stamt, maar door gezellen moet zijn beschilderd.

Wanneer het werk ophoudt van dit paar schilders — de „Witte Reiger” skyphos-schilder en zijn collega, de lekythos-schilder — dan is het feitelijk gedaan met het Attisch zwart-figurig. In twee werkplaatsen wordt er nog wel in gewerkt, maar deze productie ligt op een zijlijn. De hoofdrichting wordt van nu aan — dat is in het tweede kwart van de Vde eeuw — vertegenwoordigd door rood-figurig en contour-beschildering. Vooral voor de kleinere vormen komt deze laatste techniek hoe langer hoe meer in zwang.

Aan zwart-figurig bezitten wij dan nog uit deze periode het werk van een kunstenaar, die alabastra en lekythoi beschildert. De alabastra van dezen schilder vertegenwoordigen het derde stadium in den ontwikkelingsgang van deze

vaas; ik besprak het terloops hierboven, p. 100, tezamen met de eraan voorafgaande alabastron-modellen, dat van Pasiades, en dat van den Diosphos schilder. Dit derde model heeft een breeden, rechten hals, die een rechten hoek vormt met den zeer smallen schouder. De schouder staat zonder overgang recht tegen den romp, en vanaf dit punt loopt de contour van den romp bijna rechtdoor naar beneden.

Zijn lekythoi hebben of een kelk-vormigen mond, of een steilen mond met horizontaal omkrullenden lip. Die van de eerste soort zijn over het algemeen zorgvuldiger. Een voorbeeld is Cabinet des Médailles 303 (CV pl. 87, 10, 11, 15 en 17), met een vliegende Eros met kransen in zijn hand tusschen twee paren, bestaande uit een jongen man en een vrouw. Een van zijn beste alabastra is eveneens in het Cabinet des Médailles (312; de Ridder, p. 205, fig. 35; CV pl. 81, 3—5), met een jongen man, die een zittende vrouw een alabastron aanbiedt.

De alabastra zijn vaak versierd met een rand naar links liggende z's. Op de lekythoi komt deze niet voor. De schouder van de lekythoi heeft een dubbele rij stralen; dit is de nu gedegenereerde oorspronkelijke schouder-versiering van lotusknoppen met tongen erboven. Zijn vazen zijn gemaakt in een grove klei, en zijn bijna altijd bedekt met een vuil-witten ondergrond voor de voorstelling. Hij vult de ruimte met groote *καλος* inscripties, de letters ver uit elkaar. Dikke lange lussen hangen aan den wand, aan stoelleuning, of aan de armen van zijn figuren; soms hebben zij dikke uitsteeksels op regelmatige afstanden (zie den Eros op de lekythos in de Cabinet des Médailles), en zijn dus kennelijk kransen. De teekening is buitengewoon zwart gehouden: bijna geen toegevoegd rood of wit. Om anatomie bekommert hij zich niet veel; voor hem kenmerkend is de lange ingekraste lijn over het dijbeen, van heup naar knie, op het uiteinde gebogen. Hij schildert graag mannen, die zwaar op hun stokken leunen. De dikke, stijve vouwen van

hun mantels eindigen beneden in kleine plooien, dicht opeen, die ingekrast zijn, of geschilderd, en dan lijken op een rij druppels. De vleugels van zijn vliegende figuren werkt hij af met een rand van ingekraste lijntjes. En voor de contour van het haar langs voorhoofd en nek brengt hij ook meestal een rij zulke lijntjes aan. Op mantels krast hij vaak kruisjes in. Op eenige van zijn lekythoi schildert hij een enkele figuur tusschen twee paren palmetten. Dit moet hij van den Diosphos schilder hebben overgenomen (zie hierboven, p. 102); maar zijn slordige palmetten bewijzen, dat hij hiermee niet in zijn element is. Wij hebben van hem dan ook geen alabastra met louter palmet-versiering, zooals van den Diosphos schilder, en den schilder, die werkte voor Pasiades (p. 101); onze schilder versiert daarentegen alabastra met een net-patroon, dat de vaas rondom bedekt. Een voorbeeld hiervan is Yale 121 (Baur, fig. 41); zooals wij zien, verdeelt een z-patroon over het midden van de vaas dit net in twee afdeelingen. Er is nog een alabastron van zijn hand in Yale, nl. no. 120 (Baur, pl. 6 en fig. 20), met twee dansende vrouwen, een fluitspeelster, en een man, die toekijkt. Dicht bij deze staat een ander alabastron van zijn hand, met hetzelfde onderwerp, in Amsterdam (1636; *CV Scheurleer*, III Ja pl. 1, 2). Scheurleer merkte op in zijn tekst van het Corpus, dat de twee dansende vrouwen en de fluitspeelster replica's zijn van die op het alabastron in Yale; de toekijkende man ontbreekt hier.

De laatste zwart-figurige werkplaats doet al veel concessies in de richting van de contour-techniek. De voornaamste schilder uit deze werkplaats beschilderde een gering aantal groote cylinder-lekythoi, en tallooze kleine vazen van verschillende vormen. De latere onder deze cylindere zijn in contour-techniek versierd, maar het meerendeel is nog zwart-figurig. Een van deze is de lekythos Athene 1129 (CC 961), het eerst gepubliceerd in *AM* 1891, p. 300—312 en pl. 9 door Mayer, die de scene verklaarde

als Lamia, door satyrs gefolterd. Daarna kwam Buschor met zijn „Apeneiland” (*AM* 1927, p. 230—234), die het aanziet voor een Satyr-drama op het thema van een fabelachtig verhaal van een Apeneiland, meegebracht door een, die verre reizen deed, zooals wij er een over hebben in Paus. I, 23. ¹⁾ De groote cylinders van deze werkplaats vallen buiten den norm met hun contour. De normale cylinder, waarop de Edinburg schilder werkte, en die werd voortgezet door den schilder van de Polyxena lekythos Louvre F 366 (zie hierboven, p. 109), heeft een romp, die even uitzwelt beneden den schouder. Onze cylinders daarentegen gaan op dit punt òf recht naar beneden, òf zijn zelfs eenigszins elastisch ingedeukt. De voet is een torus, of een trochilus, die over zijn onderste helft met een zwarten band versierd is, wat dus neerkomt op een imitatie van een voet in twee verdiepingen, die altijd de onderste afdeeling zwart geverfd heeft. Onder de scene loopen twee maal drie ingekraste lijnen rond; dit is een kenmerk van deze werkplaats — ingekraste lijnen, waar anderen altijd uitgespaarde lijnen of banden aanbrachten. Op den schouder is een palmetten-schema, afgeleid van dat van den schilder van Louvre F 366; zie hierboven, p. 110. Er is dezelfde krul-rank met smallen knop aan de beide palmetten aan weerskanten van het handvat, maar de palmetten zijn hier veel-bladerig, en bovendien ontspruiten nog aan de stelen vaak kleine spiraal-ranken, zooals die van wilde wingerd. De groote cylinders zijn alle wit-grondig.

In den stijl valt op, hoe deze schilder veel gebruik maakt van fijne ingekraste lijnen; zie op onze lekythos bijv. de baarden van de satyrs. De handen der figuren zijn weinig ontwikkeld, met een stomp, uitstaand duimpje. Er zijn nooit inscripties om de ruimte te vullen. Wel ranken, bezet met fijne zwarte punten, en met appels, die er echter zoo ver

¹⁾ Tegen Buschor's opvatting trok daarna Wilamowitz partij (*Glaube der Hellenen* I, p. 273, noot 2).

vandaan los in de ruimte hangen, dat het lijkt, alsof zij er heel geen verband mee hebben.

Op de Apeneiland-lekythos loopt er langs den hals een rank klimop met bladeren en vruchten. En deze zelfde klimop komt voor als hoofdversiering op talloze kleine lekythoi van dezelfde hand. Deze kleine lekythoi hebben een betrekkelijk langen hals, en een ondiepen komvormigen mond; op den schouder een dubbele rij stralen, onder de voorstelling de ingekraste lijnen van deze werkplaats. In vorm en bijkomstige versiering staan geheel met hen op één lijn de kleine lekythoi van den Tymbos schilder met hun figuren in contour-techniek (Buschor, *Münchener Jahrbuch* 1925, p. 18). Zij zijn van een andere hand, maar het lijdt geen twijfel, dat zij gemaakt zijn in dezelfde werkplaats.

De kleine witgrondige lekythoi met patronen hebben behalve klimop ook dikwijls palmetten als hoofdversiering op den romp. Zoowel de klimop, als de palmetten zijn dan ingesloten tusschen hekwerk-patronen. Eenige gepubliceerde voorbeelden zijn: Kopenhagen, CV pl. 112, 11—18; Louvre F 524 en 528 (Pottier, *Album*, pl. 87); Würzburg 389, a en b; 390, a, b en c (Langlotz, pl. 108); Karlsruhe 20 en 22 (Welter, pl. 6). Er is een laat exemplaar van deze soort in Londen (B 659), waarop in het midden tusschen de palmetten de voorstelling van een hopliet geschilderd is; maar deze uitzondering staat geheel op zichzelf.

Deze werkplaats produceerde nu behalve lekythoi nog een aantal andere vaas-soorten, alle versierd met dezelfde patronen. Er is een groot alabastron in Londen (coll. Durand 1106), waarop rondom den romp als op een stalen-kaart netjes afgedeelde secties van verschillende patronen voorkomen. Grover is het alabastron Cambridge G 144 (CV pl. 39, 11), en het is niet zeker, of dit wel van dezelfde werkplaats stamt, of misschien door een concurrent is gemaakt.

De aryballos met patronen in Leipzig, die door Beazley

werd gepubliceerd (*Aryballos*, *BSA* 29, p. 208, fig. 7), behoort tot deze klasse, en moet een product zijn van onze werkplaats.

Er is een bol-ronde kleine lekythos met deze versiering in Syracuse (van Gela; *Notizie* 1932, p. 146, fig. 10), en een dergelijke in Londen (64.10—7.1722).

Een skyphos is in Bologna (Zannoni, *Certosa*, pl. 138, 1—2).

Een nieuwe vorm komt op, de kantharos met lage handvaten en zonder voet, en deze is in het begin ook met dezelfde patronen versierd; een voorbeeld is in Bologna (Zannoni, *Certosa*, pl. 143, e). Van dezen vorm vinden wij een geheel zwart, waarschijnlijk vroeg exemplaar in Rhitsona (76.23; Ure, *Black Glaze*, p. 37, en pl. IX). De vorm wordt later vooral versierd met grove laurierbladeren in opgelegde verf.

Wanneer de voornaamste schilder van deze werkplaats zich gaat concentreeren op patroon-versiering, beduidt dit feitelijk het einde van het zwart-figurig; want in strikten zin genomen zijn zulke patronen, vroeger slechts gebruikt voor bijkomstige versiering van schouder en hals, en puur silhouet, zonder ingekraste lijnen of opgelegd rood en zwart, toch niet meer zwart-figurig.

Als wij nagaan, hoe uitgebreid de productie van deze patroon-vazen moet zijn geweest, vooral van de lekythoi, en hoe zij naar alle deelen van de Helleensche wereld zijn geëxporteerd, dan zien wij ook, dat de laatste zwart-figurige werkplaats niet bij de pakken heeft neergezeten, maar met eere is gesneuveld tegen de veld winnende rood-figurige en contour-werkplaatsen.

STELLINGEN

1. Dat de oorsprong van de rood-figurige techniek niet in Attica zou moeten gezocht worden, houden sommigen ten onrechte vol.
2. De marmeren kop van Thasos in Boedapest (*Jahresh.* XI, pl. I - II) is niet Parisch (Langlotz, *Fruehgr. Bildhauerschulen*, pl. 71, 1, en p. 135), maar inheemsch Thasische kunst.
3. Er wijst niets op een gespannen verhouding tusschen de beide figuren op de rood-figurige kalathos met Alcaeus en Sappho in München, zoo als Furtwängler die aannam in zijn publicatie (FR. pl. 64, en tekst II, p. 20—23).
4. De laatste publicaties van de Arkesilas schaal in het Cabinet des Médailles (Buschor, FR. pl. 151, en tekst III, p. 211—214; Lambrino, CV pl. 20—21, en p. 17) handhaven nog verscheiden onjuistheden.
5. Shear's interpretatie van de klos met Helios, die bij de opgraving van de Agora te Athene gevonden is (*Ill. London News*, 19 Oct. 1935, p. 648, fig. 4) is niet in allen deele juist; zijn toeschrijving aan den Brygos schilder is onhoudbaar.
6. Studniczka (*Geschichte der altgr. Tracht*, p. 13—14) en Bieber (*Jahrb.* 1918, p. 49—53, en *Gr. Kleidung*, p. 16 en 19—20) houden bij hun reconstructie van de chiton niet voldoende rekening met den aard van de stof.
7. Het onderscheid moet niet uit het oog verloren worden

tusschen Grieksche vazen, die gebruiksvoorwerpen waren, en vaatwerk, dat van het begin af als wijgeschenken bedoeld was.

8. Langlotz (*Zeitbestimmung*, p. 12) dateert de door Croesus gewijde zuilen van den tempel van Artemis te Ephesus in een te nauw begrensde periode.
9. Waar Isidorus (*Etymologiae*, XX, IV, 3) de uitvinding van het pottenbakken combineert met den term „Samische vazen”, verwacht hij twee verschillende gegevens.
10. Dat de Hera van het heiligdom op het schiereiland van Perachora tegenover Corinthe Hera Akraia genoemd wordt, berust op een misverstand van Strabo.
11. Hussong (*Zur Technik der attischen Gefässkeramik*, p. 58—62) neemt ten onrechte aan, dat het archaische Attische aardewerk twee maal gebakken werd.
12. Dat de Menon schilder op zijn vazen bijwerk aan helpers of leerjongens overliet, bewijst nog niet, dat hij de eigenaar van de werkplaats was (H. R. W. Smith, *New Aspects of the Menon Painter*, pl. 2, en p. 11 en 52).
13. Ure's dateering van de graven van Rhitsona is over het algemeen te vroeg.
14. Krijgslieden met loshangend haar op verscheiden wapenings-tafereelen — zie Beazley, *Der Kleophrades-Maler*, pl. 32 en p. 28 — zijn niet bezig het te kammen of een lok af te snijden, maar zij maken het op.
15. Wilamowitz (*Glaube der Hellenen I*, p. 377—378) kent een te actieve beteekenis toe aan de psyche van

Patroclus op de lekythos Delos, Heraion 546 (Dugas, *Délos* X, pl. 40 en 68).

16. Het argument waarmee Hussong (*Technik*, p. 55) en Richter (*AJA* 1932, p. 86) willen bewijzen, dat ὁ δεῖνα ἐποίησεν op vazen de signatuur is van den pottenbakker, die de vaas draaide, is niet afdoende.
17. Er moet op Thasos een vroeg-archaisch heiligdom hebben gelegen ten Oosten van het Hellenistische Odeon.
18. Tegen de historiciteit van het chronologisch onhoudbare bezoek van Solon aan Croesus pleit ook Solon's antwoord aan Mimnermus (Bergk, *Poet. Lyr. Gr.* II, VI, 20).
19. Handelsbetrekkingen spelen een voorname rol ten opzichte van de bloeitijdperken van bepaalde aardewerk-industrieën, zooals wij dat vooral zien bij Corinthe en Athene.
20. In Plin. *Nat. Hist.* 21, 20, 83 § 142 is de emendatie triduoque non solvitur de juiste lezing.
21. De inscriptie PVTA op het Italische vaasje Louvre D 134 (Pottier, *Album*, pl. 32) houd ik niet met Bréal voor Oscisch; de vertaling als „roode kleurstof” is onaannemelijk.

